

परिशिष्ठ क
जमिनीवरील साहसी पर्यटन उपक्रमांसाठी
सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

परिशिष्ट इ
जमिनीवरील साहसी पर्यटन उपक्रमांसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना
 अनुक्रमणिका

	विषय	पृष्ठ क्र.
1	प्रस्तावना	3
2	व्याख्या	4
3	साहसी उपक्रमासाठी सर्वसाधारण मार्गदर्शक सूचना	7
4	नेते आणि सहभागींसाठी वर्तणुकीसंबंधी मार्गदर्शक सूचना	10
5	अधिक उंचीवरच्या पदभ्रमणामध्ये सहभागी होणाऱ्या लोकांसाठी / पालकांसाठी मार्गदर्शक सूचना	12
6	“पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम” पद्धती	16
7	ATV साठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	20
8	सायकलिंग टूर्ससाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	27
9	एका दिवसाच्या पदभ्रमणासाठी (ट्रेकसाठी)/ निसर्ग सहलीसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	34
10	अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणासाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	40
11	मुलांच्या एका दिवसाच्या पदभ्रमण /निसर्ग सहली साठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	34
12	मुलांच्या अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणासाठी (ट्रेकसाठी) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	40
13	कॅम्पिंग (८००० फुटाच्या खालच्या) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	59
14	प्रस्तरारोहणासाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	64
15	सुळक्या वरील चढाईसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	70
16	अवरोहणासाठी (रॅपलिंग) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	77
17	धबधब्यातून अवरोहणासाठी (वॉटरफॉल रॅपलिंग) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	82
18	ट्रेकिंग शिखरावरील मोहिमेसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	88
19	कायमस्वरूपी रोप्स कोर्ससाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	94
20	रोप्स कोर्स (तात्पुरते) सेटअपसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	101
21	दरी ओलांडणे/ नदी ओलांडणे (व्हॅली क्रॉसिंग) यासाठीच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	108
22	कायमस्वरूपी झिप लाईन सेटअप - सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	114
23	केव्हिंग साठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना	123
24	परिशिष्ट १ - तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा तपशील	131
25	परिशिष्ट २ - सर्वसाधारण प्रथमोपचार संच	140

प्रस्तावना

संस्थांनी आपल्या कार्यपद्धतीत सुरक्षेची संस्कृती जोपासण्याची आणि या पुस्तिकेच्या भाग शमध्ये वर्णन केलेली सुरक्षा व्यवस्थापन प्रणाली अमलात आणण्याची आवश्यकता आहे. आपल्या कार्यपद्धतीमध्ये आवश्यक ते नियंत्रण ठेवून कुठल्याही संस्थेला या गोष्टी अमलात आणता येतात.

आपण आयोजित केलेल्या उपक्रमातील सुरक्षेच्या बाबतीत सातत्य आणण्यासाठी आणि उपक्रमावर योग्य ते नियंत्रण राखण्यासाठी संस्थाना या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि त्यावर आधारीत स्वतः तयार केलेल्या मानक प्रणालीचा (Standard Operating Procedures, i.e., SOP) उपयोग होऊ शकतो. मानक प्रणालीमध्ये साहसी उपक्रमा विषयी माहिती तसेच नेते आणि सहभागी व्यक्तींकडून या उपक्रमात सहभागी झाल्यावर काय अपेक्षा आहेत याची माहिती दिलेली असते.

बहुतांश साहसी उपक्रमांना उपयुक्त ठरतील अशा सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना क्रमाक्रमाने विकसित करण्याची योजना आहे. सुरक्षा मार्गदर्शक सूचनांमध्ये सहसा प्रत्यक्ष उपक्रमाच्या ठिकाणी वापरण्याच्या पद्धती सुचवलेल्या असतात आणि त्याच्या आधारे संस्था स्वतःची मानक प्रणाली बनवू शकतात. पुस्तिकेतल्या या विभागामध्ये जमिनीवरील साहसी उपक्रमासाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना (Safety Guidelines) दिलेल्या आहेत.

आपल्या विविध मानक प्रणाली तयार करताना आयोजकांनी खालील बाबी लक्षात घेणे गरजेचे आहे :

- उपक्रमाचे स्वरूप आणि त्यातील गुंतागुंत (Complexity)
- जितकी गुंतागुंत जास्त तितकी अधिक तपशीलवार मानक प्रणाली असावी
- नेते आणि इतर कर्मचारी यांची क्षमता
- क्षमता कमी असल्यास अधिक तपशीलवार मानक प्रणाली असावी
- उपक्रमाचा भूभाग आणि प्रत्यक्ष ठिकाण

व्याख्या

जमिनीवरील साहसी उपक्रमांशी संबंधित काही शब्दांची अर्थसूची खाली दिली आहे:

1. मुलांसाठी आणि किंवा प्रौढांसाठी साहसी शिबिरे: एका दिवसाचे शिबिर, कुटुंबीयांसाठीचे शिबिर, निवासी शिबिर, पदभ्रमण शिबिर, विशिष्ट किंवा जास्त साहस असलेल्या उपक्रमांसाठी शिबिर, रोप्स कोर्स (challenge course) शिबिर, प्रस्तरारोहण/ अवरोहण शिबिर इ.; सहभागींना अशा कार्यक्रमासाठी लागणारी कौशल्य आणि तंत्र यांचा परिचय करून देण्यासाठीची शिबिरे.
2. सहाय्यक नेता: साहसी उपक्रमाच्या प्रमुख नेत्याला मदत करणाऱ्या नेत्यांच्या चमूतील एक सदस्य
3. कमी उंचीच्या प्रस्तरांवरील चढाई (बोल्डरिंग): या साहसी उपक्रमात प्रस्तरारोहणात वापरावी लागणारी तंत्रेच आवश्यक असतात; जमिनीपासून जास्तीत जास्त ४ मीटर उंच असलेल्या खडकांवर चढाई करण्यासाठी सहसा हे तंत्र वापरतात (As per International Bouldering Standards).
4. तंबूत वास्तव्य (Camping-out): स्थायी निवारा असलेल्या ठिकाणापासून दूर जागी उभारलेल्या तंबूमध्ये / उघड्यावर राहणे.
5. प्रमुख नेता: साहसी उपक्रमाच्या नेत्यांच्या चमूचे नेतृत्व करणारी व्यक्ती.
6. समुद्रकिनाऱ्यालगतचे पदभ्रमण: समुद्रकिनाऱ्यालगत चालणे
7. सक्षम व्यक्ती: नेमून दिलेले काम सुरक्षित आणि परिणामकारकपणे करण्यासाठी आवश्यक असलेले प्रशिक्षण, अनुभव, ज्ञान आणि/किंवा त्यासाठी लागणारे इतर आवश्यक गुण अंगी असणारी व्यक्ती.
8. वाळवंटातले पदभ्रमण: वाळवंटात चालणे.
9. प्रत्यक्ष देखरेख: म्हणजे आवश्यक असेल तेव्हा वैयक्तिकरित्या हस्तक्षेप करण्याची क्षमता ठेवत एखाद्या उपक्रम नेत्याने सहभागींची संपूर्ण उपक्रमभर किंवा अंशतः व्यवस्था पाहणे
10. शोध मोहीम (Exploratory Treks / Expeditions): म्हणजे आधी कुणी न गेलेल्या अज्ञात पर्वतराजीत किंवा निर्जन प्रदेशात विविध कालावधीसाठी काढलेली मोहीम
11. जास्त उंचीवरील पदभ्रमण (High Altitude Trek): हिमालयासारख्या प्रदेशात समुद्रसपाटीपासून बऱ्याच उंच असलेल्या पर्वतांमधील पदभ्रमण. सहसा जास्त उंची म्हणजे समुद्रसपाटीपासून २५०० मीटर (८००० फूट) किंवा त्याहून जास्त उंची गृहीत धरली जाते.
12. प्रौढांसाठी आणि मुलांसाठी समुद्रसपाटीपासून अधिक उंचीवर घेतलेली साहस शिबिरे: हिमालयासारख्या प्रदेशात घेण्यात आलेले कोणत्याही प्रकारचे साहसी उपक्रम; सहसा अधिक उंची ही समुद्रसपाटीपासून २५०० मीटर किंवा ८००० फूट आणि त्याच्या वरची मानली जाते.

13. अनेक दिवसांचे पदभ्रमण (हायकिंग/बॅकपॅकिंग): पर्वतांमध्ये, निर्जन प्रदेशात किंवा दुर्गम वाटांवर केलेली दोन दिवस किंवा त्याहून जास्त कालावधीतील भटकंती. या पुस्तिकेत ट्रेक किंवा हाईक या दोन्हीला पदभ्रमण हा शब्द वापरला आहे.
14. पदभ्रमण (हायकिंग/ट्रेकिंग) (कमी कालावधीसाठी): कमी कालावधीसाठी (एक तास ते एक दिवस) वेगवेगळ्या प्रदेशातील भ्रमंती. या पुस्तिकेत ट्रेक किंवा हाईक या दोन्हीला पदभ्रमण हा शब्द वापरला आहे.
15. अप्रत्यक्ष देखरेख: म्हणजे एखादा उपक्रम नेता सहभागींची संपूर्ण उपक्रमभर किंवा अंशतः व्यवस्था बघत असताना त्याला वैयक्तिकरित्या त्वरित हस्तक्षेप करण्याची क्षमता नसणे.
16. जाणीवपूर्वक निर्णय घेणे: म्हणजे एखाद्या साहसी उपक्रमासाठी नोंदणी करण्याआधी सहभागींना त्या उपक्रमाची आणि त्यातील धोक्यांची स्पष्ट माहिती दिली जाणे.
17. आघाडीचे गिर्यारोहण (लीडक्लाइंबिंग): कुठल्याही प्रस्तरावर सर्वप्रथम चढाई करणाऱ्या आरोहाकाला खालून सुरक्षा दोर पुरवला जातो आणि चढाई करत असताना ठरावीक अंतरावर तो सुरक्षित केलेला असतो.
18. पर्वतारोहण मोहिमा: हिमालयासारख्या पर्वतराजीतील शिखरे सर करण्यासाठीची अनेक दिवसीय मोहीम
19. सहभागी व्यक्ती: साहसी उपक्रमात भाग घेणारी परंतु नेतृत्व चमूचा सदस्य नसलेली व्यक्ती.
20. बचावकर्ता (Rescuer): एखादा सहभागी अडचणीत सापडला असल्यास त्याला मदत करणे आणि/किंवा त्याला सुरक्षित ठिकाणी घेऊन जाणे याची अतिरिक्त जबाबदारी ज्याच्यावर सोपवलेली असते असा नेतृत्व चमूतील एक सदस्य.
21. प्रस्तरारोहण/ कातळारोहण (रॉकक्लाइंबिंग): प्रस्तरात/कातळात नैसर्गिकरित्या उपलब्ध असलेल्या हाता-पायांच्या पकडींचा वापर करून केलेले आरोहण. यात विशेष उपकरणांचा वापर हा सुरक्षेसाठी केला जातो.
22. अवरोहण (Rappelling - याला Abseiling असेही म्हणतात): यामध्ये एखादी व्यक्ती फ्रिक्शन डिव्हाईस (घर्षण उपकरणाच्या) साहाय्याने किंवा descender वापरून नियंत्रित पद्धतीने दोराच्या साहाय्याने कातळावरून/प्रस्तरावरून खाली उतरते. अवरोहणाचा वापर हा प्रस्तरारोहणाचा एक भाग म्हणून एखादा कडा किंवा प्रस्तर/कातळ उतरण्यासाठी केला जाऊ शकतो किंवा हा एक वेगळा उपक्रम म्हणूनही केला जाऊ शकतो.
23. अवरोहण (Rappelling/Abseiling) शिबिरे आणि/किंवा एखाद्या प्रस्तरभिंतीवरून पडणाऱ्या धबधब्यातून अवरोहण किंवा तत्सम उपक्रम: अ) धबधब्यामधून अवरोहणाचा उपक्रम (Waterfall Rappelling) किंवा ब) अवरोहणाच्या मूलभूत कौशल्याची आणि तंत्राची ओळख सहभागींना करून देणे.
24. प्रस्तरारोहणाची शिबिरे: हा सामान्यतः एकापेक्षा जास्त दिवसांचा अभ्यासक्रम असतो. यात प्रस्तरारोहण आणि त्याच्या जोडीने येणाऱ्या बोल्टरींग, कृत्रिम भिंतींवरील आरोहण (artificial wall climbing),

पारंपरिक आरोहण, अवरोहण आणि जोखीम व्यवस्थापन (Risk Management) यासाठी लागणारे कौशल्य आणि तंत्र याचा समावेश असतो.

25. प्रस्तरारोहण मोहीम: एक किंवा अधिक दिवसांच्या कालावधीची प्रस्तरारोहणाची मोहीम.
26. सेवादाता (Service Provider): बाह्य एजंट, ज्याच्या बरोबर एखादा साहसी उपक्रम राबवण्यासाठी करार केला जातो.
27. स्कॅम्बलिंग: दोराच्या सहाय्याची गरज नसलेले सोप्या श्रेणीतील प्रस्तरारोहण, (परंतु यात काही ठिकाणी कड्याच्या अंगाने चालणेही असू शकते) किंवा प्रस्तरारोहणाची हळूहळू ओळख होईल असा पण त्यापेक्षा कमी धाडसाचा उपक्रम - असेही याचे वर्णन करता येईल.
28. स्पॉटिंग: या उपक्रमात सहभागीचा जोडीदार अशा प्रकारे उभा राहतो की जर सहभागी पडू लागला तर जोडीदार त्याला सावरू शकेल (उदा. बोल्डरिंग किंवा low ropes element). स्पॉटिंग करणाऱ्या सहभागींना त्या त्या उपक्रमासाठी स्पॉटिंग कसे करावे हे शिकविणे आवश्यक आहे आणि त्यावर पूर्ण वेळ देखरेख करणे गरजेचे आहे. स्पॉटिंग हे उंचीवरच्या गोष्टीसाठी देखील होऊ शकते. अशा वेळी सहभागीचा जोडीदार त्याला काय घडतंय ते नुसतं बघून सांगू शकतो आणि त्याला/तिला सुरक्षा दोर (belay) ही देऊ शकतो.
29. दरी किंवा नदी ओलांडण्याची मोहीम किंवा शिबिरे (व्हॅली /रिव्हरक्रॉसिंग/ टायरोलियन ट्रॅव्हर्सची): दरी किंवा नदीच्या दोन टोकांच्यामध्ये बांधलेल्या दोरावरून माणसाला दोराच्या आणि इतर गिर्यारोहणाच्या साहित्याच्या साहाय्याने दरी किंवा नदी ओलांडण्याची पद्धत.

साहसी उपक्रमासाठी सर्वसाधारण मार्गदर्शक सूचना

(कुठल्याही साहसी उपक्रमाच्या सुरुवातीपासून उपक्रम संपेपर्यंत उपयोगी येतील अशा या सर्वसाधारण मार्गदर्शक सूचना आहेत. त्या वापरताना संस्थांनी आपल्या उपक्रमाच्या गरजेप्रमाणे आवश्यक ते बदल करावेत)

प्रस्तावना

आणि प्रत्यक्ष राबवणे तो उपक्रम ते कोणत्याही साहसी उपक्रमाच्या संकल्पनेपासून मार्गदर्शक सूचना म्हणजे या आणि उपक्रमाचे नियोजन कुठल्याही साहसी .आढावा आहे विस्तृत पूर्णत्वाला जाईपर्यंतच्या महत्त्वपूर्ण गोष्टींचा .संस्थानी या मार्गदर्शक सूचनेचा आवर्जून वापर करावा त्याची अंमलबजावणी यासाठी

साहसी कार्यक्रम करण्यापूर्वी नियोजन

- कुठलाही साहसी उपक्रम आयोजित करण्यामागचे ध्येय आणि उद्दिष्टे संस्थेने ठरवली पाहिजेत.
- संस्थेने केलेल्या नियोजनात किमान खालील मुद्दे समाविष्ट/अंतर्भूत असावेत:
 - उपक्रमाविषयी संपूर्ण माहिती
 - आवश्यकतेनुसार संबंधित शासकीय परवानग्या
 - आवश्यकतेनुसार वाहतूक व्यवस्था
 - आवश्यक नेतृत्वगुण (नेत्याला आवश्यक असणारी कौशल्ये आणि पात्रता, उपक्रमासाठी संस्थेने ज्या मार्गदर्शक सूचना तयार केल्या असतील त्यातून नेता आणि सहभागी यांचे प्रमाण (Leader to Participant ratio) घ्यावे
 - आवश्यक असल्यास सेवादाता (Service Provider) नेमण्याविषयी निर्णय
 - आवश्यक साधनसामग्री: तांत्रिक साधनसामग्री, प्रथमोपचार संच आणि आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच (संपर्क साधनांसह)
- परिशिष्ट ब (सुरक्षा व्यवस्थापन प्रणाली) मध्ये स्पष्ट केल्यानुसार साहसी उपक्रमातील जोखमींचे विश्लेषण करावे.
- संभाव्य सहभागींशी संपर्क करून त्यांना या साहसी उपक्रमाचा तपशील आणि त्यातील धोके इत्यादींची माहिती द्यावी. (यासाठी या पुस्तिकेच्या भाग-१ मधील 'संपर्क विभाग' पाहावा.)
- सहभागींची नोंदणी प्रक्रिया पूर्ण करणे आणि संस्थेच्या निर्णयानुसार जोखीम हमीपत्र (Risk Undertaking), वैद्यकीय प्रमाणपत्र इत्यादींसारख्या अनिवार्य बाबींची पूर्तता करणे.
- सेवादाता (Service Provider): सेवादात्याशी करार करण्यापूर्वी पुढील बाबी तपासून घ्याव्यात -
 - सेवादात्यांची अधिकृत मान्यता, विश्वासाईता, मागील अनुभव, दुसऱ्या ग्राहकांची मते इत्यादी
 - कर्मचाऱ्यांची पात्रता
 - सेवादात्यांशी करावयाच्या करारात पुढील गोष्टींचा समावेश असावा:
 - सर्व व्यवस्था आणि जबाबदाऱ्या याविषयीची स्पष्टता
 - शारीरिक इजा किंवा मृत्यू यासारख्या आपत्कालीन परिस्थितीची हाताळणी आणि उपकरणांना होणारे नुकसान याविषयीची जबाबदारी
 - उपक्रमाचे पैसे चुकते करण्याच्या अटी

टीप: नेता व सहभागी यांचे प्रमाण (Leader to Participants ratio)

ते ठरवताना खालील काही सुरक्षिततेवर परिणाम करू शकते नेता व सहभागी यांचे प्रमाण हे साहसी उपक्रमातील याशिवायही काही घटक असू शकतात). घेतले जावेत विचारात घटक)

- साहसी उपक्रमाचे स्वरूप
- साहसी उपक्रमाचे ठिकाण
- त्या ठिकाणचे नैसर्गिक वातावरण
- सहभागींची माहिती (वय, तंदुरुस्तीची पातळी इ.)

संस्थेतर्फे आयोजित साहसी उपक्रमात नेता आणि सहभागी यांचे प्रमाण ठरवण्यासाठी खालील तक्त्याचा संदर्भ म्हणून वापर केला जाऊ शकतो

	उपक्रम	नेता आणि सहभागी यांचे प्रमाण	टिप्पणी
१	सुस्थापित द्यावणी परिसरातील फिरणे	१:१५	विशेषतः शैक्षणिक उद्दिष्टासाठी असलेल्या उपक्रमात श्रेयस्कर प्रमाण १:१० आहे
२	एक दिवसाचे पदभ्रमण	१:१०	एक अतिरिक्त नेता नेमल्यास तो आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्यात मदत करू शकतो.
३	तंबूत राहणे	१:८	बोल्डरिंग सारख्या उपक्रमासाठी १:५ हे प्रमाण श्रेयस्कर मानावे.
४	एकापेक्षा जास्त दिवसाचे पदभ्रमण	१:८	पदभ्रमण परिसर आव्हानात्मक असेल तर हे प्रमाण १:६ असावे.

साहसी उपक्रमाआधी संस्थेचे व्यवस्थापन आणि उपक्रम नेते यांच्यातील संवाद

संस्थेच्या व्यवस्थापनाने नेत्यांच्या चमूला आवश्यक तिथे चर्चा करून किंवा योग्य ते स्पष्टीकरण देऊन सर्व माहिती द्यावी. या माहितीमध्ये खालील गोष्टींचा समावेश असावा:

- उपक्रमाची उद्दिष्टे आणि त्या विशिष्ट उपक्रमाशी संबंधित मार्गदर्शक सूचना
- संस्थेने केलेल्या जोखीम विश्लेषणाची माहिती
- मुख्य नेत्याकडे महत्त्वाची कागदपत्रे, सर्व साधनसामग्री आणि नेत्याचा संच (Leader's kit) सुपूर्त करणे.
- सर्व सहभागींची माहिती (त्यांच्या वैद्यकीय माहितीसह) व एखाद्या सहभागी व्यक्तीला प्रवेश नाकारण्याचे निकष
- आपत्कालीन परिस्थिती कशी हाताळावी याचं नियोजन आणि अशा प्रसंगी नेत्यांकडून असलेल्या अपेक्षा

आपत्कालीन परिस्थितीसाठी तयारी

- या उपक्रमाविषयी माहिती देण्यासाठी बाहेरील संस्थांशी संपर्क (उदा. इस्पितळे, शासकीय अधिकारी इ.)
- संस्थेकडे तयार ठेवलेली आपत्कालीन परिस्थितीत वापरायची संसाधने (resources)

साहसी उपक्रमादरम्यान

- परिचय: सहभागी आणि नेत्यांची ओळख
- सहभागींना माहिती देणे
- सुरक्षा मार्गदर्शक सूचनांनुसारच साहसी उपक्रम पार पाडणे
- साहसी उपक्रमाची सांगता करणे.

साहसी उपक्रम संपल्यानंतर

- नेत्यांचे सादरीकरण
- साधनसामग्री जमा करणे, आवश्यक असल्यास दुरुस्ती करून घेणे
- मुख्य नेत्याने सादर केलेल्या सर्व अहवालांचा आढावा घेणे (कार्यक्रमाचा अहवाल, खर्चाचा तपशील आणि संस्थेने ठरवलेले इतर अहवाल)
- भविष्यात असाच उपक्रम पुन्हा करायचा झाल्यास त्यात काय सुधारणा करता येईल याचा विचार करण्यासाठी जोखीम व्यवस्थापन गट किंवा संस्थेच्या व्यवस्थापनाने त्यांचे सादरीकरण, अभिप्राय आणि गंभीर घटनेसंबंधी अहवाल (अशी घटना घडली असल्यास) अभ्यासावा.

- भाग समाप्त -

नेते आणि सहभागींसाठी वर्तणुकीसंबंधी मार्गदर्शक सूचना

नेत्यांची वर्तणूक

कुठल्याही साहसी उपक्रमादरम्यान नेतृत्व चमूच्या सदस्यांकडून (संस्थेचे नेते आणि सदस्य) जबाबदारीने वागण्याची अपेक्षा असते. संस्थेने ठरवून दिलेली आचारसंहिता आणि मूल्ये यानुसारच त्यांचे वर्तन होणे अपेक्षित असते. साहसी उपक्रमांमध्ये इतर उपक्रमांपेक्षा जोखीम आणि संभाव्य धोके जास्त असल्याने जबाबदार नेतृत्व आणि देखरेखीची आवश्यकता असते. म्हणूनच अशा उपक्रमांमध्ये कर्मचाऱ्यांकडून सुयोग्य वर्तन आवश्यक असते.

मद्यपान आणि इतर मादक पदार्थ

साहसी उपक्रमादरम्यान मद्यपानाला परवानगी दिली जाऊ नये. नेतृत्व चमूमधील सर्व सदस्य आणि सहभागी यांना मादक द्रव्य जवळ बाळगण्यास व वापरण्यास मनाई असावी. या नियमाचे उल्लंघन केल्यास नेतृत्व चमूमधील सदस्याला त्वरित काढून टाकले पाहिजे किंवा सहभागीला पैसे परत न देता उपक्रमामधून त्वरित काढून टाकले पाहिजे.

तंबाखूचा वापर

साहसी उपक्रमादरम्यान कोणत्याही स्वरूपात तंबाखूचा वापर करण्यास परवानगी देऊ नये. कोणत्याही प्रकारची आग आणि उष्णता हे साहसी उपक्रमामध्ये सतत वापरल्या जाणाऱ्या साधनसामग्रीला हानी पोहोचवू शकतात. ज्या साहसी उपक्रमामध्ये सहभागींबरोबर अधिक काळ घालवायचा आहे अशा उपक्रमामध्ये (उदा. एका दिवसाचे पदभ्रमण) नेतृत्व चमूच्या सदस्यांनी धूम्रपान आणि तंबाखू खाणे हे निषिद्ध आहे. या गोष्टींबाबत सहभागींना योग्य ते मार्गदर्शन करावे जेणेकरून लोक आणि पर्यावरण यांची सुरक्षितता राखली जाईल. (गटातील इतर लोकांची संमती असली तर काही विशिष्ट वेळेस धूम्रपानास परवानगी द्यावी, परंतु ते वाळलेल्या गवतापासून लांब असलेल्या ठिकाणीच करावे आणि त्यातून निर्माण होणाऱ्या कचऱ्याची योग्य पद्धतीने विल्हेवाट लावावी.)

वैयक्तिक संबंध

साहसी उपक्रमादरम्यान नेतृत्व चमूच्या सदस्यांनी कुठल्याही सहभागीशी व्यक्तिगत आणि विशेष जवळिकीचे संबंध ठेवू नयेत. आधीच्या सहभागींशी अशा प्रकारचे संबंध प्रस्थापित झाले असतील तर ते संस्थेच्या बाहेर असावेत. या प्रकारच्या उपक्रमाच्या दरम्यान नेतृत्व चमूच्या सदस्यांनीही आपापसात अति जवळिक किंवा मैत्रीचे प्रदर्शन करणे टाळावे.

सहभागींशी शारीरिक संपर्क

साहसी उपक्रमात सहभागींशी शारीरिक स्पर्श काही वेळा अपरिहार्य असतो आणि म्हणून सहभागींना याची आगाऊ जाणीव करून देणे आवश्यक असते. उदा. सहभागीला हार्नेस घालताना, असा कोणताही शारीरिक स्पर्श योग्य प्रकारे केला जावा आणि तो फक्त आणि फक्त त्या विशिष्ट क्रियेशी संबंधित असल्यामुळेच केला आहे याची सहभागीला जाणीव असावी. जिथे जिथे शक्य असेल तेथे सहभागींनी वैयक्तिक साधने (उदा. हार्नेस, चेस्ट लूप आणि वैयक्तिक फ्लोटेशन डिव्हाइस) स्वतःचे स्वतः घालावे. परंतु सर्व वैयक्तिक साधने ही योग्य प्रकारे लावली गेली आहेत की नाही हे बघण्याची जबाबदारी ही नेत्याची असली पाहिजे. कारण नेते सहभागींच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतात.

सहभागींचे वर्तन

कोणत्याही साहसी उपक्रमासाठीचे नेते हे त्या उपक्रमाच्या सर्व बाबींशी परिचित असले तरी, कदाचित सहभागी व्यक्ती या नवशिक्या असू शकतात आणि त्यामुळे उपक्रमात भाग घेताना त्या तणावाखाली असू शकतात हे नेत्यांनी समजून घेतले पाहिजे. उपक्रमातील सुरक्षेसंबंधी आणि पद्धतींविषयी दिलेल्या निर्देशांचे सहभागी व्यक्तींना पालन करता यावे म्हणून त्यांना आवश्यकतेनुसार उपक्रमाआधी आणि उपक्रमा दरम्यान महत्वाच्या सूचना आणि गरज पडल्यास प्रशिक्षण द्यावे. त्यांना अजून स्पष्टता हवी असेल तर प्रश्न विचारायला उद्युक्त करावे. उपक्रमाच्या आधी ज्या सूचना दिल्या जातील त्यात सहभागी व्यक्तीची भूमिकाही स्पष्टपणे सांगितली पाहिजे. एखाद्या व्यक्तीचे अनपेक्षित वर्तन नेत्याने नम्रपणे परंतु ठामपणे निदर्शनास आणून द्यावे आणि सुधारावे. नेत्याने एखाद्या सहभागी व्यक्तीमधल्या आत्यंतिक भीतीच्या लक्षणांबद्दल सावध असले पाहिजे आणि अशा सहभागीला मदत करताना प्रथमोपचार मार्गदर्शक सूचना लक्षात ठेवाव्यात.

- भाग समाप्त -

अधिक उंचीवरच्या पदभ्रमणामध्ये सहभागी होणाऱ्या लोकांसाठी, मुलांच्या पालकांसाठी आणि ते आयोजित करणाऱ्या संस्थांसाठी मार्गदर्शक सूचना

(१९९९ मध्ये इंडियन माउंटनियरिंग फाउंडेशन आणि हिमालयन क्लबने जारी केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार रूपांतर)

अज्ञान सहभागींच्या पालकांनी खालील बाबींचा /साहसी उपक्रमामध्ये भाग घ्यायचे ठरवण्यापूर्वी संभाव्य सहभागींनी विचार करावा आणि आयोजकांकडून संबंधित माहिती घ्यावी.

१. साहसी उपक्रमाचे दैनंदिन वेळापत्रक

- उपक्रमाचा एकूण कालावधी आणि रोजचे वेळापत्रक यानुसार हा उपक्रम व्यवहार्य आहे ना हे तपासा. रोजच्या उपक्रमासाठी लागणारा कालावधी आणि विश्रांतीचा वेळ यात समतोल आहे ना हे बघा. जेणेकरून सहभागींना आराम करायला पुरेसा वेळ मिळून त्यांना रोजचे वेळापत्रक पाळता येईल. विशेषतः अधिक उंचीवरच्या साहसी उपक्रमांमध्ये हे अतिशय महत्त्वाचे असते, कारण तिथे आपण ज्या वेगाने चालतो त्यावर तिथल्या वातावरणाशी कसे जुळवून घेतो हे ठरते.
- वेळापत्रकामध्ये कोणते साहसी उपक्रम समाविष्ट केले आहेत किंवा अध्याहत आहेत याची चौकशी करा. उदा. नदी ओलांडणे हा एक स्वतंत्र उपक्रम असू शकतो किंवा पदभ्रमणादरम्यान नदी ओलांडणे हा एक भाग असू शकतो. तसेच प्रस्तरारोहण हा एक स्वतंत्र उपक्रम असू शकतो किंवा पदभ्रमणादरम्यान एखादा कातळ चढणे हा एक भाग असू शकतो इ.

२. उंची गाठत जाण्याविषयी माहिती

- पदभ्रमणाची सुरुवात आणि शेवट होतो त्या दोन्ही ठिकाणांची उंची
- रोज किती उंची गाठायची आहे ?
- वातावरणाशी जुळवून घेण्यासाठी काय पद्धत आहे ते पाहा

टीप: २५०० मीटरच्या (८००० फूट) वरती हळूहळू उंची गाठणे चांगले. दररोज जास्तीत जास्त २००० फूट उंची गाठणे योग्य समजले जाते. परंतु जर एखादी व्यक्ती थेट उंच ठिकाणी (गंगोत्री आणि लेहसारख्या) जात असेल तर कोणताही साहसी उपक्रम सुरु करण्यापूर्वी कमीतकमी दोन दिवस तिथेच राहून वातावरणाशी जुळवून घ्यायचा सल्ला दिला जातो. वातावरणाशी जुळवून घेण्याचे जे वेळापत्रक संस्थेने आखले आहे ते योग्य आहे ना हे तपासून पाहा आणि तेच वेळापत्रक संस्था पाळते का याचीही खात्री करा.

३. भूप्रदेश, हवामानाची परिस्थिती आणि संस्थेतर्फे देण्यात येणाऱ्या सुविधा याबद्दल कार्यक्रमात अपेक्षित असलेल्या मोठ्या अडचणी

- जास्त उंचीवरील पदभ्रमणातील अंगभूत धोके आणि ठरलेल्या पद्धतींचे आणि नियमांचे पालन न केल्यास उद्भवणाऱ्या परिणामांबद्दल संस्थेने चौकशी करणाऱ्या लोकांना माहिती द्यावी.
- टीप: सहभागी त्यांच्या स्वतःच्या तसेच इतरांच्या सुरक्षिततेसाठीही जबाबदार असतात. सुरक्षिततेच्या संदर्भात सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत याची संस्थेकडून माहिती घ्यावी. अशा माहितीच्या आधारे आपण या उपक्रमात सहभागी व्हायचे की नाही (किंवा आपल्या पाल्याला पाठवावे की नाही) याबद्दल सजग निर्णय घेता येतो.

४. सहभागी मुलांकडून अपेक्षित तंदुरुस्तीची पातळी

अधिक उंचीवर पदभ्रमणासाठी एक विशिष्ट शारीरिक तंदुरुस्ती आवश्यक असते. मात्र कमी उंचीवरील पदभ्रमण आणि छावणी वास्तव्यासाठी तंदुरुस्तीची थोडीशी कमी पातळीही चालू शकते आणि मुले त्याचा मनसोक्त आनंदही घेऊ शकतात. जर मूल शारीरिकदृष्ट्या तंदुरुस्त नसेल तर साहसी उपक्रमांची ओळख त्यांना साधी चाल आणि छावणी वास्तव्य असेल अशा सोप्या पदभ्रमण मोहिमेत होऊ शकते - कदाचित यामुळे मुलांना अधिक आनंदही मिळू शकतो. अर्थातच हा निर्णयही पूर्ण माहिती घेऊनच घ्या. असा निर्णय घेताना आवश्यकता भासल्यास तज्ञांचा सल्ला घ्या.

५. संस्थेमार्फत पुरविल्या जाणाऱ्या वैद्यकीय सोयी

(एखादा डॉक्टर किंवा प्रथमोपचार तज्ज्ञ हा उपक्रमाच्या वेळी उपस्थित असणार आहे का? आणि वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याची संस्थेची काय तयारी आहे?)

- नेतृत्व चमूमधील कमीतकमी एका सदस्याकडे तरी प्रथमोपचार कोर्सचे वैध प्रमाणपत्र (शक्यतो 'वाइल्डरनेस फर्स्ट एड' चे) असावे आणि त्यांना अधिक उंचीवरील आरोग्याच्या समस्या हाताळण्याचा अनुभव असावा.
- पदभ्रमण गटासाठी नुसता प्रथमोपचार संच असणे पुरेसे नाही; तर आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याची आणि प्रथमोपचार कौशल्य उपयोगात आणण्याची क्षमता असणेही आवश्यक आहे.
- असा साहसी उपक्रम डोळ्यांसमोर ठेवून संस्थेने आपत्कालीन प्रतिसाद योजना तयार केलेली असावी आणि सर्व नेत्यांना त्याची पूर्ण माहिती असावी.

६. पदभ्रमणादरम्यानच्या उपक्रमात किंवा आपत्कालीन परिस्थितीत संपर्क कसा साधावा याची माहिती

- आपत्कालीन परिस्थितीत बाह्य जगाशी (उदा. सरकारी संस्था, बचाव चमू, रुग्णालये, सहभागींचे नातेवाईक इ.) संपर्क साधण्यासाठी संस्थेची ठोस योजना तयार असावी.
- सहभागींचे नातेवाईक आणि पालक यांच्याकडे उपक्रमाचे पूर्ण वेळापत्रक, नेत्यांचे संपर्क क्रमांक तसेच आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये समन्वय करण्यासाठी नेमलेल्या संस्थेच्या प्रतिनिधींचे संपर्क क्रमांक असले पाहिजेत.

७. उपक्रमादरम्यान राहण्यासाठी कोणत्या सोयी सुविधा आहेत?

- संस्थेतर्फे पुरविल्या जाणाऱ्या सुविधांचे स्वरूप
- शिबिराच्या ठिकाणांची सुरक्षा: नदीकाठचे आणि डोंगरावरचे मुक्काम किंवा गावाजवळची ठिकाणे इत्यादींसाठी काही नियम आहेत का?
- शिबिराच्या ठिकाणी स्वच्छतेची व्यवस्था- गटातील सर्व सदस्यांची वैयक्तिक स्वच्छता, स्वयंपाकघराची स्वच्छता, स्वयंपाकघरातला आणि मानवनिर्मित कचरा यांची योग्य विल्हेवाट लावण्याची सोय

८. उपक्रमादरम्यान पिण्याच्या पाण्याची सोय

- पदभ्रमणादरम्यान तसेच शहरातील मुक्कामादरम्यान पाणी शुद्ध करण्याची सोय असावी.
- टीप: द्रव पदार्थांचे पुरेसे सेवन करणे हे आजारपण आणि थकवा येऊ नये म्हणून अतिशय महत्त्वाचे आहे, विशेषतः वातावरणाशी जुळवून घ्यायला याचा उपयोग होतो.

९. उपक्रम सुरक्षितपणे आयोजित करण्यासाठी लागणारी साधनसामग्री

- पदभ्रमणासाठी आवश्यक असणारी साधनसामग्री ही भूभाग, अपेक्षित धोके, ऋतू, गटाचे स्वरूप आणि आकार यासारख्या अनेक घटकांवर अवलंबून असते.

- पदभ्रमणादरम्यान देण्यात येणाऱ्या स्लीपिंग बॅग जर पुरेशा उबदार नसतील तर सहभागींना झोपताना थंडी वाजत राहिल आणि त्यामुळे झोप नीट न झाल्याने सहभागी थकू शकतात.
- एखादा अवघड टप्पा ओलांडताना किंवा अनपेक्षित भूस्खलन झालेल्या भागातील रस्ता ओलांडताना सहभागींना मदत करण्यासाठी नेत्यांनी सोबत एक दोर आणि काही मूलभूत साधनसामग्री जवळ बाळगली पाहिजे.
- वास्तव्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या तंबूच्या प्रकारावरही सहभागींची स्वस्थता आणि सुरक्षितता अवलंबून असते. (विशेषतः वादळी हवामानात)

१०. सहभागींनी आणावयाच्या गोष्टींबद्दल स्पष्टता

- सहभागींनी आणावयाच्या गोष्टींची अचूक यादी संस्थेने देणे आवश्यक आहे
- आवश्यक ती गोष्ट बरोबर घेण्यासाठी आणि अनावश्यक सामान टाळण्यासाठी सहभागी आणि पालकांनी प्रत्येक गोष्टीचे महत्त्व समजून घेतले पाहिजे.

११. गट संख्या, सहभागी व्यक्तींचे वय, अनुभव इ. सहभागी व नेते यांचे प्रमाण

- जर गट खूप वैविध्यपूर्ण (विविध वयोगट, वेगवेगळी उद्दिष्टे) असेल तर नेत्याला तो सांभाळणे कठीण होते आणि सगळ्यांना उपक्रमाचा समान आनंद उपभोगणेही अवघड जाऊ शकते.
- सहभागी व नेते यांचे अयोग्य प्रमाण ही एक सुरक्षिततेवर परिणाम करणारी बाब आहे: सहभागी आणि नेते यांचे प्रमाण ठरवताना संस्थेने कोणत्या बाबी विचारात घेतल्या आहेत हे सांगून एखाद्या साहसी उपक्रमासाठी हे प्रमाण कसे योग्य आहे हे पटवून देता आले पाहिजे. (सहभागी व नेते यांचे प्रमाण हा विभाग पाहा.)

आयोजकांबद्दल मिळवण्याची इतर माहिती:

टीप: साहसी उपक्रमाची माहिती देण्यासाठी आयोजकानी बोलवलेल्या बैठकीला सहभागी/सहभागींच्या पालकांनी उपस्थित राहणे हे खूप आवश्यक आहे. या बैठकीमध्ये सहभागींकडून कोणत्या अपेक्षा आहेत ते सांगितले जाते आणि संस्थेबद्दल प्रश्नही विचारता येतात.

1. संस्था नोंदणीकृत आहे का? (एक विश्वस्त संस्था किंवा सोसायटी किंवा कंपनी म्हणून)
2. संस्थेच्या व्यवस्थापनाची रचना एक सुस्थापित संस्था, मग ती व्यावसायिक असो वा धर्मादाय, सहभागींच्या सुरक्षिततेची संपूर्ण जबाबदारी घेते. तात्पुरत्या स्वरूपात काम करणाऱ्या आयोजकांबरोबर जाणे उचित नाही. म्हणून आयोजक हे जबाबदार व्यक्ती आहेत याची खात्री करून घ्या.
3. संस्थेचे नेते हे साहसी उपक्रम पार पाडण्यासाठी पुरेसे सुसज्ज, पात्र, प्रशिक्षित आणि अनुभवी आहेत आणि ते उपक्रमाच्या वेळी सुरक्षेच्या दृष्टीने पुरेशा उपाययोजना करतील अशी खात्री करून घ्यावी.
कोणत्याही साहसी उपक्रमामध्ये अंगभूत धोके असतात हे सहभागींना माहित असलेच पाहिजे आणि त्यांनी ते लक्षातही ठेवले पाहिजे. अगदी उत्तमरित्या आयोजित उपक्रमातही, संस्था आणि तिच्या नेत्यांच्या नियंत्रणाबाहेरचा एखादा अपघात घडू शकतो.
सहभागींनी त्यांच्याकडून काय अपेक्षा आहेत हे समजून घेतले पाहिजे, साहसी उपक्रमासाठी पूर्ण तयारीनिशी गेले पाहिजे आणि सर्व सुरक्षा सूचनांचे पालन केले पाहिजे.
4. नेत्यांची आणि गटप्रमुखांची पूर्ण माहिती (प्रशिक्षण, अनुभव इ.), तसेच सहाय्यक गटाची माहिती (वाटाडे, भारवाहक आणि स्वयंपाकी)

ह्यासाठी पुस्तिकेतील नेत्यांच्या पात्रतेवरील विभाग बघावा.

5. संस्थेच्या आधीच्या अशा प्रकारच्याच कार्यक्रमात गेलेल्या सहभागींचा अभिप्राय जाणून घेण्याचा विचार करा

अभिप्राय जाणून घेण्यासाठी खालील मुद्दे विचारात घ्या:

- जेवण, पाणी, राहण्याची सोय
- गटनेत्यांची क्षमता आणि वर्तन
- संस्थेने अमलात आणलेले सुरक्षिततेचे उपाय
- विविध टप्प्यांवरील संवादाचा दर्जा, विशेषतः सुरक्षिततेविषयी आणि सुरक्षिततेसंबंधी दिलेल्या सूचना मुलांसह सर्वांना स्पष्ट कळल्या की नाही?
- अनुभव आनंददायक होता की नाही? (किंवा हा अनुभव तुमच्या सहनशीलतेचा कस बघणारा होता का?)

6. विम्याची व्यवस्था जर संस्थेने केली नसेल तर सहभागी / पालकांनी ती अवश्य करावी.

— — — — भाग समाप्त — — — —

“पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम” पद्धती

कमीत कमी परिणाम पद्धती

कमीत कमी परिणाम पद्धती वापरल्यामुळे साहसी उपक्रमादरम्यान पर्यावरणावर होणारा अनिष्ट परिणाम कमी होतो. भारतीय संदर्भात पर्यावरण म्हणजे - नैसर्गिक वातावरण, सामाजिक-सांस्कृतिक वातावरण आणि पुरातत्व वारसा इत्यादी. या दस्तऐवजात पुढील गोष्टींची माहिती आहे –

- Leave No Trace Seven Principles ही सुप्रसिद्ध मूल्ये
- भारत आणि महाराष्ट्राच्या संदर्भातील स्थानिक परिस्थितीशी संबंधित काही सूचना

LEAVE NO TRACE Seven Principles

या तत्वांचे योग्य प्रशिक्षण घेतल्यास त्यांची अंमलबजावणी करण्यास खूप मदत होईल हे कृपया लक्षात घ्यावे. तुम्ही ज्या प्रदेशाला भेट देणार आहात तेथील सामाजिक-पर्यावरणीय प्राथमिकतेनुसार या तत्वांना जुळवून एखाद्या तज्ज्ञाच्या मार्गदर्शनाखाली ती अंमलात आणावीत. म्हणजे अशी व्यक्ती जाणती झाली असे म्हणता येईल.

पूर्वनियोजन करा:

- आपण ज्या प्रदेशाला भेट देणार आहात त्याबद्दलचे नियम आणि तेथील वैशिष्ट्यपूर्ण बाबी जाणून घ्या.
- छोट्या गटांमध्ये प्रवास करा. गट मोठा असेल तर त्याचे चार ते सहा जणांचे लहान-लहान गट तयार करा.
- झाडांवर केलेल्या खुणा, दगडांची दिशादर्शक रचना किंवा कापडी फिती वापरण्याऐवजी नकाशा आणि होकायंत्र वापरा.
- अन्नपदार्थ पुन्हा वापरण्यायोग्य डब्यांमध्ये ठेवा.
- सर्व प्रकारच्या हवामानासाठी तयारी ठेवा.
- आपल्या भटकंतीशी संबंधित जोखमीचे काळजीपूर्वक मूल्यांकन करा.

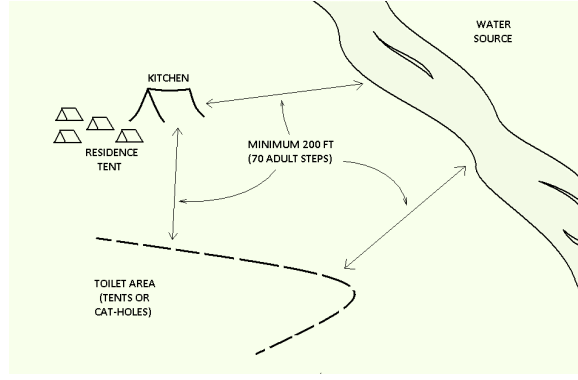
भक्कम आणि कडक पृष्ठभागावरून चालणे आणि मुक्काम:

पायवाटेवर:

- मळलेल्या पायवाटेवरूनच चाला. एका ओळीत पायवाटेच्या मध्यावरून चाला.
- अचानक पूर्णपणे विरुद्ध बाजूला वळू नका.
- लांब पल्ल्याची भटकंती करत असताना, कडक आणि भक्कम पृष्ठभाग निवडा- कातळ, वाळू, कोरडे गवत किंवा बर्फ.

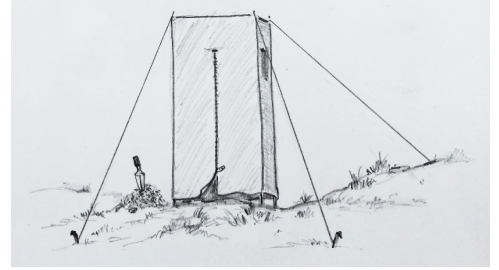
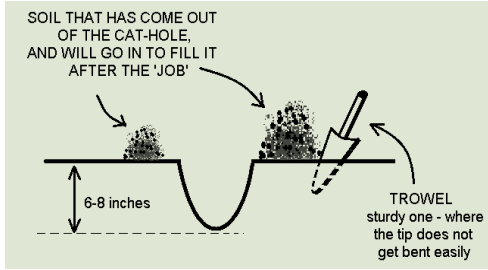
मुक्कामाच्या ठिकाणी:

- उत्तम छावणीस्थान आपल्याला गवसते, ते बनवावे लागत नाही. त्यात काही बदल करणे अनावश्यक असते.
- आपल्या मुक्कामामुळे नुकसान होणार नाही अशा सुस्थापित आणि कायदेशीर जागा मुक्कामासाठी निवडा.
- पाण्याचा स्रोत प्रदूषित होऊ नये म्हणून तलाव व ओढे यांच्यापासून किमान २०० फूट (साधारण ७० पावलं एवढं अंतर) अंतरावर मुक्काम करा.

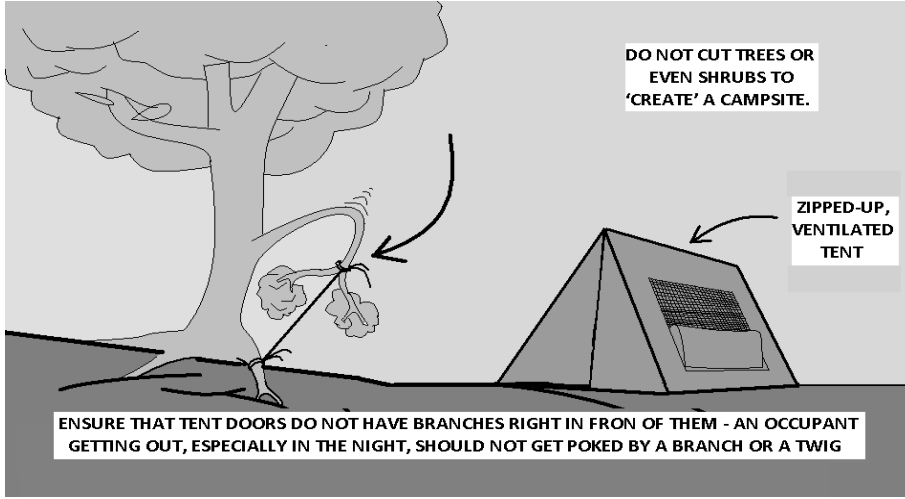
कचऱ्याची योग्य विल्हेवाट लावा:

- कचऱा गोळा करा आणि कचऱा परत आणा. मुक्कामाच्या ठिकाणी काही कचऱा किंवा अन्नपदार्थ पडलेले नाहीत ना हे तपासा. सर्वच कचऱा गोळा करा. (आपलाही आणि इतरांचाही)
- मुक्कामाच्या जागेपासून, पायवाटेपासून आणि पाण्यापासून साधारण २०० फुटाच्या अंतरावर ६ ते ७ इंचाचे शौचखड्डे खणा. त्याचा वापर झाल्यानंतर ते योग्य पद्धतीने मातीने भरून बुजवून टाका. टॉयलेट पेपर वेगळा गोळा करा.
- स्वतःच्या स्वच्छतेसाठी किंवा आपल्या ताटल्या धुण्यासाठी ओढे किंवा तलावांपासून २०० फूट अंतरावर पाणी वाहून न्या. जमिनीत निचऱा होणाऱ्या साबणाचा अगदी थोड्या प्रमाणात वापर करा. ताटल्या धुतलेले घाण पाणी पसरून टाका.

जे सापडले आहे ते तिथेच सोडावे:

- इतिहासाचे जतन करा. ऐतिहासिक वास्तूंना नुकसान पोहोचवू नका किंवा मानवनिर्मित कलाकृती हलवू नका.
- दगड, झाडे आणि इतर नैसर्गिक वस्तू जिथे सापडल्या आहेत तिथेच सोडून द्या.
- बांधकाम करू नका किंवा वस्तू बनवू नका किंवा चर खणू नका.

शेकोटीचा वापर टाळा / वापर केल्यास हानी होणार नाही ह्याची काळजी घ्या:

- शेकोटीचा आजूबाजूच्या परिसरावर कायमचा परिणाम होऊ शकतो. स्वयंपाक करण्यासाठी नेहमीच हलकी शेगडी घ्या. प्रकाशासाठी मेणबत्तीचा कंदील वापरा.
- जिथे शेकोटी करण्याची परवानगी आहे तेथे आधीचीच शेकोटीची जागा किंवा मातीचा ढिगारा वापरा.
- आग कमी ठेवा. हाताने फोडता येईल असे वाळलेले लाकूड, काटक्या यांचा वापर करा.
- सर्व लाकूड आणि कोळसा हे पूर्ण राख होईपर्यंत जाळा. शेकोटी पूर्णपणे विझवा आणि नंतर थंड झाल्यावर राख पसरून टाका.

वन्यजीवनाचा मान राखा:

- वन्यजीवांचे निरीक्षण दुरूनच करा. त्यांच्या मागे जाऊ नका किंवा त्यांच्या दिशेने जाऊ नका.
- वन्य प्राण्यांना कधीही खायला देऊ नका. वन्य प्राण्यांना खायला दिले तर त्यांच्या आरोग्यास हानी पोहोचू शकते, त्यांच्या नैसर्गिक आचरणात बदल होऊ शकतो आणि त्यांना भक्षक किंवा इतर धोक्यांना सामोरे जावे लागते.
- शिधा आणि कचरा हे दोन्ही व्यवस्थितपणे ठेवून वन्यजीव आणि आपल्या अन्नाचे रक्षण करा.
- पाळीव प्राणी नेहमीच नियंत्रणात ठेवा.
- प्राण्यांच्या पिल्लांजवळ जाऊ नका.
- घरटी बांधणाऱ्या, पिल्लांना भरवत असलेल्या आणि विणीचा हंगाम असलेल्या प्राण्यांच्या वाटेला जाऊ नका.

इतर पर्यटकांचा विचार करा:

- इतर पर्यटकांचा आदर करा आणि त्यांचाही अनुभव सुखकर होईल हे पाहा.
- सभ्यता पाळा. पायवाटेवर इतर लोकांना हवे तर पुढे जाऊ द्या.
- सामान वाहून नेणाऱ्या लोकांना / खेचरांना वाट घायला पायवाटेच्या चढाच्या बाजूला थांबा.
- पायवाटेपासून दूर टिकाऊ पृष्ठभागावर जमिनीवर विश्रांती घ्यावी.
- निसर्गाचा स्वर ऐकू येऊ दे. आवाजाची पातळी कमीत कमी ठेवा.

भारत आणि महाराष्ट्राच्या संदर्भातील स्थानिक परिस्थितीसाठी लागू असणाऱ्या गोष्टी

1. गुहा, प्राचीन देवस्थाने / पुरातन अवशेष यांना धक्का पोहोचवू नका किंवा तिथून काही हलवू नका.
2. स्थानिक रहिवाशांशी सन्मानाने वागा –
 - स्थानिक पाणी आणि अन्नाच्या स्रोतांवर प्रतिकूल परिणाम होऊ देऊ नका (उदा. किल्ल्यावरील पाण्याची टाकी आणि शेती)
 - स्थानिक रहिवाशांच्या संस्कृतीवर होणाऱ्या प्रतिकूल परिणामांबद्दल सजग राहा आणि असा परिणाम होऊ देऊ नका
 - साहसी उपक्रमांच्या आयोजनातून उभयतांचा फायदा होऊन स्थानिक लोकांना त्यातून रोजगार मिळेल याची काळजी घ्या
 - स्थानिकांना तात्पुरत्या स्वरूपाची मदत करायचे टाळा. त्याऐवजी त्यांच्याशी संबंध वाढवा आणि तेथील शाळा, पंचायतींशी संपर्क साधून भरीव मदत करावी.
3. साहसी उपक्रमांसाठी तंबू वापरून तात्पुरती निवास व्यवस्था उभारताना स्वयंपाकातील कचरा आणि मलमूत्रामुळे नदी-नाले प्रदूषित होणार नाहीत याची काळजी घ्या.
4. हिमालयातील पायवाटांवर स्थानिक भारवाहक प्राणी (खेचर, याक इत्यादी) यांना वाटेच्या वरती सरकून वाट करून द्या.
5. शक्यतो शेकोटी पेटवू नका - परिसरातील वाळलेल्या लाकूडफाट्यावर स्थानिक रहिवाशी आणि निसर्गातील इतर घटक अवलंबून असतात. शक्य असल्यास स्वयंपाकासाठी स्टोव्ह वापरा.

- भाग समाप्त -

ATV साठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

अनेक अॅडव्हेंचर पार्क, हॉटेल्स आणि रिसॉर्ट्स मध्ये ऑल टेरेन व्हेईकल्स (ATV) असतात, ज्याला क्वाड बाइक्स असेही म्हणतात. एटीव्हीच्या चुकीच्या वापरामुळे गंभीर अपघात होऊ शकतात.

युरोपियन एटीव्ही सेफ्टी इन्स्टिट्यूट आणि ऑल टेरेन व्हेईकल सेफ्टी इन्स्टिट्यूट (अमेरिका) यांच्या वेबसाइट्सवर उपलब्ध असलेल्या मार्गदर्शक सूचनांवर आधारित एटीओएआयने तयार केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांवरून खालील मार्गदर्शक सूचना तयार करण्यात आल्या आहेत.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता
- एटीव्ही ट्रॅकवरील शेवटच्या तपासणीची माहिती
- आपत्कालीन परिस्थितीत वापरल्या जाणाऱ्या पर्यायी योजना

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे एटीव्ही चालवायचे आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी (चॅम्पियन्स चॅम्पियन्स) संबंधित माहिती (करारपत्रासहित)

निकष वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती

- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती उदा. सुरक्षा साधने घालण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

टीप: आवश्यक तेथे निर्णय घेण्यासाठी प्रथमोपचार नियमांचा आधार घ्यावा.

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

प्रशिक्षणे:

ज्या आंतरराष्ट्रीय प्रशिक्षण संस्थेची पात्रता/ मान्यता स्वीकारली जाऊ शकते किंवा जी संस्था एटीव्ही ऑपरेशन्सच्या खालील पैलूवर भर देते अशा संस्थेकडून एका नेत्याला प्रशिक्षण दिले असले पाहिजे.

- एटीव्ही आणि त्याच्या मूलभूत अॅक्सेसरी उपकरणांबद्दलचे ज्ञान (जसे की टूल किट, प्राथमिक दुरुस्ती व देखभाल)
- नेते आणि सहभागी यांच्यासाठी आवश्यक पीपीई आणि इतर उपकरणे
- प्री-राइड आणि पोस्ट-राइड तपासणी प्रक्रिया आणि त्याची नोंद
- संकेतांचे नियम आणि श्रेणी
- एटीव्ही ऑपरेशन: एटीव्ही कसे चालू करायचे, बंद करायचे आणि चालवायचे
- एटीव्ही हालचाली: रायडिंग सर्कल्स आणि आठचा आकडा, शार्प वळणे, झटकन वळणे, झटकन थांबणे आणि वळणे, यू-टर्न, डोंगराळ प्रदेशातून चालवणे, सर्किट आणि ट्रेल राईड्स
- सहभागींची तयारी ज्यामध्ये त्यांना सांगण्याची माहिती, प्रशिक्षण आणि वॉर्म-अप व्यायाम समाविष्ट असणे
- एटीव्ही ऑपरेटिंग मॅन्युअलशी परिचय - नेत्यांच्या क्षमतेचे मूल्यमापन करण्यासाठी या मॅन्युअलचा वापर केला जातो
- एटीव्हीची ब्रेकिंग सिस्टीम समजून घेणे: बहुतेक एटीव्हीमध्ये पुढच्या आणि मागच्या ब्रेकचे नियंत्रण वेगवेगळे असते, तर काहींमध्ये एकाच नियंत्रणाद्वारे चालवलेले लिंक केलेले ब्रेक्स असतात.

प्रमाणपत्रे (वैध आहेत का हे तपासा)

- मुख्य नेत्याकडे नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र
- सर्व नेत्यांकडे नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार प्रमाणपत्र

अनुभव

- साहसी उपक्रमांमध्ये गटाचे नेतृत्व करण्याचा अनुभव
- डोंगराळ प्रदेश आणि सर्किट track/ मध्ये एटीव्ही चालवण्याचा वैयक्तिक अनुभव
- वैद्यकीय आणि अवैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये

- अपेक्षित असलेल्या भूप्रदेशात एटीव्ही हाताळण्याची क्षमता
- कोणत्याही आपत्कालीन परिस्थितीत काही कठीण / कठोर निर्णय घेण्याची क्षमता
- नेते आणि सहभागी यांच्यावर देखरेख करण्याचे कौशल्य
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन

- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती

साधनसामग्री

- तांत्रिक साधनसामग्री

खाली वर्णन केल्याप्रमाणे प्रत्येक वस्तूच्या कार्यानुसार साधनसामग्रीची निवड करा.

- एटीव्ही (ATV)
- केवळ नामांकित उत्पादकांच्याच एटीव्हीचा वापर करा आणि उत्पादकांच्या मॅन्युअलनुसार त्यांची देखभाल केली जाईल याची खात्री करा.
- एटीव्ही वेगवेगळ्या आकारात येतात (इंजिन क्षमता आणि बांधणी यावर ठरवलेले) आणि प्रत्येक आकाराच्या एटीव्हीसाठी, रायडरसाठी किमान वय निश्चित केले जाते. उदा. विशिष्ट एटीव्हीसाठी '१२ पेक्षा कमी वयासाठी नाही' असे नमूद केले जाऊ शकते. उत्पादकाने उल्लेख केलेल्या या तपशिलांचे नेहमी पालन केले पाहिजे.
- हेल्मेट
- पूर्ण चेहऱ्याचे किंवा तीन चतुर्थांश हेल्मेट वापरा, हेल्मेट वापरणाऱ्या व्यक्तीच्या दृष्टीस आणि ऐकण्यात अडथळा निर्माण होणार नाही याची काळजी घ्या. हेल्मेट घट्ट, आरामदायी आणि आवश्यक पट्ट्यांनी बांधून सुरक्षित असावे (पट्टे कधीही लटकते ठेवू नयेत.)
- फेस शिल्ड किंवा गॉगल्स
- कोणत्याही एटीव्ही राइडवर गॉगल्स वापरा. जर झाडे असलेल्या भागातून राइड असेल तर फेस शिल्ड वापरा.
- हातमोजे दोन कारणांसाठी वापरले जातात: संरक्षण आणि आराम. हातमोजे वापरल्यामुळे पडल्यावरची दुखापत टाळण्याबरोबरच हाताला इजा होणे, थकवा आणि थंडी यापासून बचाव करण्यास मदत होते. हाताच्या मागील बाजूस पॅडिंग असलेले हातमोजे वापरा.
- गुडघे संरक्षक: यांचे कार्य म्हणजे पडल्यास गुडघ्यांचे संरक्षण करणे.
- पादत्राणे
- बूट कमीत कमी घोट्यापर्यंतचे आणि कमी उंच असले पाहिजेत म्हणजे ते फूटरेस्टवरून घसरणार नाहीत (स्लिप-ऑन शूज आणि चप्पल आणि सँडल्ससारख्या उघड्या पादत्राणांना परवानगी देऊ नये)
- कपडे
- लांब बाह्यांचा टॉप आणि लांब पॅट वापरल्यास रायडरचे थंडी आणि पडल्यावर खरचटण्यापासून संरक्षण करण्यास मदत होईल. वातावरणातील तापमानानुसार गरम कपड्यांचा थर आवश्यक आहे का ते पाहावे.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- प्रत्येक राइडवर उत्पादकाने शिफारस केलेले स्पेअर्स आणि टूल किट
- महत्त्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेला १ भ्रमण ध्वनी)सेल फोन(संपर्काची साधने निवडताना खालील बाबींचा विचार करा:
 - नेत्यांच्या गटामधील सदस्यांचा संवाद
 - दुर्गम ठिकाणे

- भ्रमणध्वनीचा संपर्क होण्याची खात्री
- कायदेशीर बाबी

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

[प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

एटीव्ही चालवणाऱ्या संस्थांसाठी मार्गदर्शक सूचना

- संस्थेकडे असलेल्या एटीव्हीचा ताफा सांभाळण्यासाठी आणि त्यांची देखभाल करण्यासाठी संस्थेकडे सर्व अॅक्सेसरीज असणे आवश्यक आहे.
- संस्थेने सर्व वाहनांची देखभाल करणे आणि त्यांना चालू स्थितीत ठेवणे आवश्यक आहे. तसेच आवश्यक ती कागदपत्रे असणे आवश्यक आहे.
- संस्थेकडे किमान दोन योग्याताप्राप्त एटीव्ही नेते असले पाहिजेत (वर नमूद केल्याप्रमाणे कौशल्य असलेले)
- संस्थेला कोणत्या क्षेत्रात एटीव्ही चालवणार आहेत याची स्पष्ट माहिती असली पाहिजे. या उपक्रमांसाठी हे क्षेत्र स्पष्टपणे आखून घ्यावे. एटीव्ही हे वाहतूक असणाऱ्या रस्त्यावरून चालवण्यासाठी नसून त्यांचा वापर हा रस्त्यावर करू नये.
- संस्थेकडे या मार्गदर्शक सूचनांवर आधारित एसओपी (मानक प्रणाली) असले पाहिजेत जे त्यांच्याकडे असलेल्या एटीव्ही, उपक्रमासाठीचे क्षेत्र आणि त्याची वैशिष्ट्ये तसेच ते वापरणाऱ्या व्यक्तींचे प्रोफाइल (वय, अनुभव इ.) यावर बेतलेले असावे.
- संस्थेकडे सर्व महत्त्वाची कागदपत्रे असायला हवी. (उदा. आपत्कालीन प्रतिसाद योजना)
- संस्थेकडे या कार्यक्रमासाठी केलेले जोखीम मूल्यांकन आणि त्यांचे व्यवस्थापन याचा तपशील असला पाहिजे.
- संस्थेने आपल्या कार्याशी संबंधित सर्व आवश्यक वैधता आणि औपचारिकता यांचे पालन केले पाहिजे, ज्यात आवश्यकतेनुसार योग्य ठिकाणी संस्थेची नोंदणी आणि वाहनांची नोंदणी आणि वाहने पास करणे यांचा समावेश आहे.
- संस्थेने आपल्या कामासाठी पर्यावरणपूरक पद्धती तयार केल्या पाहिजेत आणि आपल्या क्षेत्र कर्मचाऱ्यांना त्या पद्धतींची अंमलबजावणी कशी करायची हे समजावले पाहिजे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- एटीव्ही, स्पेअर्स, टूल किट आणि प्रथमोपचार संचाची तपासणी
 - नेत्याने एटीव्हीच्या कोणत्याही राइडपूर्वी खालील यादीत दिलेल्या सर्व वस्तूंची तपासणी. ऑल टेरेन व्हेईकल सेफ्टी इन्स्टिट्यूट (अमेरिका) खालील प्राथमिक टी-क्लॉक (TCLOC) चेकलिस्टची शिफारस करते:
 - टायर आणि चाके (Tyres & Wheels)
 - नियंत्रण आणि केबल्स (Controls & Cables)
 - दिवे आणि इतर (Lights & Electrics)
 - तेल आणि इंधन (Oil & Fuel)
 - चेन/ड्राइव्ह शाफ्ट आणि चेसिस (Chain/Drive Shaft & Chassis)
- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हीसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे)

- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी / कीटक / पडलेली झाडे / ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड)
- विशिष्ट क्षेत्रासाठी व्यवहार्य किंवा आवश्यक असल्यास पूर्वचाचणी (ड्राय रन) करावी.

सहभागी व्यक्तींना घायच्या सूचना

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

नेते: सर्व नेते आणि सहभागींना आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे स्पष्ट करावे, जोखीम व्यवस्थापनाचे नियम, त्या क्षेत्राची वैशिष्ट्ये आणि जोखीम व्यवस्थापनाच्या पैलूंबद्दल सविस्तर माहिती द्यावी.

खालील गोष्टींवर विशेष लक्ष केंद्रित करावे:

- वेग मर्यादा आणि त्यासंबंधित इतर नियम
- पीपीई का घालावे आणि ते घातले नाही तर होणारे परिणाम
- एटीव्ही नियंत्रण, ऑपरेशन्स आणि राइडपूर्वी करण्याची तपासणी
- रायडरची जबाबदारी
- ग्रुप रायडिंगचे नियम (लेन पोझिशन, वाहनांचा क्रम, पुढचे दिवे, सिग्नल आणि पार्किंग)
- धोके जाणून घ्या
- धोकादायक पृष्ठभाग आणि इतर विशिष्ट भूप्रदेश कसा पार करावा?
- तंबाखू, अल्कोहोल आणि इतर मादक पदार्थांविषयीचे धोरण
- नेत्यांच्या सूचना पाळल्या पाहिजेत.
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःच्या सुरक्षिततेसाठी आणि इतरांच्या सुरक्षिततेसाठी सर्वांकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्टपणे सांगावे.
- सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- जाण्यास मज्जाव असलेले क्षेत्र दाखवावे.
- सहभागींचे प्रशिक्षण आयोजित करावे.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' बघावी.

सहभागींना प्रशिक्षण

संस्थेने उत्पादकांच्या मॅन्युअलमधील सूचनांचे पालन केले पाहिजे आणि त्यानुसार सहभागींचे प्रशिक्षण आयोजित केले पाहिजे. अशा प्रशिक्षणात कमीत कमी खालील गोष्टी समाविष्ट केल्या पाहिजेत:

- एटीव्हीवर योग्य प्रकारे बसणे, नियंत्रण कुठे आहे आणि ते कसे करायचे आणि योग्य प्रकारे उतरणे.

- एटीव्ही सहजतेने आणि सुरक्षित पद्धतीने थांबवण्यासाठी एटीव्हीचे ब्रेक योग्य प्रकारे वापरणे.
- वळताना एटीव्हीवरील नियंत्रण गमावण्याची शक्यता टाळण्यासाठी आपला भार योग्यरित्या बदलून संतुलन कसे राखावे याचे प्रात्यक्षिक घावे.
- राइडसाठी आखून दिलेल्या क्षेत्रातच राहण्याच्या स्पष्ट सूचना घाव्यात.
- आपत्कालीन परिस्थितीत संपर्क कसा करावा ते सांगावे.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- सहभागीने राइड सुरु करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची (पीपीई) शेवटची तपासणी करा - Touch-Say-Confirm ही पद्धत वापरा: (म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा)
- सहभागी राइड सुरु करण्याच्या आधी व्यवस्थित बसेपर्यंत एटीव्हीचे इंजिन बंद ठेवा.
- ज्यांची राइड झाली आहे किंवा व्हायची आहे अशा सहभागींकडे नेत्याचे पूर्ण वेळ लक्ष असावे.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या. आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे त्यांना परत सांगा.
- महत्त्वाची सूचना: राइड घेत असलेला सहभागी सर्व वेळ नेत्याच्या दृष्टिक्षेपात असला पाहिजे.
- सुरक्षे विषयीच्या इतर बाबी
 - सहभागी आणि इतर लोकांपासून इंधन दूर ठेवा. त्या क्षेत्रातल्या राहत्या भागापासून ते दूर ठेवा. त्याच्या जवळ कुणालाही धूम्रपान करण्यास मज्जाव करा. फक्त आवश्यक असेल तेवढाच इंधन साठा करा.
 - इंधन ठेवले आहे त्याजवळ आणि ATV ट्रॅकजवळ आग विझवण्याची साधने ठेवा.
 - ATV च्या टायर मधील हवेचा दाब मोजण्यासाठी त्यासाठी असलेल्या उपकरणांचा वापर करा. (साध्या वाहनांच्या टायरमधील हवेचा दाब मोजण्यासाठीची उपकरणे चुकीचा दाब दर्शवू शकतात.)
 - गटामधील प्रौढव्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि कार्यक्रमापूर्वी तपासणी करण्याची, एटीव्ही राइड्स करण्याची तसेच कार्यक्रमानंतर योग्य प्रकारे समाप्ती याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या यांचा आढावा घ्यावा
- या उपक्रमाच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्यांची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे.

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा.

- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून घ्यायची आहेत ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- ग्लोव्हज् किंवा हेल्मेट जर ओले झाले असतील तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

सायकलिंग टूर्ससाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

भारतातील सायकलिंग टूर्सचे आयोजन हे खासगी मालकीच्या कंपन्या करतात आणि ते सरकारच्या किंवा कोणत्याही सामुदायिक मध्यवर्ती संस्थेच्या अखत्यारित येत नाही. सायकलिंग फेडरेशन ऑफ इंडिया ही संस्था परवानाधारक अनुभवी खेळाडूसाठी शर्यती आणि टूर्स आयोजित करते ज्यामध्ये बक्षिसांचाही समावेश असतो. ज्या टूर्समध्ये हौशी खेळाडू सायकलिंग टूर्सचा अनुभव घेण्यासाठी व्यावसायिक सेवादात्याशी करार करतात अशा कोणत्याही टूर्सना खेळाशी संबंधित कोणत्याही संस्थांकडून कुठलीही परवानगी घ्यावी लागत नाही.

सायकलिंगची श्रेणी: बाइकिंग / रोड सायकलिंग योग्य श्रेणींमध्ये वर्गीकरण करणे महत्वाचे आहे जेणेकरून सहभागींना त्यांच्यातं दुरुस्ती आणि तयारीच्या पातळीनुसार आपली टूर निवडता येईल

- श्रेणी १: सोपे - सायकलिंग साठी जे नवीन आहेत किंवा ज्यांची तंदुरुस्ती अगदी उच्च दर्जाची नाही आहे अशांसाठी. तुलनेने सपाट किंवा थोडासा चढ उतारांचा रस्ता असलेली टूर. अगदी आरामदायी सुट्टी घालवू इच्छिणाऱ्यांसाठी. नवशिके: ३० ते ६० कि.मी. दररोज.
- श्रेणी २: सौम्य - चढ उतार असलेल्या भूप्रदेशात, अधूनमधून मध्यम / आव्हानात्मक चढाया. अधिक उंचावरील प्रदेशातील मोठा चढ आणि छोटे, खडे चढ नाहीत. थोडा सराव असलेल्या सायकलस्वारांसाठी / अनुभव आणि तंदुरुस्ती मिळवू इच्छिणाऱ्या नवोदितांसाठी. दररोज ६० ते ८० कि.मी.
- श्रेणी ३: मध्यम - अनुभव असलेल्या सायकलस्वारांसाठी, या श्रेणीसाठी आवश्यक अनुभव, तंदुरुस्ती आणि कौशल्याची पातळी (खाली पाहा).
वरच्या श्रेणीच्या दौऱ्यात वारंवार अनुभवलेली काही वैशिष्ट्ये: बहुतेक दिवस एखाद दुसरी लक्षणीय चढाई असते. काही दिवशी खूप जास्त अंतर आणि काही साधे आणि काही अगदी खडे चढ असलेले टप्पे असू शकतात. दररोज ७० ते ९५ कि.मी.
- श्रेणी ४: आव्हानात्मक - उच्च स्टॅमिना आणि उच्च दर्जाची तंदुरुस्ती असलेल्या सायकलस्वारांसाठी. जास्त चढाई असलेले जास्त अंतराचे किंवा अधिक उंचावरील प्रदेशातील चढ असलेले कठीण आणि आव्हानात्मक दिवस, जास्त अंतराचे खड्या चढाचे टप्पे. लांब टप्प्याचे आणि अनेकदा तांत्रिकदृष्ट्या आव्हानात्मक उतार. फक्त अनुभवी सायकलस्वारांसाठी रोड रायडिंग. दररोज ८० ते १६० कि.मी.
- श्रेणी ५: अधिक आव्हानात्मक - अतिशय उच्च स्टॅमिना आणि उच्च दर्जाचा फिटनेस असलेल्या सायकलस्वारांसाठी. सतत कठीण आणि आव्हानात्मक दिवस ज्यामध्ये अनेक लक्षणीय चढाईचे किंवा अधिक उंचावरील प्रदेशातील चढ आहेत. बऱ्याच वेळा जास्त अंतराचे खड्या चढाचे आणि खूप जास्त चढाचे टप्पे. लांब टप्प्याचे आणि अनेकदा तांत्रिकदृष्ट्या आव्हानात्मक उतार. अनुभवी सायकलस्वारांसाठी दररोज ९५ ते १६० कि.मी.

(श्रेणी ४ आणि ५ मध्ये असे काही विभाग असू शकतात जे मातीच्या रस्त्यावर किंवा साध्या रस्त्यावर असू शकतात पण तिथे आपत्कालीन परिस्थितीत मदत सहज उपलब्ध नसेल तर ते दुर्गम भागात असू शकते.)

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता, नेते व सहभागी यांचे प्रमाण
- संपूर्ण सायकलिंग टूर मार्ग, नकाशे, रात्रीच्या मुक्कामाच्या जागा इत्यादी.

- आपत्कालीन परिस्थितीमधील पर्यायी योजना (काही पर्यायी वाटा आणि/किंवा पर्यायी उपक्रम आणि बचाव कार्याचा आराखडा)

केलेली शिफारस) : कागदपत्रे असलेली आवश्यक नेत्याकडे मुख्य)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- संपूर्ण सायकलिंग मार्गासाठी केलेले जोखीम मूल्यांकन (द्धत्वात् इदुधुध्वात्वा) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती (करारपत्रासहित)

निकष वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती (सुरक्षा साधने घालण्यास नकार देणारी)
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

टीप: आवश्यक तेथे निर्णय घेण्यासाठी प्रथमोपचार नियमांचा आधार घ्यावा.

नेत्यांची पात्रता

नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून :टीप संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील .आलेली असते:

औपचारिक प्रशिक्षणे: प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र.

(भारतात सायकलिंग टूर ऑपरेटर होण्यासाठी कोणत्याही विशिष्ट प्रशिक्षणाची गरज नाही. तथापि, आयोजकांनी वर नमूद केलेल्या मूलभूत पात्रतेची पूर्तता केली तर ते उपयुक्त ठरते. सहभागींच्या सुरक्षिततेसाठी आणि आयोजकांचा स्वतःचा आत्मविश्वास वाढण्यासाठी याचा निश्चितच उपयोग होईल.)

कौशल्ये: दूरवर असताना सायकलीच्या देखभालीचे आणि दुरुस्तीचे मूलभूत ज्ञान उदा. पंक्चर काढणे, गिअर्स नीट काम करत नसल्यास दुरुस्त करणे किंवा अशा इतर किरकोळ दुरुस्त्या.

अनुभव:

यासाठी पात्रतेचे कोणतेही तांत्रिक निकष नसले तरी खालील अनुभव एखाद्या नेत्याला सायकलिंगची मोहीम यशस्वी करण्यास मदत करतील:

- सायकलिंगची सवय असणे आणि दररोज जेवढे अंतर ठरले आहे तेवढे करण्याची सवय आणि अनुभव. यामुळे ते स्वतःच थकून जाणार नाहीत आणि सतर्कता राहिल. अनेक दिवस चालणाऱ्या सायकलिंग टूरमध्ये सहभागींना एकत्रित थकवा जाणवू शकतो. नेत्याचीपण हीच स्थिती असू शकत नाही. त्यामुळे नेत्यांनी पुरेसे सायकलिंग केलेले असले पाहिजे म्हणजे त्यांना कुठलाही त्रास जाणवणार नाही आणि ते सहभागींना मदत करू शकतील आणि त्यांना एक चांगला अनुभव देऊ शकतील.
- हिंदी, इंग्रजी किंवा स्थानिक भाषेच्या ज्ञानाव्यतिरिक्त त्या त्या भागातील संभाव्य धोके, हवामान यांचे ज्ञान.
- कोणत्या सहभागीला कोणत्या आकाराचे हेल्मेट आवश्यक आहे आणि त्यांच्या डोक्यावर ते घट्ट बसण्यासाठी विविध पट्टे कसे घट्ट किंवा सैल करावेत याचे ज्ञान.

साधनसामग्री

- तांत्रिक साधनसामग्री

संस्था सहसा आपल्या सहभागींना स्वतःच्या सायकली आणण्याचा किंवा त्यांना सायकली पुरवण्याचा पर्याय देतात.

- आधीच्या पर्यायात, पुढील अतिरिक्त साधने जवळ बाळगावीत: टायर, ट्यूब, टायरलिडर्स, पॅचकिट, ब्रेक आणि गिअर केबल्स आणि त्यांचे हाउसिंग, चेन्स, चेनलिंक्स, ल्युब्रिकंट, फ्लोअर पंप विथ प्रेस्टा आणि श्रेडर व्हॉल्व्ह, मल्टी टूल किंवा अॅलन की, छोटा स्कू ड्रायव्हर, डक्ट टेप आणि झिपटाइज
- नंतरच्या पर्यायात, वरील साधनांव्यतिरिक्त ब्रेक शूज, ड्राइव्ह ट्रेनचे घटक, स्पोक्स स्पोक रॅच यांसारखे विशिष्ट सायकलीसाठीची अतिरिक्त साधने घ्यावीत.
- सहभागींना पूर्णपणे जोडणी केलेल्या, चालवण्यासाठी तयार असलेल्या सायकली द्याव्यात. सीटची उंची वैयक्तिक गरजेनुसार सेट करून द्यावी.

हेल्मेट

- अतिरिक्त लहान (एक्सएस) पासून अतिरिक्त मोठ्या (एक्सएल) पर्यंत सर्व आकारांच्या नामांकित ब्रँड्सची सायकलिंग हेल्मेट्स
- सर्व राइड्समध्ये सर्व वेळी हेल्मेट वापरणे बंधनकारक आहे.

दिवे

- पुढचे दिवे: रात्रीच्या वेळी तसेच धुके किंवा पावसाळी वातावरणात रस्ता दिसेल इतके शक्तिशाली असलेले पुढचे दिवे. काढता येण्यासारखे दिवे म्हणजे जेव्हा सायकली नुसत्या ठेवल्या जातात तेव्हा ते सहजपणे काढले जाऊ शकतात.
- मागचे दिवे: मागचे दिवे जे सहज दिसतील आणि जलद उघड-झाप करू शकतील जेणेकरून येणाऱ्या वाहनांना ते अधिक सहजपणे दिसू शकतील.
- प्रत्येक दिव्यासाठी अतिरिक्त बॅटरी
- सामानासाठी पॅनियर्स आणि रॅक.
- सायकलच्या रॅकला अतिरिक्त साहित्य बांधण्यासाठी बंजी दोरी.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी काय करावे ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- सायकलींची तपासणी - दौरा सुरु होण्यापूर्वी ही दुसरी तपासणी असणे आवश्यक आहे. पहिली तपासणी ऑफिसमध्ये किंवा सायकल ठेवण्याच्या ठिकाणीच केली पाहिजे
- टूरचा सगळा आराखडा, हॉटेल बुकिंग, लॉजिस्टिक प्लॅन इ.
- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हीसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहित असलेल्या ठिकाणी असणे)
- टूरच्या कालावधीसाठी पर्यावरणीय धोके तपासा. उदा: हवामान अहवाल इ.
- या टूरसाठी नेते व सहभागींचे प्रमाण निश्चित करताना खालील गोष्टी लक्षात घ्याव्यात:
 - सायकलिंग मार्गाचा भूप्रदेश, जर आयोजित टूरसाठी जास्त नोंदणी झाली असल्यास, जर आयोजित टूर अधिक उंचीच्या प्रदेशात असल्यास, संपूर्ण मार्गाचे अंतर इ.
 - सहभागींचा एकूण अनुभव, प्रत्येकाने यापूर्वी किती दौरे केले आहेत, नवीन येणारे किती आहेत, वयोगट काय आहे इ.
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक

सहभागी व्यक्तींना घायच्या सूचना

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २.सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- दौऱ्याच्या सुरुवातीला सर्व सहभागींना सुरक्षाविषयक माहिती द्या, जसे की एकमेकांच्या मागे राहा, मोठ्या वाहनांना वाट द्या, हाताने सिग्नल द्या आणि नेत्यांच्या सूचनांचे पालन करा.
- सायकल गिअर्सचे कार्य समजावून सांगा.
- जर हे अननुभवी सायकलस्वार असतील तर त्यांना सीट पोस्टवर राइड करण्याची, लहानपणापासून ठेवलेल्या उंचीपेक्षा जास्त उंचीवर बसून राइड करण्याची सवय लावा.
- राइड करताना सर्व वेळ हेल्मेट घालणे, ते योग्य प्रकारे घट्ट घालणे आणि योग्य आकाराचे हेल्मेट घालणे याचे महत्त्व समजावून सांगा.
- औषधांची तपासणी करा आणि दौऱ्याच्या कालावधीसाठी त्यांनी पुरेशी औषधे बरोबर घेतली आहेत याची खात्री करा.
- स्वयंमार्गदर्शक सहलींच्या बाबतीत नेत्यांनी सहभागींना स्थानिकांशी कसे संवाद साधावा आणि कुठे थांबावे / थांबू नये याची माहिती देणे आवश्यक आहे.
- स्वयंमार्गदर्शक सायकलस्वारांनी स्थानिक माणसाकडे रोजची हजेरी देऊन त्यांना त्यांच्या आरोग्याची माहिती देणे आवश्यक आहे.

- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे:
 - नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- 'अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही': संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे ना याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. या पुस्तिकेमधील 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' या संकल्पनेची मार्गदर्शक तत्त्वे बघावीत.
- आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.
- नेत्यांनी सायकलचे एक छोटे प्रात्यक्षिक (ब्रेक, गिअर्स, इतर आवश्यक बदल) देणे आवश्यक आहे. सहभागींना त्यांच्या वैयक्तिक सायकली देण्यापूर्वी हे करावे जेणेकरून ते आपले सर्व लक्ष स्पष्टीकरणावर केंद्रित करतील. सहभागींना दिलेल्या माहितीमध्ये खालील गोष्टी समाविष्ट असणे आवश्यक आहे:
 - ओळखपत्र कायम जवळ बाळगणे.
 - कोणत्याही क्षणी त्यांना अस्वस्थ वाटत असेल किंवा पुढचा प्रवास करण्यासाठी योग्य वाटत नसेल तर ताबडतोब टूर लीडरला सांगणे.
 - सुरक्षितपणे सायकलिंग करणे, वाहतुकीच्या नियमांनुसार सायकल चालवणे.
 - सायकलवर असताना सर्व काळ हेल्मेट घालणे.
 - आवश्यक असेल तेव्हा दिवे वापरणे.
 - सायकली स्वच्छ करणे आणि दुसऱ्या दिवसाच्या प्रवासासाठी तयार ठेवणे.
 - नेत्यांच्या सूचनांचे सर्व वेळ पालन करणे - विशेषतः प्रवासादरम्यान आपत्कालीन स्थितीत.
- पुढच्या टप्प्याचा तपशील:
 - विश्रांती थांब्यांवर आणि राइडदरम्यान जिथे गट एकत्र जमेल तिथे नेत्यांनी सहभागींना पुढच्या टप्प्याचा तपशील द्यावा.
 - पुढील टप्प्याचे अंतर आणि अंदाजे कालावधी.
 - कोणतेही ज्ञात धोके (रस्त्याचा पृष्ठभाग, अवजड वाहतूक, तीव्र उतार, शोषायला कठीण मार्ग इ.) आणि ते कसे टाळावेत.
 - गटाने कोणते दिशादर्शक आणि जंक्शन याकडे लक्ष ठेवले पाहिजे.
 - पाहण्यासारखी ठिकाणे
 - पुढचा नियोजित थांबा किंवा पुन्हा गट एकत्र जमण्याची जागा.
- संध्याकाळची माहिती:

प्रत्येक प्रवासाच्या आदल्या संध्याकाळी नेत्याने दुसऱ्या दिवशीची संपूर्ण राइड गटाला समजावून सांगितली पाहिजे. यात खालील मुद्दे समाविष्ट करावेत:

 - दिवसभराच्या मार्गाचा आढावा घेण्यासाठी नकाशाचा वापर करणे.
 - त्या दिवशीच्या प्रवासाचा भाग जर काही हस्तांतरण आवश्यक असेल तर
 - प्रवासाचे अपेक्षित अंतर.

- अपेक्षित भूप्रदेश (रस्त्याचा पृष्ठभाग, चढ आणि उतार)
- नियोजित थांबे: विश्रांती थांबे, दुपारचे जेवण आणि इतर.
- प्रवास कोठे संपेल? आणि रात्रीचा मुक्काम कुठे असेल?

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका, प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- प्रत्येक सहभागी विशिष्ट दौऱ्यासाठी तयार केलेल्या चढे (मानक प्रणाली) पालन करत असल्याची खात्री करा.
- दौरा सुरु करण्यापूर्वी प्रत्येक व्यक्तीची शेवटची तपासणी करा.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ठरवलेल्या मार्गावर संपूर्ण प्रवासात सहभागींवर लक्ष ठेवा.
- वातावरणातील बदलांवर लक्ष ठेवा: हवामान, धोकादायक प्राणी इ.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा. ([कमीत कमी परिणाम पद्धती](#) हा विभाग बघा)

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि हा उपक्रम योग्य प्रकारे पार पाडण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या याचा आढावा घ्यावा
- या दूरच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरताहेत हे तपासावे.

उपक्रमाची समाप्ती

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- प्रत्येक प्रवासानंतर सायकलींची काळजी घेतली जाईल याची खात्री करा. यामध्ये खालील गोष्टी समाविष्ट असतील:
 - सायकल स्वच्छ करणे.
 - साखळी लुब्रिकेट करणे.
 - ड्राइव्हट्रेन सर्व्हिस.
 - साखळी नीट आहे ना ते तपासा.
 - ब्रेक आणि गिअर केबल टेन्शन तपासा.

- दर एक हजार किलोमीटरला प्रत्येक सायकलसाठी विश्वसनीय सायकलच्या दुकानात संपूर्ण स्ट्रीप डाऊन सर्व्हिसिंग करून घ्या. त्यांच्याकडून केलेल्या कामांची यादी, कोणते भाग बदलले आणि प्रत्येक भाग किती काळ टिकण्याची शक्यता आहे याची माहिती घ्या.
- सायकली कठीण खडकाळ किंवा चिखलातून गेल्या असतील तर त्यांच्या नुकसानीची तपासणी करा आणि / किंवा त्या सायकलच्या दुकानात तपासणीसाठी पाठवून घ्या.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

टीप: अॅडव्हेंचर टूर ऑपरेटर्स ऑफ इंडियाने (ATOAI) तयार केलेल्या सुरक्षा मार्गदर्शक तत्वांमधून या पुस्तिकेतील हा भाग घेण्यात आला आहे.

- भाग समाप्त -

एका दिवसाच्या पदभ्रमणासाठी (ट्रेकसाठी)/ निसर्ग सहलीसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

कमी कालावधीसाठी (१ ते १२ तास – यात थोडाफार बदल असू शकतो) वेगवेगळ्या प्रदेशातील भ्रमंती म्हणजे एक दिवसाचे पदभ्रमण किंवा निसर्ग सहल. यामध्ये रात्रीचा मुक्काम नसतो. ट्रेक किंवा हाईक या दोन्हीला पदभ्रमण हाच शब्द वापरला आहे.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

- जिथे जायचे त्या ठिकाणाची माहिती, जाण्याचा मार्ग आणि नकाशा (उपलब्ध असल्यास), तांत्रिक अडचणी, पाण्याचे स्रोत, त्या ठिकाणच्या सामाजिक-सांस्कृतिक प्रथा इ.
- पायथ्याच्या गावापर्यंत जाण्याची आणि सामान पोहोचवण्यासाठी सोय आणि पर्यायी व्यवस्था
- नेत्यांची नावे व पात्रता

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे कार्यक्रम आयोजित केला त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती (करारनामा)

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

सहभागी व्यक्तींना कार्यक्रमातून वगळण्याचे काही निकष खाली दिले आहेत:

- दारू किंवा इतर कोणत्याही मादक पदार्थांच्या प्रभावाखाली असलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा वापर आणि नेत्यांच्या सूचनांचे अनुसरण करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका निर्माण होईल अशा वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील.

प्रशिक्षणे:

औपचारिक प्रशिक्षण:

- सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असावा किंवा प्रस्तरारोहणाच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.
- अनिवार्य: नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र (वैध आहेत का हे तपासा)

उपयोगी असलेली प्रशिक्षणे:

नेता: नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम आणि पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम, नामांकित संस्थेचा आऊटडोअर लीडरचा अभ्यासक्रम

सहाय्यक नेते: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम आणि प्रस्तरारोहणाचा अनुभव

अनुभव:

- उपक्रम आयोजित करण्याचा अनुभव, त्यातल्या धोक्यांविषयी जागरूकता
- डोंगराळ प्रदेशात नेतृत्व करणे
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम (ज्यात व्हॅली क्रॉसिंगचा समावेश आहे) आयोजित करण्याचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये:

- मजबूत अँकर प्रणाली सेटअप करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव असणे (उदा. गुंतागुंतीची अँकर प्रणाली – नैसर्गिक आणि कृत्रिम अँकर हे दोन्ही असलेली किंवा फक्त कृत्रिम अँकर असलेली)
- मुख्य नेता – उपक्रमाच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव
- नेतृत्वक्षमता
- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर स्टेशन सेटअप करण्याचे कौशल्य
- नेते आणि सहभागी यांच्यावर देखरेख करण्याचे कौशल्य
- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषत: धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती
- गट व्यवस्थापन कौशल्य

नेता आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण:

अनेक दिवसाच्या पदभ्रमणासाठी नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण हे संस्था ठरवेल.
हे प्रमाण निश्चित करण्यासाठी संस्थेला मार्गदर्शक ठरणारे काही घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

- पदभ्रमणाचे स्वरूप, भूप्रदेश, तांत्रिक कठीणता, पदभ्रमणाचा हंगाम, स्थानिक लोकांची उपलब्धता इ.
- प्रशिक्षण, पात्रता, नेत्यांची आणि सहाय्यक नेत्यांची कार्यक्षमता आणि अनुभव
- पदभ्रमणाची श्रेणी

पदभ्रमणाची श्रेणी कशी निश्चित करावी याचा एक नमुना खाली दिला आहे:

क श्रेणी	तांत्रिक कठीणता नसलेले, कुठल्याही नवशिक्या किंवा हौशी माणसाला सहभाग घेता येईल असे सोपे पदभ्रमण
ब श्रेणी	खडी चढण असलेले आणि थोड्याफार प्रमाणात तांत्रिकदृष्ट्या अवघड असलेले पदभ्रमण
अ श्रेणी	प्रस्तरारोहण असलेले आणि तांत्रिक ज्ञान आवश्यक असलेले पदभ्रमण

टीप: हंगामानुसार पदभ्रमणाची श्रेणी बदलू शकते.

पदभ्रमणाच्या श्रेणीच्या आधारे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण खालील तक्त्यात दिले आहे.

सहभागींची संख्या	पदभ्रमणाची श्रेणी	नेता	उपनेता	सहाय्यक नेता	टिप्पणी
१-१०	क	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-१० सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	ब	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	अ	आवश्यक	आवश्यक	आवश्यक	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता टीप: अ श्रेणीच्या पदभ्रमणाचे नेतृत्व करण्यासाठी नेते, उपनेते आणि सहाय्यक नेते हे तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम असले पाहिजेत.

गटातील सदस्यांची कमाल संख्या ही संस्थेने निश्चित करावी. यासाठी खालील काही घटक विचारात घ्यावेत:

- वरील तक्त्यात दिल्याप्रमाणे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण
- पदभ्रमणाची श्रेणी
- लोकांची सुरक्षितता
- पदभ्रमणाचे वेळापत्रक
- पर्यावरणावरचे परिणाम

साधनसामग्री:

तांत्रिक साधनसामग्री - ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

- नेत्यांच्या संचामध्ये तांत्रिक साधनसामग्रीखेरीज काय आवश्यक सामग्री असावी हे संस्था निश्चित करेल. उदा. आवश्यक कागदपत्रांचा संच, चाकू, टॉर्च, शिटी, सॅक दुरुस्त करण्याचा संच इ.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

नमुना यादी- १०० फूट लांबीचा एक दोर (किमान ८ मि. मी. जाडीचा) आणि इतर गरजेची गिर्यारोहणाची साधने असावीत

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

नेत्यांनी उपक्रमापूर्वी काय करावे?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- पदभ्रमणाला जायच्या ठिकाणाचा सविस्तर अभ्यास. नकाशे, पुस्तके, ब्लॉग आणि अलीकडील घटनांचे अहवाल उपलब्ध असल्यास पाहावेत.
- सहभागी व्यक्तींनी पदभ्रमणाची माहिती वाचली आहे आणि त्यांना ती समजली आहे याची खात्री करावी.
- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा.
- साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना ते तपासावे.
- कठीणता, पदभ्रमणाचा भूभाग आणि उपलब्ध माहिती याचा अभ्यास करून केवळ आवश्यकता वाटली तरच एक चाचणी पदभ्रमण करावे.

सहभागी व्यक्तींना द्यायच्या सूचना:

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- उपक्रमाचा संपूर्ण तपशील
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास कार्यक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःच्या सुरक्षिततेसाठी आणि इतरांच्या सुरक्षिततेसाठी सर्वांकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्टपणे सांगावे.
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे:
 - नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, कधीही धोक्याच्या ठिकाणी चढू नये, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी
 - नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील)

- 'अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही': संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' बघावी.
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- उपक्रमात कधीही घाई करू नका.
- गटात व्यवस्थित ताळमेळ राहिल याकडे लक्ष असू द्या आणि गटातल्या सगळ्यात हळू चालणाऱ्या सहभागींची काळजी घेऊन संपूर्ण गट एकत्र राहिल हे पाहा.
- गटातील कोणीही सर्वात पुढे चालणाऱ्या नेत्याच्या पुढे आणि सर्वात मागे असलेल्या नेत्याच्या मागे राहत नाही ना याची खात्री करा.
- अरुंद आडवी वाट किंवा घसारा असलेल्या मार्गावर नेत्याने सांगितलेल्या क्रमाने गट चालत आहे ना याची खात्री करा. अशा अरुंद मार्गावरील धोक्याच्या जागी गर्दी होत नाहीये ना किंवा लोक घाई करत नाहीयेत ना किंवा एकमेकांना ओलांडून पुढे जात नाहीयेत ना याकडे लक्ष द्या.
- कोणताही सहभागी किंवा सहभागींचा एखादा गट वेळापत्रकात अडथळा आणत नाही याची खात्री करा आणि गट निर्धारित वेळापत्रकांचे पूर्णपणे पालन करतो आहेयाची खात्री करा.

टीप: नेत्याच्या ढिसाळपणामुळे पूर्व निर्धारित वेळापत्रक न पाळले जाणे, निर्धारित वेळापेक्षा अधिक वेळ मौजमजा करण्यासाठी मिळावा अशी गटाची मागणी, नेत्यांनी वक्तशीर नसणे यासारख्या बाबी साध्या सोप्या ट्रेकला पण सुरक्षितता धोक्यात आणू शकतात.

सेवादाता (Service Provider)

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- संस्था संपूर्ण पदभ्रमण किंवा पदभ्रमणाच्या काही भागाचे आयोजन करण्यासाठी बाहेरील सेवादात्यास नेमू शकते. अशा परिस्थितीत, पदभ्रमण सुरक्षितपणे पार पडावे यासाठी तयार केलेल्या सर्व सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना या सेवा प्रदात्यास स्पष्टपणे कळवाव्यात आणि पदभ्रमणादरम्यान त्याची काटेकोरपणे अंमलबजावणी होत आहे याची खात्री करावी.
- जरी आऊटसोर्सिंग केले असले तरीही ट्रेक दरम्यान संस्थेने ठरविलेल्या सुरक्षा मार्गदर्शक तत्वांचे पालन होत आहे की नाही हे पाहण्याची जबाबदारी ही संस्थेच्या नेत्याची असेल.
- या प्रकारचे सह्याद्रीतले विशिष्ट उदाहरण म्हणजे सांधण खोऱ्यातील पदभ्रमण जे बऱ्याच संस्था आऊटसोर्स करतात.

उपक्रमाची समाप्ती

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- उपलब्ध वेळेनुसार पदभ्रमणाच्या शेवटी किंवा परतीच्या प्रवासादरम्यान सहभागींचा अभिप्राय घ्या. आवश्यक वाटल्यास त्याऐवजी सहभागींकडून ईमेलमधून अभिप्राय मागवा. टीप: असे दिसून आले आहे की काही सहभागी पदभ्रमणादरम्यान चर्चा करण्याऐवजी मेलवर अभिप्राय पाठविण्यास अधिक इच्छुक असतात.
- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.
- प्रत्येक पदभ्रमण पूर्ण झाल्यानंतर संस्थेने सुधारण्याच्या दृष्टीने त्या पदभ्रमणाचा आढावा घेणे श्रेयस्कर आहे.

- भाग समाप्त -

अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणासाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

अनेक दिवसांचे पदभ्रमण: पर्वतांमध्ये, निर्जन प्रदेशात किंवा दुर्गम वाटांवर केलेली दोन दिवस किंवा त्याहून जास्त कालावधीतील भटकंती. ट्रेक किंवा हार्डक या दोन्हीला पदभ्रमण हाच शब्द वापरला आहे.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- जिथे जायचे त्या ठिकाणाची माहिती, जाण्याचा मार्ग आणि नकाशा (उपलब्ध असल्यास), तांत्रिक अडचणी, पाण्याचे स्रोत, त्या ठिकाणची सामाजिक-सांस्कृतिक माहिती इ.
- पायथ्याच्या गावापर्यंत जाण्याची आणि सामान पोहोचवण्याची सोय आणि पर्यायी व्यवस्था
- नेत्यांची नावे व पात्रता

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद आणि प्रथमोपचार यासंबंधीच्या योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

निकष: वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- दारू किंवा इतर कोणत्याही मादक पदार्थांच्या प्रभावाखाली असलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा वापर आणि नेत्यांच्या सूचनांचे अनुसरण करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका निर्माण होईल अशा वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

प्रशिक्षणे:

अनिवार्य- प्रथमोपचार सीपीआर प्रशिक्षण (वैध प्रमाणपत्र)

श्रेयस्कर असलेली प्रशिक्षणे: पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम, पर्वतारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम, आऊटडोअर लीडरशिप कोर्स

अनुभव:

- एक किंवा अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणामध्ये नेतृत्व करण्याचा पुरेसा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळणे

कौशल्ये:

- आपत्कालीन परिस्थितीत नियोजित ठिकाणी दोन वेळा खाली वर करण्याची शारीरिक क्षमता आणि तंदुरुस्ती
- प्रस्तरारोहणाचे (रॉक-क्लाइंबिंगचे) प्राथमिक कौशल्य आणि दोर हाताळण्याचे कौशल्य
- नेतृत्वक्षमता
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्ये
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषत: धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय

नेता आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण:

अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणासाठी नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण हे संस्था ठरवेल.

हे प्रमाण निश्चित करण्यासाठी संस्थेला मार्गदर्शक ठरणारे काही घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

- पदभ्रमणाचे स्वरूप, भूप्रदेश, तांत्रिक कठीणता, पदभ्रमणाचा हंगाम, स्थानिक लोकांची उपलब्धता इ.
- प्रशिक्षण, पात्रता, नेत्यांची आणि सहाय्यक नेत्यांची कार्यक्षमता आणि अनुभव
- पदभ्रमणाची श्रेणी

पदभ्रमणाची श्रेणी कशी निश्चित करावी याचा एक नमुना खाली दिला आहे:

क श्रेणी	तांत्रिक कठीणता नसलेले, कुठल्याही नवशिक्या किंवा हौशी माणसाला सहभाग घेता येईल असे सोपे पदभ्रमण
ब श्रेणी	खडी चढण असलेले आणि थोड्याफार प्रमाणात तांत्रिकदृष्ट्या अवघड असलेले पदभ्रमण
अ श्रेणी	प्रस्तरारोहण असलेले आणि तांत्रिक ज्ञान आवश्यक असलेले पदभ्रमण

टीप: हंगामानुसार पदभ्रमणाची श्रेणी बदलू शकते.

पदभ्रमणाच्या श्रेणीच्या आधारे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण खालील तक्त्यात दिले आहे.

सहभागींची संख्या	पदभ्रमणाची श्रेणी	नेता	उपनेता	सहाय्यक नेता	टिप्पणी
१-१०	क	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-१० सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	ब	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	अ	आवश्यक	आवश्यक	आवश्यक	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता टीप: अ श्रेणीच्या पदभ्रमणाचे नेतृत्व करण्यासाठी नेते, उपनेते आणि सहाय्यक नेते हे तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम असले पाहिजेत.

गटातील सदस्यांची कमाल संख्या ही संस्थेने निश्चित करावी. यासाठी खालील काही घटक विचारात घ्यावेत:

- वरील तक्त्यात दिल्याप्रमाणे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण
- पदभ्रमणाची श्रेणी
- लोकांची सुरक्षितता
- पदभ्रमणाचे वेळापत्रक
- पर्यावरणावरचे परिणाम

साधनसामग्री:

तांत्रिक साधनसामग्री

- ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.
- नेत्यांच्या संचामध्ये तांत्रिक साधनसामग्री खेरीज काय आवश्यक सामग्री असावी हे संस्था निश्चित करेल. उदा. आवश्यक कागदपत्रांचा संच, चाकू, टॉर्च, शिड्टी, सॅक दुरुस्त करण्याचा संच इ.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच

- नमुना यादी- १०० फूट लांबीचा एक दोर (किमान ८ मि. मी. जाडीचा) आणि इतर गरजेची गिर्यारोहणाची साधने असावीत

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

मुक्कामासाठी साधनसामग्री:

मुक्कामासाठी ठरलेली जागा (गावातली शाळा / मंदिर / नैसर्गिक गुहा किंवा तत्सम जागा, किल्ला, मोकळ्या जागेवर किंवा जंगलातील मुक्काम) आणि पाणी, शिधा किंवा तयार पदार्थ, मुक्कामासाठी साधनसामग्री आणि स्वयंपाकाची भांडी यांसारख्या गोष्टींची उपलब्धता यावर संस्था हा निर्णय घेऊ शकतात.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- पदभ्रमणाला जायच्या ठिकाणाचा सविस्तर अभ्यास. नकाशे, पुस्तके, ब्लॉग आणि अलीकडील घटनांचे अहवाल उपलब्ध असल्यास पाहावेत.
- सहभागी व्यक्तींनी पदभ्रमणाची माहिती वाचली आहे आणि त्यांना ती समजली आहे याची खात्री करावी.
- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा
- साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना ते तपासावे.
- कठीणता, पदभ्रमणाचा भूभाग आणि उपलब्ध माहिती यांचा अभ्यास करून केवळ आवश्यकता वाटली तरच चाचणी पदभ्रमण (घट्टदृष्ट चढड्डूत्) करावे.

सूचना द्यायच्या व्यक्तींना सहभागी:

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- उपक्रमाचा संपूर्ण तपशील
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास कार्यक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःच्या सुरक्षिततेसाठी आणि इतरांच्या सुरक्षिततेसाठी सर्वांकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्टपणे सांगावे.
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे:
 - नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, कधीही धोक्याच्या ठिकाणी चड्डूत्-डुरडणूदूत्तदूत् केलेले, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी
 - नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील)
 - 'अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही': संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
 - सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
 - पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. या पुस्तिके मधील 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' या संकल्पनेची मार्गदर्शक तत्त्वे बघावीत. (कमीत कमी परिणाम पद्धती हा विभाग बघा)
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?

- नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी.
- आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

सूचना उपक्रमासंबंधीच्या

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- उपक्रमात कधीही घाई करू नका.
- गटात व्यवस्थित ताळमेळ राहिल याकडे लक्ष असू द्या आणि गटातल्या सगळ्यांत हळू चालणाऱ्या सहभागींची काळजी घेऊन संपूर्ण गट एकत्र राहिल हे पाहा.
- गटातील कोणीही सर्वात पुढे चालणाऱ्या नेत्याच्या पुढे आणि सर्वात मागे असलेल्या नेत्याच्या मागे राहत नाही ना याची खात्री करा.
- अरुंद आडवी वाट किंवा घसारा असलेल्या मार्गावर नेत्याने सांगितलेल्या क्रमाने गट चालत आहे ना याची खात्री करा. अशा अरुंद मार्गावरील धोक्याच्या जागी गर्दी होत नाहीये ना किंवा लोक घाई करत नाहीयेत ना किंवा एकमेकांना ओलांडून पुढे जात नाहीयेत ना याकडे लक्ष द्या.
- कोणताही सहभागी किंवा सहभागींचा एखादा गट वेळापत्रकात अडथळा आणत नाही याची खात्री करा आणि गट निर्धारित वेळापत्रकांचे पूर्णपणे पालन करतो याची खात्री करा.

टीप: नेत्याच्या ढिसाळपणामुळे पूर्व निर्धारित वेळापत्रक न पाळले जाणे, निर्धारित वेळापेक्षा अधिक वेळ मौजमजा करण्यासाठी मिळावा अशी गटाची मागणी, नेत्यांनी वक्तशीर नसणे यासारख्या बाबी साध्या सोप्या पदभ्रमणातही सुरक्षितता धोक्यात आणू शकतात.

सूचना मुक्कामासाठी रात्रीच्या

महाराष्ट्रातील अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणादरम्यान रात्रीचे मुक्काम हे सहसा जंगलात (उघड्यावर किंवा तंबूत), नैसर्गिक गुहा किंवा तत्सम निवाऱ्यात, गडावरती उघड्यावर किंवा एखाद्या निवाऱ्यात किंवा गावातील शाळा / मंदिरांमध्ये असतात.

त्यामुळे सामाजिक आणि पर्यावरणविषयक समस्या आणि गटाची सुरक्षितता याविषयी नेत्यांनी सजग असणे हे आवश्यक असते.

- किल्ले, गावातील शाळा / मंदिर किंवा संरक्षित जंगलामधील मुक्काम यासाठी आवश्यक त्या स्थानिक परवानग्या मिळाल्या असल्याची खात्री करा.
- पाण्याचे स्रोत शोधून ठेवा आणि स्वच्छता ठेवा.
- स्वयंपाक करण्यासाठी जळाऊ लाकडाचा वापर टाळा किंवा कमीत कमी करा. स्वयंपाकासाठी पर्यायी इंधन जसे की गॅस स्टोव्ह किंवा लहान आकाराचे गॅस सिलिंडर इ. वापरा. परंतु, प्रवासादरम्यान हे इंधन वाहून नेताना संस्थांनी सर्व नियम पाळावेत. तसंच झोपण्यापूर्वी किंवा मुक्कामाची जागा सोडण्यापूर्वी विस्तृत पूर्णपणे विझला आहे याची खात्री करा.
- रात्रीच्या वेळी शेकोटी पेटवू नका ('कॅम्प-फायर' सारख्या करमणुकीच्या कार्यक्रमाच्या वेळी बऱ्याच गटांमध्ये लाकडाची शेकोटी करण्याची पद्धत आहे.)
- गावातल्या शाळा / मंदिरांमध्ये मुक्काम केल्यास त्या जागेचे पावित्र्य आणि स्वच्छता राखणे. देवळातील रीतिरिवाजांचा मान ठेवा उदा. मंदिरात मांसाहारीपदार्थ शिजवू नये.
- शिध्याचे व्यवस्थापन: अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणादरम्यान शिध्याचे व्यवस्थापन हे महत्वाचे ठरते. नाश्ता, वाटेतले जेवण आणि रात्रीचे जेवण यासाठी संस्थेने योग्य खाद्यपदार्थ ठरवावेत. पदभ्रमणाच्या संपूर्ण कालावधीसाठी पुरेसे खाद्यपदार्थ, इंधन आणि भांडी घेऊन जावीत.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- संपूर्ण पदभ्रमण किंवा पदभ्रमणाच्या काही भागाचे आयोजन करण्यासाठी संस्था बाहेरील सेवादात्यास नेमू शकते. अशा परिस्थितीत, पदभ्रमण सुरक्षितपणे पार पडावे यासाठी तयार केलेल्या सर्व सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना या सेवा प्रदात्यास स्पष्टपणे कळवाव्यात आणि पदभ्रमणादरम्यान त्याची काटेकोरपणे अंमलबजावणी होत आहे याची खात्री करावी.
- जरी आऊटसोर्सिंग केले असले तरीही पदभ्रमणादरम्यान संस्थेने ठरविलेल्या सुरक्षा मार्गदर्शक तत्वांचे पालन होत आहे की नाही हे पाहण्याची जबाबदारी ही संस्थेच्या नेत्याची असेल.
- या प्रकारचे सहाद्रीतले विशिष्ट उदाहरण म्हणजे सांधण खोऱ्यातील पदभ्रमण जे बऱ्याच संस्था आऊटसोर्स करतात.

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- उपलब्ध वेळेनुसार पदभ्रमणाच्या शेवटी किंवा परतीच्या प्रवासादरम्यान सहभागींचा अभिप्राय घ्या. आवश्यक वाटल्यास त्याऐवजी सहभागींकडून ईमेलमधून अभिप्राय मागवा.
- टीप: असे दिसून आले आहे की काही सहभागी पदभ्रमणादरम्यान चर्चा करण्याऐवजी मेलवर अभिप्राय पाठविण्यास अधिक इच्छुक असतात.
- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.
- प्रत्येक पदभ्रमण पूर्ण झाल्यानंतर संस्थेने सुधारण्याच्या दृष्टीने त्या पदभ्रमणाचा आढावा घेणे श्रेयस्कर आहे.

- भाग समाप्त -

मुलांच्या एका दिवसाच्या पदभ्रमण /निसर्ग सहली साठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

असू बदल थोडाफार यात) तास १२ ते २ मुलामुलींची शालेय वयोगटातील पंधरा ते आठ म्हणजे पदभ्रमण मुलांचे मुक्काम रात्रीचा जर किंवा पदभ्रमण दिवसाचे एक यामध्ये भ्रमंती प्रदेशातील वेगवेगळ्या कालावधीची या (शकतो शकतात असू प्रकार दोन असे पदभ्रमण दिवसांचे अनेक तर असला.

आहे वापरला शब्द हाच पदभ्रमण दोन्हीला या हाईक किंवा ट्रेक यात.

आहे वापरला शब्द हा 'मुलांचे' सोयीसाठी .आहेत अंतर्भूत दोन्ही मुली आणि मुलगे यात :टीप.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- जिथे जायचे त्या ठिकाणाची माहिती, जाण्याचा मार्ग आणि नकाशा (उपलब्ध असल्यास), तांत्रिक अडचणी, पाण्याचे स्रोत, त्या ठिकाणच्या सामाजिक-सांस्कृतिक प्रथा इ.
- पायथ्याच्या गावापर्यंत जाण्याची आणि सामान पोहोचवण्याची सोय आणि पर्यायी व्यवस्था
- नेत्यांची नावे व पात्रता
- त्या ठिकाणाचे सध्याचे हवामान आणि इतर पर्यावरण विषयक तपशील (उदा. नदीतली पाण्याची पातळी)
- गटातील कोणत्याही सहभागीची विशिष्ट वैद्यकीय पार्श्वभूमी असल्यास त्याची माहिती (त्या सहभागीस निर्धारित वेळेला कोणत्याही खास औषधांची आवश्यकता आहे की नाही).
- नेमके कार्यक्रमाच्या दिवशीच असलेले स्थानिक सांस्कृतिक कार्यक्रम (जत्रा / उरूस)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागींची वैयक्तिक माहिती व त्यांच्या पालकांचा संपर्क क्रमांक
- शाळेसाठी आयोजित कार्यक्रम असल्यास शाळेतला संपर्क क्रमांक
- नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींच्या पालकांकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे कार्यक्रम आयोजित केला त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधांच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल

- सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

निकष वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- पालकांची हमीपत्रे न आणलेले सहभागी
- सुरक्षित पद्धतींचा वापर आणि नेत्यांच्या सूचनांचे अनुसरण करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका निर्माण होईल अशा वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षण:

अनिवार्य: प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रशिक्षण (वैध प्रमाणपत्र)

नेत्यांसाठी उपयोगी असलेली प्रशिक्षणे: पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम, पर्वतारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम, आऊटडोअर लीडरशिप कोर्स

अनुभव:

- एक किंवा अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणामध्ये नेतृत्व करण्याचा पुरेसा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळणे
- शालेय मुलांना सांभाळण्याचा अनुभव आणि इच्छा

कौशल्ये:

- नियोजित ठिकाणी आपत्कालीन परिस्थितीत दोन वेळा खाली-वर करण्याची शारीरिक क्षमता आणि तंदुरुस्ती
- प्रस्तरारोहणाचे प्राथमिक कौशल्य आणि दोर हाताळण्याचे कौशल्य
- नेतृत्वक्षमता
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषत: धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती
- अननुभवी विशेषत: पहिल्यांदाच आलेल्या सहभागींना हाताळण्याची क्षमता
- सहभागींचे तात्पुरते पालकत्व घेण्याची क्षमता

नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण

एका दिवसाच्या पदभ्रमणासाठी नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण हे संस्था ठरवेल.

हे प्रमाण निश्चित करण्यासाठी संस्थेला मार्गदर्शक ठरणारे काही घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

- ट्रेकचे स्वरूप, भूप्रदेश, तांत्रिक कठीणता, पदभ्रमणाचा हंगाम, स्थानिक लोकांची उपलब्धता इ.
- प्रशिक्षण, पात्रता, नेत्यांची आणि सहाय्यक नेत्यांची कार्यक्षमता आणि अनुभव
- ट्रेकची श्रेणी

पदभ्रमणाची श्रेणी कशी निश्चित करावी याचा एक नमुना खाली दिला आहे:

क श्रेणी	तांत्रिक कठीणता नसलेले, कुठल्याही नवशिक्या किंवा हौशी माणसाला सहभाग घेता येईल असे सोपे पदभ्रमण
ब श्रेणी	खडी चढण असलेले आणि थोड्याफार प्रमाणात तांत्रिकदृष्ट्या अवघड असलेले पदभ्रमण
अ श्रेणी	प्रस्तरारोहण असलेले आणि तांत्रिक ज्ञान आवश्यक असलेले पदभ्रमण

टीप: हंगामानुसार पदभ्रमणाची श्रेणी बदलू शकते.

नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे सुचवलेले प्रमाण:

एक सर्वसाधारण नियम म्हणून

- प्रत्येक ट्रेकसाठी एक नेता हा अनिवार्य आहे.
- १० सहभागीपर्यंतच्या गटासाठी (१) एक उपनेता अनिवार्य आहे.
- यापुढच्या प्रत्येक १० सहभागींसाठी एक सहाय्यक नेता आवश्यक आहे.

(१) यापुढच्या किती सहभागींच्या मागे अतिरिक्त नेता लागेल हे त्या ट्रेकच्या श्रेणीवर अवलंबून आहे.

पदभ्रमणाच्या श्रेणीच्या आधारे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण खालील तक्त्यात दिले आहे.

सहभागींची संख्या	पदभ्रमणाची श्रेणी	नेता	उपनेता	सहाय्यक नेता	टिप्पणी
१-१०	क	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-१० सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	ब	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	अ	आवश्यक	आवश्यक	आवश्यक	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता टीप: अ श्रेणीच्या ट्रेकसचे नेतृत्व करण्यासाठी नेता, उपनेता आणि सहाय्यक नेता हे तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम असले पाहिजेत.

गटातील सदस्यांची कमाल संख्या ही संस्थेने निश्चित करावी. यासाठी खालील घटक विचारात घ्यावेत:

- वरील तक्त्यात दिल्याप्रमाणे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण
- पदभ्रमणाची श्रेणी

- लोकांची सुरक्षितता
- पदभ्रमणाचे वेळापत्रक
- हवामानाचे परिणाम
- प्रवासाचा एकूण वेळ (नाश्ता, स्वच्छतागृहासाठीचा वेळ इ.)
- त्या ठिकाणाची लोकांना सामावून घेण्याची क्षमता

साधनसामग्री:

तांत्रिक साधनसामग्री

- ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.
- नेत्यांसाठी संच: नेत्यांच्या संचामध्ये तांत्रिक साधनसामग्रीखेरीज काय आवश्यक सामग्री असावी हे संस्था निश्चित करेल. उदा. आवश्यक कागदपत्रांचा संच, चाकू, टॉर्च, शिट्टी, सॅक दुरुस्त करण्याचा संच इ.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच

- नमुना यादी- १०० फुटाचा एक दोर (किमान ८ मि. मी. जाडीचा) आणि इतर गरजेची गिर्यारोहणाची साधने असावीत.

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे

- पदभ्रमणाला जायच्या ठिकाणाचा सविस्तर अभ्यास. नकाशे, पुस्तके, ब्लॉग आणि अलीकडील घटनांचे अहवाल उपलब्ध असल्यास पाहावेत.
- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा.
- साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना ते तपासावे.
- कठीणता, पदभ्रमणाचा भूभाग आणि उपलब्ध माहिती याचा अभ्यास करून केवळ आवश्यकता वाटली तरच एक चाचणी पदभ्रमण करावे.
- सहभागी व्यक्तींनी आणि त्यांच्या पालकांनी पदभ्रमणाची माहिती वाचली आहे आणि त्यांना ती समजली आहे याची खात्री करावी.

सहभागी मुलांसाठी आणि त्यांच्या पालकांसाठी सूचना:

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्धवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- कार्यक्रमाचा संपूर्ण तपशील
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.

- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास कार्यक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःच्या सुरक्षिततेसाठी आणि इतरांच्या सुरक्षिततेसाठी सर्वांकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्टपणे सांगावे.
- आजूबाजूच्या पर्यावरणाची काळजी तसेच त्या ठिकाणी नंतर जे गट येतील त्यांच्या सुरक्षिततेला धोका निर्माण होणार नाही याची जबाबदारी
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे:
 - नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, कधीही धोक्याच्या ठिकाणी self-anchoring केलेले, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- वेळोवेळी सहभागींची मोजणी करावी. (उदा. बसमध्ये चढताना, गट तयार करताना, ट्रेकच्या शेवटी इ.)
- जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी
 - नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील)
 - सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
 - पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' बघावी.
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे

सूचना उपक्रमासंबंधीच्या

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- उपक्रमात कधीही घाई करू नका.
- गरज असेल तेव्हा अधिक चांगल्या व्यवस्थापनासाठी छोटे छोटे उपगट तयार करा.
- गटात व्यवस्थित ताळमेळ राहिल याकडे लक्ष असू द्या आणि गटातल्या सगळ्यांत हळू चालणाऱ्या सहभागींची काळजी घेऊन संपूर्ण गट एकत्र राहिल हे पाहा.
- गट नेहमी एकत्र ठेवा. पहिला आणि शेवटचा माणूस नेहमी नजरेच्या किंवा ऐकण्याच्या टप्प्यात ठेवा.
- गटातील कोणीही सर्वात पुढे चालणाऱ्या नेत्याच्या पुढे आणि सर्वात मागे असलेल्या नेत्याच्या मागे राहत नाही ना याची खात्री करा.
- अरुंद आडवी वाट किंवा घसारा असलेल्या मार्गावर नेत्याने सांगितलेल्या क्रमाने गट चालत आहे ना याची खात्री करा. अशा अरुंद मार्गावरील धोक्याच्या जागी गर्दी होत नाहीये ना किंवा लोक घाई करत नाहीयेत ना किंवा एकमेकांना ओलांडून पुढे जात नाहीयेत ना याकडे लक्ष द्या.
- कुठल्याही पाण्याच्या आत उतरण्याची परवानगी देऊ नये. पाण्यावर आधारित कार्यक्रम हे वेगळे आयोजित करावेत त्यांचा पदभ्रमणात समावेश करू नये.
- कोणताही सहभागी किंवा सहभागींचा एखादा गट वेळापत्रकात अडथळा आणत नाही याची खात्री करा आणि गट निर्धारित वेळापत्रकांचे पूर्णपणे पालन करतो आहे याची खात्री करा.

- शिट्ट्या जवळ बाळगा आणि शिट्ट्यांचा अर्थ सहभागींना समजावून सांगा.
- टीप: नेत्याच्या दिसाळपणामुळे पूर्व निर्धारित वेळापत्रक न पाळले जाणे, निर्धारित वेळापेक्षा अधिक वेळ मौजमजा करण्यासाठी मिळावा अशी गटाची मागणी, नेत्यांनी वक्तशीर नसणे यासारख्या बाबी साध्या सोप्या ट्रेकलापण सुरक्षितता धोक्यात आणू शकतात.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- संस्था संपूर्ण पदभ्रमण किंवा पदभ्रमणाच्या काही भागाचे आयोजन करण्यासाठी बाहेरील सेवादात्यास नेमू शकते.
- अशा परिस्थितीत, पदभ्रमण सुरक्षितपणे पार पडावे यासाठी तयार केलेल्या सर्व सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना या सेवादात्यास स्पष्टपणे कळवाव्यात आणि पदभ्रमणादरम्यान त्याची काटेकोरपणे अंमलबजावणी होत आहे याची खात्री करावी.
- जरी आऊटसोर्सिंग केले असले तरीही ट्रेक दरम्यान संस्थेने ठरविलेल्या सुरक्षा मार्गदर्शक तत्वांचे पालन होत आहे की नाही हे पाहण्याची जबाबदारी ही संस्थेच्या नेत्याची असेल.
- या प्रकारचे सह्याद्रीतले विशिष्ट उदाहरण म्हणजे सांधण खोऱ्यातील पदभ्रमण जे बऱ्याच संस्था आऊटसोर्स करतात.

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सहभागी मुलांना त्यांच्या पालकांकडे ठरलेल्या वेळी ठरलेल्या ठिकाणी सुपूर्त करण्याची जबाबदारी आयोजकांनी घ्यावी.
- उपलब्ध वेळेनुसार पदभ्रमणाच्या शेवटी किंवा परतीच्या प्रवासादरम्यान सहभागींच्या पालकांकडून अभिप्राय घ्या. आवश्यक वाटल्यास त्याऐवजी सहभागींकडून ईमेलमधून अभिप्राय मागवा.
- टीप: असे दिसून आले आहे की काही सहभागी पदभ्रमणादरम्यान चर्चा करण्याऐवजी मेलवर अभिप्राय पाठविण्यास अधिक इच्छुक असतात.
- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.
- प्रत्येक पदभ्रमण पूर्ण झाल्यानंतर संस्थेने सुधारण्याच्या दृष्टीने त्या पदभ्रमणाचा आढावा घेणे श्रेयस्कर आहे.

- समाप्त भाग -

मुलांच्या अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणासाठी (ट्रेकसाठी) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

मुलांचे अनेक दिवसांचे पदभ्रमण म्हणजे आठ ते पंधरा वयोगटातील शालेय मुलामुलींची पर्वतांमध्ये, निर्जन प्रदेशात किंवा दुर्गम वाटांवर केलेली जास्त कालावधीतील भटकंती (यामध्ये दोन किंवा त्याहून जास्त दिवसांचे पदभ्रमण आणि रात्रीचा मुक्काम असतो.)

यात ट्रेक किंवा हार्डक या दोन्हीला पदभ्रमण हाच शब्द वापरला आहे.

टीप: यात मुलगे आणि मुली दोन्ही अंतर्भूत आहेत. सोयीसाठी 'मुलांचे' हा शब्द वापरला आहे.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- जिथे जायचे त्या ठिकाणाची माहिती, जाण्याचा मार्ग आणि नकाशा (उपलब्ध असल्यास), तांत्रिक अडचणी, पाण्याचे स्रोत, त्या ठिकाणच्या सामाजिक-सांस्कृतिक प्रथा इ.
- पायथ्याच्या गावापर्यंत जाण्याची आणि सामान पोहोचवण्याची सोय आणि पर्यायी व्यवस्था
- नेत्यांची नावे व पात्रता
- त्या ठिकाणाचे सध्याचे हवामान आणि इतर पर्यावरणविषयक तपशील (उदा. नदीतली पाण्याची पातळी)
- गटातील कोणत्याही सहभागीची विशिष्ट वैद्यकीय पार्श्वभूमी असल्यास त्याची माहिती (त्या सहभागीस निर्धारित वेळेला कोणत्याही खास औषधांची आवश्यकता आहे की नाही).
- नेमके कार्यक्रमाच्या दिवशीच असलेले स्थानिक सांस्कृतिक कार्यक्रम (जत्रा / उरूस)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागींची वैयक्तिक माहिती व त्यांच्या पालकांचा संपर्क क्रमांक
- शाळेसाठी आयोजित कार्यक्रम असल्यास शाळेतला संपर्क क्रमांक
- नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींच्या पालकांकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे कार्यक्रम आयोजित केला त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधांच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

निकष वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

सहभागी व्यक्तींना कार्यक्रमातून वगळण्याचे काही निकष खाली दिले आहेत.

- पालकांची हमीपत्रे न आणलेले सहभागी
- सुरक्षित पद्धतींचा वापर आणि नेत्यांच्या सूचनांचे अनुसरण करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका निर्माण होईल अशा वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षण:

अनिवार्य : प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रशिक्षण (वैध प्रमाणपत्र)

नेत्यांसाठी उपयोगी असलेली प्रशिक्षणे: पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम, पर्वतारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम, आऊटडोअर लीडरशिप कोर्स

अनुभव:

- एक किंवा अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणामध्ये नेतृत्व करण्याचा पुरेसा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळणे
- शालेय मुलांना सांभाळण्याचा अनुभव आणि इच्छा

कौशल्ये:

- नियोजित ठिकाणी आपत्कालीन परिस्थितीत दोन वेळा खाली-वर करण्याची शारीरिक क्षमता आणि तंदुरुस्ती
- प्रस्तरारोहणाचे प्राथमिक कौशल्य आणि दोर हाताळण्याचे कौशल्य
- नेतृत्वक्षमता
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषत: धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती
- अननुभवी विशेषत: पहिल्यांदाच आलेल्या सहभागींना हाताळण्याची क्षमता
- सहभागींचे तात्पुरते पालकत्व घेण्याची क्षमता

नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण

अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणासाठी नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण हे संस्था ठरवेल.

हे प्रमाण निश्चित करण्यासाठी संस्थेला मार्गदर्शक ठरणारे काही घटक खालीलप्रमाणे आहेत:

- ट्रेकचे स्वरूप, भूप्रदेश, तांत्रिक कठीणता, पदभ्रमणाचा हंगाम, स्थानिक लोकांची उपलब्धता इ.

- प्रशिक्षण, पात्रता, नेत्यांची आणि सहाय्यक नेत्यांची कार्यक्षमता आणि अनुभव
- ट्रेकची श्रेणी

पदभ्रमणाची श्रेणी कशी निश्चित करावी याचा एक नमुना खाली दिला आहे:

क श्रेणी	तांत्रिक कठीणता नसलेले, कुठल्याही नवशिक्या किंवा हौशी माणसाला सहभाग घेता येईल असे सोपे पदभ्रमण
ब श्रेणी	खडी चढण असलेले आणि थोड्याफार प्रमाणात तांत्रिकदृष्ट्या अवघड असलेले पदभ्रमण
अ श्रेणी	प्रस्तरारोहण असलेले आणि तांत्रिक ज्ञान आवश्यक असलेले पदभ्रमण

टीप: हंगामानुसार पदभ्रमणाची श्रेणी बदलू शकते.

नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे सुचवलेले प्रमाण:

एक सर्वसाधारण नियम म्हणून

- प्रत्येक ट्रेकसाठी एक नेता हा अनिवार्य आहे.
- १० सहभागीपर्यंतच्या गटासाठी (1) एक उपनेता अनिवार्य आहे.
- यापुढच्या प्रत्येक १० सहभागींसाठी एक सहाय्यक नेता आवश्यक आहे.

(1) यापुढच्या किती सहभागींच्या मागे अतिरिक्त नेता लागेल हे त्या ट्रेकच्या श्रेणीवर अवलंबून आहे.

पदभ्रमणाच्या श्रेणीच्या आधारे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण खालील तक्त्यात दिले आहे.

सहभागींची संख्या	पदभ्रमणाची श्रेणी	नेता	उपनेता	सहाय्यक नेता	टिप्पणी
१-१०	क	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-१० सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	ब	आवश्यक	आवश्यक	गरज नाही	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता
१-८	अ	आवश्यक	आवश्यक	आवश्यक	याव्यतिरिक्त पुढच्या प्रत्येक १-६ सहभागींच्या गटासाठी एक सहाय्यक नेता टीप: अ श्रेणीच्या ट्रेक्सचे नेतृत्व करण्यासाठी नेता, उपनेता आणि सहाय्यक नेता हे तांत्रिकदृष्ट्या सक्षम असले पाहिजेत.

गटातील सदस्यांची कमाल संख्या ही संस्थेने निश्चित करावी. यासाठी खालील घटक विचारात घ्यावेत:

- वरील तक्त्यात दिल्याप्रमाणे नेते आणि सहभागी व्यक्ती यांचे प्रमाण
- पदभ्रमणाची श्रेणी
- लोकांची सुरक्षितता
- पदभ्रमणाचे वेळापत्रक
- हवामानाचे परिणाम

- प्रवासाचा एकूण वेळ (नाश्ता, स्वच्छतागृहासाठीचा वेळ इ.)
- त्या ठिकाणाची लोकांना सामावून घेण्याची क्षमता

साधनसामग्री

तांत्रिक साधनसामग्री - ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे.

नेत्यांसाठी संच:

नेत्यांच्या संचामध्ये तांत्रिक साधनसामग्रीखेरीज काय आवश्यक सामग्री असावी हे संस्था निश्चित करेल. उदा. आवश्यक कागदपत्रांचा संच, चाकू, टॉर्च, शिष्टी, सॅक दुरुस्त करण्याचा संच इ.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

नमुना यादी- १०० मीटरचा एक दोर (किमान ८ मि. मी.), ३ कॅरेबिनर, १ डिसेंडर, क श्रेणीच्या ट्रेकसाठी २ टेपस्लिंग्स टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

टीप: - पदभ्रमणाचे जोखीम मूल्यांकन आणि धोके कमी करण्याचे नियोजन याप्रमाणे यात काही वस्तूंची भर पडू शकते.

- पाण्यासाठी कॅन्स -मुलांच्या गटासाठी आयोजकांनी पाण्याचे अतिरिक्त कॅन्स भरून न्यावेत.
- मुक्कामासाठी साधनसामग्री – मुक्कामासाठी ठरलेली जागा (गावातली शाळा / मंदिर / नैसर्गिक गुहा किंवा तत्सम जागा, किल्ला, मोकळ्या जागेवर किंवा जंगलातील मुक्काम) आणि पाणी, शिधा किंवा तयार पदार्थ, मुक्कामासाठी साधनसामग्री आणि स्वयंपाकाची भांडी यांसारख्या गोष्टींची उपलब्धता यावर संस्था हा निर्णय घेऊ शकतात. तंबूमधील मुक्कामासाठी तंबू हे चांगल्या दर्जाचे असले पाहिजेत, त्यांच्या सगळ्या चेन व्यवस्थित काम करतात ना हे आधी तपासून घेतले पाहिजे आणि त्यांची जमिनीकडची बाजू आणि भिंती यात फट नाही ना हे बघितले पाहिजे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- पदभ्रमणाला जायच्या ठिकाणाचा सविस्तर अभ्यास. नकाशे, पुस्तके, ब्लॉग आणि अलीकडील घटनांचे अहवाल उपलब्ध असल्यास पाहावेत.
- सहभागी व्यक्तींनी आणि त्यांच्या पालकांनी पदभ्रमणाची माहिती वाचली आहे आणि त्यांना ती समजली आहे याची खात्री करावी.
- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा.
- साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना ते तपासावे.
- कठीणता, पदभ्रमणाचा भूभाग आणि उपलब्ध माहिती यांचा अभ्यास करून केवळ आवश्यकता वाटली तरच एक चाचणी पदभ्रमण करावे.

सहभागी मुलांसाठी आणि त्यांच्या पालकांसाठी सूचना

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्धवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- उपक्रमाचा संपूर्ण तपशील
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास कार्यक्रमात उद्धवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःच्या सुरक्षिततेसाठी आणि इतरांच्या सुरक्षिततेसाठी सर्वांकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्टपणे सांगावे.
- आजूबाजूच्या पर्यावरणाची काळजी तसेच त्या ठिकाणी नंतर जे गट येतील त्यांच्या सुरक्षिततेला धोका निर्माण होणार नाही याची जबाबदारी घ्यावी.
- तंबाखू, अल्कोहोल आणि इतर मादक पदार्थांविषयीचे धोरण सांगावे.
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे:
 - नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, कधीही धोक्याच्या ठिकाणी चढू नये, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- वेळोवेळी सहभागींची मोजणी करावी. (उदा. बसमध्ये चढताना, गट तयार करताना, ट्रेकच्या शेवटी इ.)
- जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी
 - नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील)
 - सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
 - पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' बघावी.
- उपक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- उपक्रमात कधीही घाई करू नका.
- गरज असेल तेव्हा अधिक चांगल्या व्यवस्थापनासाठी छोटे छोटे उपगट तयार करा.
- गटात व्यवस्थित ताळमेळ राहिल याकडे लक्ष असू द्या आणि गटातल्या सगळ्यात हळू चालणाऱ्या सहभागींची काळजी घेऊन संपूर्ण गट एकत्र राहिल हे पाहा.
- गट नेहमी एकत्र ठेवा. पहिला आणि शेवटचा माणूस नेहमी नजरेच्या किंवा ऐकण्याच्या टप्प्यात ठेवा.
- गटातील कोणीही सर्वात पुढे चालणाऱ्या नेत्याच्या पुढे आणि सर्वात मागे असलेल्या नेत्याच्या मागे राहत नाही ना याची खात्री करा.

- अरुंद आडवी वाट किंवा घसारा असलेल्या मार्गावर नेत्याने सांगितलेल्या क्रमाने गट चालत आहे ना याची खात्री करा. अशा अरुंद मार्गावरील धोक्याच्या जागी गर्दी होत नाहीये ना किंवा लोक घाई करत नाहीयेत ना किंवा एकमेकांना ओलांडून पुढे जात नाहीयेत ना याकडे लक्ष द्या.
- कुठल्याही पाण्याच्या आत उतरण्याची परवानगी देऊ नये. पाण्यावर आधारित कार्यक्रम हे वेगळे आयोजित करावेत त्यांचा पदभ्रमणात समावेश करू नये.
- शिट्ट्या जवळ बाळगा आणि शिट्ट्यांचा अर्थ सहभागींना समजावून सांगा.
- कोणताही सहभागी किंवा सहभागींचा एखादा गट वेळापत्रकात अडथळा आणत नाही याची खात्री करा आणि गट निर्धारित वेळापत्रकांचे पूर्णपणे पालन करतो आहे याची खात्री करा.

टीप: नेत्याच्या ढिसाळपणामुळे पूर्व निर्धारित वेळापत्रक न पाळले जाणे, निर्धारित वेळापेक्षा अधिक वेळ मौजमजा करण्यासाठी मिळावा अशी गटाची मागणी, नेत्यांनी वक्तशीर नसणे यासारख्या बाबी साध्या सोप्या ट्रेकला पण सुरक्षितता धोक्यात आणू शकतात.

रात्रीच्या मुक्कामासाठी सूचना

महाराष्ट्रातील अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणादरम्यान रात्रीचे मुक्काम हे सहसा जंगलात (उघड्यावर किंवा तंबूत), नैसर्गिक गुहा किंवा तत्सम निवाऱ्यात, गडावरती उघड्यावर किंवा एखाद्या निवाऱ्यात किंवा गावातील शाळा / मंदिरांमध्ये असतात. त्यामुळे सामाजिक आणि पर्यावरणविषयक समस्या आणि गटाची सुरक्षितता याविषयी नेत्यांनी सजग असणे हे आवश्यक असते.

- किल्ले, गावातील शाळा / मंदिर किंवा संरक्षित जंगलामधील मुक्काम यासाठी आवश्यक त्या स्थानिक परवानग्या मिळाल्या असल्याची खात्री करा.
- पाण्याचे स्रोत शोधून ठेवा आणि स्वच्छता ठेवा.
- मुक्कामाच्या ठिकाणी साप किंवा इतर धोकादायक कीटक नाही आहेत ना हे तपासा.
- पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या स्वच्छतेविषयी स्पष्ट सूचना द्या.
- स्वच्छतागृह कसे वापरावे आणि आरोग्यदायी सवयी कशा पाळल्यात याच्या स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वयंपाक करण्यासाठी जळाऊ लाकडाचा वापर टाळा किंवा कमीत कमी करा. स्वयंपाकासाठी पर्यायी इंधन जसे की स्टोव्ह किंवा लहान आकाराचे गॅस सिलिंडर इ. वापरा. परंतु, प्रवासादरम्यान हे इंधन वाहून नेताना संस्थांनी सर्व नियम पाळावेत. तसेच झोपण्यापूर्वी किंवा मुक्कामाची जागा सोडण्यापूर्वी विस्तृत पूर्णपणे विझला आहे याची खात्री करा.
- रात्रीच्या वेळी शेकोटी पेटवू नका ('कॅम्प-फायर' सारख्या करमणुकीच्या कार्यक्रमाच्या वेळी बऱ्याच गटांमध्ये लाकडाची शेकोटी करण्याची पद्धत आहे.)
- मुक्कामाच्या ठिकाणी आवाजाची पातळी खाली ठेवा जेणेकरून स्थानिक लोकांना आणि नैसर्गिक घटकांना त्रास होणार नाही.
- अंधार पडल्यानंतर मुक्कामाची जागा एकट्याने आणि/किंवा सूचना न देता सोडू नका.
- गावातल्या शाळा / मंदिरांमध्ये मुक्काम केल्यास त्या जागेचे पावित्र्य आणि स्वच्छता राखणे. देवळातील रीतीरिवाजांचा मान ठेवा उदा. मंदिरात मांसाहारी पदार्थ शिजवू नये.
- शिध्याचे व्यवस्थापन: अनेक दिवसांच्या पदभ्रमणादरम्यान शिध्याचे व्यवस्थापन हे महत्वाचे ठरते. नाश्ता, वाटेतले जेवण आणि रात्रीचे जेवण यासाठी संस्थेने योग्य खाद्यपदार्थ ठरवावेत. पदभ्रमणाच्या संपूर्ण कालावधीसाठी पुरेसे खाद्यपदार्थ, इंधन आणि भांडी घेऊन जावीत.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- संस्था संपूर्ण पदभ्रमण किंवा पदभ्रमणाच्या काही भागाचे आयोजन करण्यासाठी बाहेरील सेवादात्यास नेमू शकते. अशा परिस्थितीत, पदभ्रमण सुरक्षितपणे पार पडावे यासाठी तयार केलेल्या सर्व सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना या सेवा प्रदात्यास स्पष्टपणे कळवाव्यात आणि पदभ्रमणादरम्यान त्याची काटेकोरपणे अंमलबजावणी होत आहे याची खात्री करावी.
- जरी आऊटसोर्सिंग केले असले तरीही ट्रेकदरम्यान संस्थेने ठरविलेल्या सुरक्षा मार्गदर्शक तत्वांचे पालन होत आहे की नाही हे पाहण्याची जबाबदारी ही संस्थेच्या नेत्याची असेल.
- या प्रकारचे सह्याद्रीतले विशिष्ट उदाहरण म्हणजे सांधण खोऱ्यातील पदभ्रमण जे बऱ्याच संस्था आऊटसोर्स करतात.

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सहभागी मुलांना त्यांच्या पालकांकडे ठरलेल्या वेळी ठरलेल्या ठिकाणी सुपूर्त करण्याची जबाबदारी आयोजकांनी घ्यावी.
- उपलब्ध वेळेनुसार पदभ्रमणाच्या शेवटी किंवा परतीच्या प्रवासादरम्यान सहभागींच्या पालकांकडून अभिप्राय घ्या. आवश्यक वाटल्यास त्याऐवजी सहभागींकडून ईमेलमधून अभिप्राय मागवा.
- टीप: असे दिसून आले आहे की काही सहभागी पदभ्रमणादरम्यान चर्चा करण्याऐवजी मेलवर अभिप्राय पाठविण्यास अधिक इच्छुक असतात.
- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.
- प्रत्येक पदभ्रमण पूर्ण झाल्यानंतर संस्थेने सुधारण्याच्या दृष्टीने त्या पदभ्रमणाचा आढावा घेणे श्रेयस्कर आहे.

- भाग समाप्त -

कॅम्पिंग (८००० फुटाच्या खालच्या) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

माहिती उपक्रमाची

एक साहसी उपक्रम म्हणून छावणीत वास्तव्याचा आनंद बरेच लोक घेत असतात- अगदी नवशिकेसुद्धा. हा उपक्रम जरी आनंददायी आणि सोपा वाटला तरी त्यात सुरक्षिततेची काळजी न घेतल्यास आजारपण, दुखापत किंवा गंभीर अपघातही होऊ शकतात. हा साहसी उपक्रम हल्ली मोठ्या प्रमाणावर आयोजित केला जातो आणि त्यात नवशिकेही भाग घेतात. म्हणून संस्थांनी सुरक्षेची विशेष काळजी घेऊन हा उपक्रम आयोजित करावा.

तंबूमधील छावणीत मुक्काम हा बहुतेक वेळा साहस शिबिरे, रिव्हर राफ्टिंग आणि पदभ्रमणादरम्यान होत असला तरी बरेच उत्साही लोक, कुठलाही साहसी उपक्रम नसतानाही, नुसते निसर्गाच्या सान्निध्यात राहण्यासाठी तंबूत वास्तव्य करतात.

या पुस्तिकेमध्ये यापुढे तंबूमधल्या वास्तव्यासाठी छावणी हा शब्द वापरला आहे.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता
- छावणीच्या ठिकाणी जाण्याची वाट - तिथे जा - ये करण्यासाठी सहभागी व्यक्तींना मदतनिसाची आवश्यकता आहे का हे तपासावे.
- आपत्कालीन परिस्थितीसाठी पर्यायी नियोजन (काही पर्यायी मार्ग किंवा वेगळे उपक्रम)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (इतर हस्तक्षेत्रात) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद आणि प्रथमोपचार यासंबंधीच्या योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- दारू किंवा इतर कोणत्याही मादक पदार्थांच्या प्रभावाखाली असलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा वापर आणि नेत्यांच्या सूचनांचे अनुसरण करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका निर्माण होईल अशा वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षण:

अनिवार्य - प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रशिक्षण (वैध प्रमाणपत्र)

शिफारस असलेली प्रशिक्षणे: पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम, पर्वतारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम, आऊटडोअर लीडरशिप कोर्स

अनुभव:

- ज्यामध्ये छावणीमध्ये मुक्काम आहे अशा साहसी उपक्रमांमध्ये नेतृत्व करण्याचा पुरेसा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

टीप: छावणी वसवण्यात - राहण्यासाठीचे तंबू, स्वयंपाकासाठी तंबू, प्रसाधनगृहांचे तंबू उभारणे, पाण्याची व्यवस्था करणे, वावरासाठी सुरक्षित क्षेत्र ठरवणे, सहभागी व्यक्तींसाठी सुरक्षेचे नियम बनवणे या गोष्टींचा समावेश होतो.

कौशल्ये:

- शारीरिक क्षमता आणि तंदुरुस्ती
- छावणी उभारण्याचे कौशल्य
- नेतृत्वक्षमता
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'आधी सुरक्षा' हा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- ठाम निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषत: धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळतानाचे निर्णय घेण्याची क्षमता
- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती (**कमीत कमी परिणाम पद्धती हा विभाग बघा**)

साधनसामग्री

- तांत्रिक साधनसामग्री

ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

- तंबूची, टॉयलेट टेंट, स्लिपींग बॅग इ. ची गुणवत्ता तपासून बघावी. (जे काही अपेक्षित हवामान आहे त्यामध्ये आणि इतर पर्यावरणीय धोक्यांमध्ये टिकून राहतील आहे तंबू निवडावेत).
- उपक्रमापूर्वी साधनसामग्रीला काही नुकसान झाले आहे का ते तपासावे.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

महत्त्वाचा संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेला १ भ्रमणध्वनी

संपर्क साधने निवडण्यासाठी खालील मुद्द्यांचा विचार करावा:

- छावणी आणि जिथे एखादा साहसी उपक्रम आयोजित केला आहे अशी जागा, यामधला संपर्क
- छावणीची जागा किती दूर आहे?
- भ्रमणध्वनीचा संपर्क होण्याची खात्री
- कायदेशीर बाबी

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

नेत्यांनी उपक्रमापूर्वी काय करावे?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हींसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहित असलेल्या ठिकाणी असणे)
- छावणीच्या ठिकाणी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासून घ्यावे. (उदा. छावणी उतारावर असेल तर वरच्या बाजूला, कड्याच्या टोकाला पडलेल्या झाडाच्या फांद्या, दिले झालेले किंवा हलणारे दगड, वाळलेली झाडे किंवा फांद्या, जिथे सरपटणारे प्राणी असू शकतात अशा फटी किंवा अंधान्या जागा इ.)
- छावणी उभारा. विविध प्रकारचे तंबू लावताना 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' च्या सात तत्वांचे पालन करा.
- सहभागींना असुरक्षित जागी जायला मज्जाव करा. (उदा. कड्याचे टोक, वाहते पाणी, पडझड झालेले अवशेष किंवा मोठे-मोठे दगड यांचा ढिगारा असलेली ठिकाणे, कड्याचा पायथा इ.)
- गटनेते, सहभागी आणि अतांत्रिक जबाबदाऱ्या घेण्यास तयार असलेल्या व्यक्ती यांच्या भूमिका आणि जबाबदाऱ्या निश्चित करा.
- नियमावली तयार करा:
 - कोणत्या भागांमध्ये सहभागी एकटे जाऊ शकतात ते सांगावे.
 - छावणीपासून दूर जाणाऱ्या पायवाटा जिथे सहभागी भटकू शकतात.
 - शौचालयाकडे जाण्याची वाट जर धोकादायक असली तर हाताला धरायला काहीतरी आधार ठेवावा. नाहीतर मग जागा बदलावी.
 - जिथे जोखमीचा सामना करावा लागू शकतो अशी कोणतीही जबाबदारी गटातील सज्जान सहभागींना दिली जाणार नाही.

सहभागी व्यक्तींना घायच्या सूचना

प्रत्येकाची ही सुरक्षितता इतरांची तसेच ची:स्वतः.१ :या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते .३ परिणाम त्याचे आणि धोके उद्भवणारे उपक्रमात केल्यास न पालन सूचनांचे सांगितलेल्या.२ आहे जबाबदारी उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- छावणी वास्तव्यात मिळणार असलेल्या विविध सुविधांची तपशीलवार माहिती घावी.
- उपक्रम सुरू करण्यापूर्वी नेत्याने ऐन वेळी कोणाला काही आरोग्यविषयक अडचणी असल्या तर त्याची माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.

- उपक्रमात असलेले अंगभूत धोके आणि आणि दिलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास होणारे परिणाम याची स्पष्ट माहिती द्यावी.
- स्वतःच्या आणि इतरांच्या सुरक्षिततेविषयी सहभागींची काय जबाबदारी आहे हे सांगावे.
- वैयक्तिक साधनांबद्दलचे नियम सांगावे (उदा. शूज, गरम कपडे इ.)
- प्रतिबंधित क्षेत्र सांगावे.
- मद्यपान व मादक पदार्थांचे सेवन न करण्याचे धोरण सांगावे.
- धूम्रपानविषयक नियम (यावर बंदी नसल्यास): तंबूच्या आत किंवा मोकळ्या ठिकाणी धूम्रपान करण्यास मनाई, धूम्रपानासाठी दगड किंवा मातीची तयार केलेली कोपऱ्यातली जागा, जिथे सिगारेटची थोटके विझवण्यासाठी छोटासा पाण्याचा डबा ठेवलेला असावा.)
- सहभागींना कर्मचाऱ्यांचे तंबू दाखवा आणि जेव्हा आवश्यक असेल तेव्हा नेत्यांकडे जाण्यास सांगा.
- सुरक्षितता धोक्यात आल्यास उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्यांकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य.)
- छावणीची उभारणी 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' च्या सात तत्वांनुसार केलेली असावी.
- आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- चांगल्या गोष्टी पाळल्या जाण्यासाठी गटातील सदस्यांना दिनचर्या ठरवून द्यावी. (उदा. वैयक्तिक स्वच्छता, स्वयंपाकघरातील स्वच्छता, सगळ्यांनी एकत्र जमण्याच्या वेळा, सदस्यांची नियमित मोजणी, जेवणाची वेळ इ.)
- धूम्रपानासाठी ठरलेली जागाच वापरली जात आहे ना याकडे लक्ष द्यावे.
- नेत्यांनी स्वतःच्या वागणुकीतून सुरक्षित पद्धतींचा एक आदर्श घालून द्यावा. (लोक आणि पर्यावरण या दोन्हींची सुरक्षा)
- सरपटणारे प्राणी आत शिरू नयेत म्हणून तंबू बंद ठेवण्याचे / सर्व चेन बंद करण्याचे महत्त्व समजावून सांगावे.
- तंबू हवेशीर असण्याचे महत्त्व सांगावे. त्यासाठी तंबूच्या नायलॉनच्या दाराऐवजी जाळीच्या दाराचा वापर करण्यास सांगावा.
- स्लीपिंग बॅगचा वापर कसा करावा याचे प्रात्यक्षिक द्यावे. लहान मुलाची स्लीपिंग बॅग छोटी करण्यासाठी त्यांच्या पायाखालच्या जास्तीच्या भागाला दोर बांधून ती छोटी करावी.
- नियमित मोजणी करा - ती किती वेळाने करायची हे दिनचर्येवर ठरवा.
- गटातल्या लोकांच्या तब्येतीवर लक्ष ठेवा - त्यासाठी प्रतिबंधक आणि बचावात्मक उपाययोजना करा.
- विशेषतः पुढील गोष्टींबद्दल सावध राहा:
 - गट सदस्यांमध्ये आजारांचा प्रसार
 - जखमेत जंतूसंसर्ग
 - ज्या रुग्णांना अन्यत्र हलवले गेलेले नाही त्यांची विशेष काळजी घ्या
 - थंडी वाजून हुडहुडी भरली असेल तर लगेच उपाय सुरू करा - हायपोथर्मिया होऊ देऊ नका
 - जर अति उंचीमुळे शरीरावर होणाऱ्या परिणामांची चिन्हे दिसू लागली असतील तर हवामानात रुळण्यासाठीचे उपाय करा.
- शिबिरातील 'मोकळ्या वेळा' दरम्यान सहभागींवर लक्ष ठेवा.
- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि त्यांचे छावणी उभारण्याचे आणि व्यवस्थापन करण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या याचा आढावा घ्यावा.
- प्रमुख नेत्याने छावणी वास्तव्यासाठी तयार केलेल्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे संस्थेच्या नेत्यांनी तपासावे. (उदा. लोकांना जायला मज्जाव असलेली जागा, बदलत्या हवामानात तंबूंची देखभाल, सरपटणारे प्राणी किंवा कीटक याबाबतीत सतर्क राहणे इ.)

उपक्रमाची समाप्ती

- कॅम्प साइट स्वच्छ करा आणि मागे काहीही राहिले नाही ना याची खात्री करा.
- भोवतालच्या निसर्गातून आणि सांस्कृतिक ठेव्यामधून काहीही नेले जात नाही ना याची खात्री करा.
- कचऱ्याची विल्हेवाट लावण्यासाठी 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' च्या तत्वांचे पालन करा (परत नेण्याच्या गोष्टींसकट.)
- सर्व साधनसामग्री निकषांनुसार तपासून घ्या आणि तिची बांधाबांध करा.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून द्यायची आहेत ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

प्रस्तरारोहणासाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

प्रस्तरारोहण या साहसी उपक्रमात सहभागी लहान/मोठे कातळ किंवा वेगवेगळ्या उंचीच्या कड्यांचे कातळ चढून जातात किंवा उतरतात किंवा ओलांडतात. अशा कातळकड्यांच्या शिखरावर न घसरता किंवा पडता पूर्वनियोजित मार्गाने पोहोचणे हे अशा उपक्रमाचे ध्येय असते. व्यावसायिक प्रस्तरारोहणाच्या स्पर्धामध्ये एकतर शक्य तितक्या लवकर ठरलेला मार्ग पूर्ण करणे किंवा उत्तरोत्तर कठीण होत जाणाऱ्या मार्गावर जास्तीत जास्त लांब पोहोचणे अशी उद्दिष्टे असतात. प्रस्तरारोहण हा शारीरिक आणि मानसिकदृष्ट्या अतिशय आव्हानात्मक असा उपक्रम आहे. यात आरोहाकाचे सामर्थ्य, सहनशक्ती, चपळता आणि मानसिक संतुलन यांची अनेकदा कसोटी लागते. हा एक धोकादायक उपक्रम आहे आणि तो सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी चढाईचे योग्य तंत्र अवगत असणे आणि प्रस्तरारोहणाची योग्य साधने वापरणे हे खूप महत्त्वाचे असते.

ज्या लोकांना प्रस्तरारोहणाची आवड आहे त्यांनी अनुभवी तज्ञांकडून याबाबतचे प्रशिक्षण घेणे गरजेचे आहे.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहीत असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता, नेते व सहभागी यांचे प्रमाण
- नवशिक्या लोकांसाठी जर प्रस्तरारोहणाचे सत्र आयोजित केले असेल तर त्यासाठी योग्य तो कातळ निवडणे. जर छोटे बोल्टर किंवा रॉकपॅचेस असतील तर त्यांच्या माथ्यावर जायची वाट सुरक्षित आहे ना याची खात्री करावी. माथ्यावर योग्य पद्धतीचे अँकर (नैसर्गिक किंवा कृत्रिम किंवा दोन्हीचे मिश्रण) आहेत ना याची खात्री करावी.
- आपत्कालीन परिस्थितीमधील पर्यायी योजना (काही पर्यायी वाटा आणि/किंवा पर्यायी उपक्रम आणि बचाव कार्याचा आराखडा)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद आणि प्रथमोपचार यासंबंधीच्या योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल

- औषधाच्या वापराचा अहवाल
- साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
- सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- सुरक्षा साधने घालण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षण:

- सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असावा किंवा प्रस्तरारोहणाच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.
- अनिवार्य: नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र (वैध आहेत का हे तपासा)

उपयोगी असलेली प्रशिक्षणे:

नेता: नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम आणि पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम, नामांकित संस्थेचा आऊटडोअर लीडरचा अभ्यासक्रम

सहाय्यक नेते: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम आणि प्रस्तरारोहणाचा अनुभव

अनुभव:

- डोंगराळ प्रदेशात आणि प्रस्तरारोहणाच्या कार्यक्रमात गटाचे नेतृत्व करण्याचा अनुभव
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम(ज्यात प्रस्तरारोहणाचा समावेश आहे) आयोजित करण्याचा अनुभव
- नवोदितांसाठी प्रस्तरारोहणाचे सत्र आयोजित करण्याचा अनुभव
- वैयक्तिकरित्या प्रस्तरारोहणाचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये:

- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर अँकर स्टेशन उभारण्याची क्षमता (अँकर सिस्टीम, बिलेडिंग, बचाव कार्य, सुरक्षितता इ.)
- नेते आणि सहभागी यांच्यावर देखरेख करण्याचे कौशल्य

- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती ([कमीत कमी परिणाम पद्धती](#) हा विभाग बघा)

साधनसामग्री

तांत्रिक साधनसामग्री:

ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- महत्त्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेले २ भ्रमणध्वनी (सेल फोन)
- वॉकी टॉकीचे २ किंवा ३ संच पायथ्याच्या आणि माथ्याच्या मधल्या संपर्कासाठी (जर शक्य असेल तर)

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हीसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे).
- उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना हे तपासून घ्यावे. ही दुसरी तपासणी असेल. त्याआधी ही साधनसामग्री जिथे ठेवली असेल तिथेच तपासून घेऊन मगच बरोबर घेण्याचे ठरवावे.
- सेटअप करण्यासाठी नैसर्गिक झाडे किंवा बोल्टर यांचा वापर करणार असाल तर योग्य प्रकारची झाडे निवडावीत. यासाठी स्थानिक लोकांचा सल्ला घेऊ शकता. टीप: जिथे दोर/टेप स्लिंग/रोप स्लिंग एकमेकांवर किंवा कुठल्याही नैसर्गिक अँकरवर घासला जाण्याची शक्यता असेल तिथे दोर/टेप स्लिंग/रोप स्लिंग संरक्षक साधनांनी सुरक्षित करावा.
- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी / कीटक / पडलेली झाडे / ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड.)
- सेटअप करणे: याची खात्री करा: प्रत्येक दोराची दोन्ही टोके अँकरिंग स्टेशनवर अँकर केली आहेत जिथे दोर कड्याच्या / खडकाच्या टोकावर घासला जाण्याची शक्यता आहे अशा ठिकाणी दोर संरक्षण साधनांनी संरक्षित करावेत. प्रत्येक नेत्याकडे नेहमी सेल्फ अँकर असावा.

- पूर्वचाचणी अत्यावश्यक - नेत्याने सहभागींच्या चढाईच्या आधी प्रत्येक रुट चढून बघावा (बोल्डर असेल किंवा छोटा रॉकपॅच असेल) आणि खात्री करावी की नवशिक्या माणसांसाठी तो सुरक्षित आहे का नाही.
- प्रत्यक्ष चढाईच्या ठिकाणी प्रमुख नेत्याने नेत्यांच्या गटाची एक बैठक घ्यावी आणि त्यात दिवसभराचा आराखडा, काही मुलभूत नियम, सुरक्षिततेचा आराखडा इत्यादींची चर्चा करावी आणि प्रत्येक नेत्याला त्याची भूमिका आणि जबाबदारी समजावून सांगावी.
- या उपक्रमाच्या ठिकाणावर नेते व सहभागींचे प्रमाण निश्चित करताना खालील गोष्टी लक्षात घ्याव्यात:
- प्रस्तरारोहण मार्गाची वैशिष्ट्ये: उदा. एका वेळी प्रस्तरारोहणाचे किती रुट्स असतील. त्यावर किती नेते बिले देण्यासाठी आणि मदतीसाठी आवश्यक असतील आणि किती सहभागी एका वेळी असतील याची कल्पना येईल.
- चढाईच्या पायथ्याशी किंवा माथ्यावर जाण्याची वाट जर धोकादायक असेल तर सहभागींना तिथपर्यंत सुरक्षितपणे पोहोचवण्यासाठी मदतनिसाची आवश्यकता आहे.
- गरज असल्यास बोल्डर किंवा रॉकपॅचच्या पायथ्यापासून माथ्यापर्यंतची संपूर्ण चढाई दोराने जोडलेली असायला हवी म्हणजेच संपूर्ण चढाई मार्गावर फिक्स रोप असणे आवश्यक आहे.
- किती साधनसामग्री आहे आणि किती सहभागी आहेत. त्यावर एका वेळी किती रुट्सवर चढाई करता येईल आणि किती सहभागींना भाग घेता येईल हे ठरवता येईल.

सूचना द्यायच्या व्यक्तींना सहभागी

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- साहसी उपक्रमाची पूर्ण माहिती: नेत्याने सहभागींना एखाद्या सुरक्षित ठिकाणी जमा करून छोट्या बोल्डरवर किंवा रॉकपॅचवर प्रात्यक्षिक दाखवावे तसेच असेंडर, डीसेंडर व इतर साधने कसे काम करतात याचे प्रात्यक्षिक दाखवावे. विशेषतः काय करू नये याच्या सूचनांवर भर द्यावा. (उदा. 'स्कूगेट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका, बिले रोप पकडू नका, बिले कसा काम करतो आणि कसा सुरक्षित करतो इ.)
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे:
 - नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, माथ्यावर असताना संपूर्ण वेळ self-anchoring केलेले, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.

- सहभागींचे प्रशिक्षण: नेत्यांनी काही मूलभूत गोष्टींचे प्रात्यक्षिकासह प्रशिक्षण द्यावे. उदा. ३-पॉईंट क्लायम्बिंग करताना तोल कसा सांभाळावा, शरीर रॉकच्या अगदी जवळ ठेवून चढण्याचे फायदे इ.
- 'अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही': संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य.)
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी.
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका.
- प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- सर्व अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का हे दोन-दोनदा तपासा.
- प्रत्येक सहभागीची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासा.
- सहभागीचे मोकळे केस, ढगळ कपडे आणि दागिने गिर्यारोहण साधनांमध्ये अडकून अपघात होऊ शकतो. त्यामुळे चढाई सुरु करण्यापूर्वी हे सर्व योग्य प्रकारे आहे ना याची खात्री करा. (मोकळे केस, बांधलेले असावेत, ढगळ कपडे खोचलेले असावेत इ.)
- सहभागीने चढाई सुरु करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - 'Touch-Say-Confirm' ही पद्धत वापरा: म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा
- नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील.)
- ज्यांनी चढाई पूर्ण केली आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.
- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि रॅपलिंगचा सेटअप, बिले देणे तसेच पर्यायी सुरक्षा व्यवस्था करण्याचे आणि त्या ठिकाणाची सुरक्षितता तपासण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या याचा आढावा घ्यावा.
- प्रस्तरारोहणाच्या उपक्रमाच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे. (उदा. सर्व अँकर सुरक्षित आहेत का तपासणे, सहभागी वापरणार असलेली सर्व साधने तपासणे, नेत्यांची व कर्मचाऱ्यांची वैयक्तिक साधने तपासणे, माथ्यावर असताना सर्व नेते सेल्फ अँकर आहेत ना तपासणे, सहभागींचे प्रस्तरारोहण सुरु करण्यापूर्वी त्यांची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासणे इ.)

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा. जर टेप किंवा रोप कोर्ड जोडण्यासाठी टेपच्या किंवा दोराच्या गाठी मारल्या असतील तर उपक्रम संपल्यावर तिथेच त्या सोडवून घ्याव्यात आणि मगच त्यांची बांधाबांध करावी.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून घ्यायची आहेत ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

सुळक्या वरील चढाईसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

सुळक्यावरील चढाई: सह्याद्रीच्या पर्वतरांगांमध्ये असंख्य सुळके आहेत आणि ह्यावर चढाई करणे हे चाळीस वर्षांहून अधिक काळ गिर्यारोहकांमध्ये लोकप्रिय आहे. परंतु गेल्या काही वर्षांत हा उपक्रम एक आयोजित साहसी उपक्रम म्हणून केला जातो जिथे नवोदित (सुळका चढाईचे कौशल्य किंवा अनुभव नसलेले) पण सहभागी होऊ शकतात. हे लक्षात ठेवले पाहिजे की हा उपक्रम जर योग्य साधनसामग्री न वापरता, चुकीच्या पद्धतीने आणि अकार्यक्षम नेत्यांनी राबवला तर यात इजा आणि गंभीर अपघात होऊ शकतात. म्हणून हा उपक्रम आयोजित करताना संस्थांनी सुरक्षिततेची खूप काळजी घेणे आवश्यक आहे.

टीप – काही किल्ल्यांवर जाण्यासाठी सर्वसामान्यपणे वापरली जाणारी एक सोपी वाट असते. त्याशिवाय एखादी तांत्रिक दृष्ट्या कठीण वाटही असते. अशा वाटेवरून जाण्यासाठी गिर्यारोहणाची साधनसामग्री वापरूनच जावे लागते. (उदाहरणार्थ- सिंगडाचा तानाजी कडा, हडसरची खुंट्याची वाट). तसेच काही किल्ल्यांवर जाण्यासाठी गिर्यारोहणाची साधनसामग्री वापरूनच जावे लागते. (उदा. मदनगड किंवा भैरवगड (माळशेज)). हे जरी तांत्रिकदृष्ट्या सुळके नसले तरी अशा वाटांवर जर साहसी उपक्रम आयोजित केला जात असेल तर या मार्गदर्शक सूचना त्यासाठी पण लागू आहेत.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहीत असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता, नेते व सहभागी यांचे प्रमाण
- सुळक्याच्या पायथ्याशी किंवा किल्ल्याच्या वाटेवरील एखाद्या कातळाच्या पायथ्याशी पोहोचण्याची वाट सुरक्षित आहे ना हे तपासावे. तिथे पोहोचण्यासाठी सहभागी व्यक्तींना मदतनिसाची किंवा सुरक्षा दोराची आवश्यकता असली तर तशी सोय करावी.
- सुळका चढाईची संपूर्ण माहिती: चढाईची संपूर्ण उंची, किती लांबीचा दोर लागेल, चढाईच्या मार्गावर किती लेजेस (व्यवस्थित उभे रहाता येतील अशा जागा) उपलब्ध आहेत, प्रत्येक लेजवर किती लोक सामावले जाऊ शकतात, प्रत्येक लेजवर आधी केलेले अँकरिंग स्टेशन्स आहेत का आणि त्यांची स्थिती काय आहे, नवीन अँकरिंग स्टेशन्स तयार करण्याची गरज आहे का, सुळक्याच्या माथ्यावर किती लोक मावू शकतात, रॅपलिंगचा क्रम आणि साधनसामग्री परत आणणे यासाठी उपयुक्त अशी कुठलीही माहिती, सहभागींची माहिती आणि उपलब्ध साधनसामग्री
- आपत्कालीन परिस्थितीमधील पर्यायी योजना (काही पर्यायी वाटा आणि/किंवा पर्यायी उपक्रम आणि बचाव कार्याचा आराखडा)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (दर्यादरम्यान) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन

- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद आणि प्रथमोपचार यासंबंधीच्या योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षण: अनिवार्य

- सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असावा किंवा प्रस्तरारोहणाच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.
- नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र (वैध आहेत का हे तपासा)

श्रेयस्कर असलेली प्रशिक्षणे

- प्रमुख नेता: नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम आणि पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम
- सहाय्यक नेते: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम आणि प्रस्तरारोहणाचा अनुभव

अनुभव:

- डोंगराळ प्रदेशात आणि प्रस्तरारोहणाच्या कार्यक्रमात गटाचे नेतृत्व करण्याचा अनुभव
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम(ज्यात प्रस्तरारोहणाचा समावेश आहे) आयोजित करण्याचा अनुभव
- नवोदितांसाठी मल्टी-पिचरॅपलिंग /रॅपलिंगचे सत्र आयोजित करण्याचा अनुभव
- वैयक्तिकरित्या प्रस्तरारोहणाचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

सुरक्षे विषयी टीप: काहीवेळा असे घडते आहे की सुळक्याच्या माथ्यावरून गट उतरत असताना अंधार पडतो. नेत्यांच्या गटाला अशी परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव असणे अत्यावश्यक आहे. संस्थेच्या आपत्कालीन प्रतिसाद योजनेत नेत्यांच्या गटातील व्यक्तींच्या भूमिका आणि जबाबदाऱ्या यांचा तपशील असला पाहिजे म्हणजे या गटातील नेते अशी परिस्थिती योग्य पद्धतीने हाताळू शकतील.

कौशल्ये:

- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर अँकर स्टेशन उभारण्याची क्षमता (अँकर सिस्टीम, बिलेडिंग, बचाव कार्य, सुरक्षितता इ.). मजबूत अँकर प्रणाली सेटअप करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव असणे (उदा. गुंतागुंतीची अँकर प्रणाली – नैसर्गिक आणि कृत्रिम अँकर हे दोन्ही असलेली किंवा फक्त कृत्रिम अँकर असलेली)
- आपत्कालीन परिस्थितीत काही कठोर निर्णय घेण्याची क्षमता
- नेते आणि सहभागी यांच्यावर देखरेख करण्याचे कौशल्य
- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- समूह व्यवस्थापन कौशल्य

साधनसामग्री:

तांत्रिक साधनसामग्री

ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

या उपक्रमासाठी खालील साधनसामग्री वापरण्याचा विचार करावा:

- कमीत-कमी १० मी.मी. व्यासाचे semi-static दोर
- डायनॅमिक रोप – आघाडीच्या प्रस्तारारोहणासाठी कमीत कमी एक standard लांबीचा (जुमारिंग साठी किंवा बिले किंवा रॅपलसाठी या दोराचा वापर करू नका)
- अँकर स्टेशन तयार करण्यासाठी आवश्यक साधनसामग्री
- पॅडेड किंवा नॉन-पॅडेड हार्नेस (पॅडेड हार्नेस वापरणे अधिक चांगले कारण ते जास्त आरामदायी असते)
- सर्वासाठी मिटन्स किंवा हातमोजे
- फिक्शन डिवाइसेस, कॅराबिनर, सेल्फ अँकर इ.
- अँकर तयार करण्यासाठी गिअर पिटॉन्स, पेग, विस्तार बोल्ट, ड्रिल-बिट इ.

टीप: वरील साधनसामग्रीची यादी ही नमुना यादी आहे. संस्थांकडे संपूर्ण साधनसामग्रीची यादी असणे आवश्यक आहे. त्यातली किती बरोबर घेणे आवश्यक आहे ते काही घटकांच्या आधारे ठरवले जाऊ शकते उदा. सहभागींची संख्या, मार्गाची लांबी, कठीणता श्रेणी, प्रस्ताराचा प्रकार आणि सद्य स्थिती इ.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- महत्त्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेला २ भ्रमणध्वनी (सेल फोन)
- वॉकी टॉकीचे २ किंवा ३ संच

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

नेत्यांनी उपक्रमापूर्वी काय करावे?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्ही साठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे)
- मुख्य नेत्याने दोन बैठका आयोजित केल्या पाहिजेत: एक फक्त नेतृत्व टीमबरोबर ज्यामध्ये चढाईच्या 'लॉजिस्टिक्स'वर चर्चा होईल आणि दुसरी बैठक सर्व सहभागींबरोबर ज्यामध्ये प्रस्तरारोहणाचा तपशील, 'लॉजिस्टिक्स'चे नियोजन कसे करण्यात आले आहे, प्रत्येक सहभागीकडून काय अपेक्षा आहेत इत्यादी समजावून सांगितले जाईल. सूचना: या बैठकींमध्ये स्लाइड्स किंवा फोटो वापरावेत जेणेकरून नेते आणि सहभागींना चढाई करताना येणाऱ्या आव्हानाची अधिक चांगली कल्पना येईल.
- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी / कीटक / पडलेली झाडे / ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड)
- उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना हे तपासून घ्यावे. त्याआधी ही साधनसामग्री जिथे ठेवली असेल तिथेच तपासून घेऊन मगच बरोबर घेण्याचे ठरवावे.
- दोर फिक्स करणे: याची खात्री करा: प्रत्येक दोराची दोन्ही टोके अँकरिंग स्टेशनवर अँकर केली आहेत जिथे दोर कड्याच्या / खडकाच्या टोकावर घासला जाण्याची शक्यता आहे अशा ठिकाणी दोर संरक्षण साधनांनी संरक्षित करावेत. प्रत्येक नेत्याकडे नेहमी सेल्फ अँकर असावा.
- सेटअप करण्यासाठी नैसर्गिक झाडे किंवा बोल्टर यांचा वापर करणार असाल तर योग्य प्रकारची झाडे निवडावीत, यासाठी स्थानिक लोकांचा सल्ला घेऊ शकता. टीप: जिथे दोर एकमेकांवर किंवा कुठल्याही नैसर्गिक अँकरवर घासला जाण्याची शक्यता असेल तिथे दोर संरक्षक साधनांनी सुरक्षित करावा. (झाडे किंवा दगडांवर दोराचे सतत घर्षण झाल्याने कालांतराने दोराचे नुकसान होते).
- पायथ्यापासून माथ्यापर्यंतची संपूर्ण चढाई दोराने जोडलेली असायला हवी म्हणजेच संपूर्ण चढाई मार्गावर फिक्स रोप असणे आवश्यक आहे. चढाईची कोणताही भाग असुरक्षित ठेवला जाऊ नये, मग तो कितीही लहान किंवा सोपा असला तरी फिक्स रोप असायला हवा.
- पूर्वचाचणी- नेत्याने सहभागींच्या चढाईच्या आदल्या दिवशी रोप फिक्स करून चढाई आणि रॅपलिंगची पूर्वचाचणी घ्यावी.
- ज्यांचे प्रस्तरारोहण झाले आहे किंवा अजून व्हायचे आहे अशा व्यक्तींच्या सुरक्षिततेसाठी - वरून पडणारे दगड आणि इतर गोष्टींमुळे होणारी इजा टाळण्यासाठी - सुळक्याच्या पायथ्याशी जायला मज्जाव करावा.
- या उपक्रमाच्या ठिकाणावर नेते व सहभागींचे प्रमाण निश्चित करताना खालील गोष्टी लक्षात घ्याव्यात:
 - प्रस्तरारोहण मार्गाची वैशिष्ट्ये: उदा. प्रस्तरारोहणाच्या मार्गाची लांबी, कठीणता पातळी, प्रस्तराचा प्रकार आणि सद्य स्थिती, लेज आणि/ किंवा चॅंज ओव्हर पॉइंट्सची संख्या, बिकट जागांची संख्या, माथ्यापासून पायथ्यापर्यंत किती टप्प्यात रॅपलिंग करावे लागेल इ.
 - अशा प्रस्तरारोहण मोहिमेसाठी नेते व सहभागी यांचे प्रमाण काय असावे याचा विचार करताना यातील सर्व टप्प्यांचा विचार करावा. (मुख्य रस्ता ते सुळक्याचा पायथा ते प्रत्यक्ष प्रस्तरारोहण ते परत मुख्य रस्ता)
 - चढाईच्या पायथ्याशी जाण्याच्या वाटेवर जर दोर फिक्सिंगची गरज असेल तर सहभागींना तिथपर्यंत सुरक्षितपणे पोहोचवण्यासाठी मदतनिसाठी आवश्यकता आहे. अशावेळी नेत्यांचे दोन वेगवेगळे गट करावेत. एक गट फक्त सहभागींना पायथ्यापर्यंत नेण्या-आणण्याचे काम करेल आणि दुसरं गट प्रत्यक्ष चढाईवर सहभागींची काळजी घेईल.

सहभागी व्यक्तींना घ्यायच्या सूचना :

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- साहसी उपक्रमाची पूर्ण माहिती: नेत्याने बिले कसा काम करतो, असेंडर, डीसेंडर व इतर साधने कसे काम करतात याचे प्रात्यक्षिक दाखवावे. विशेषतः काय करू नये याच्या सूचनांवर भर द्यावा. (उदा. 'स्कूगेट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका.)
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.

खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे:

- नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, चढाई दरम्यान संपूर्ण वेळ वाळू-दुंदुणदुंदुतदु केलेले, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
- सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.

जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी

- सर्व अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
- प्रत्येक सहभागीची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
- नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील)
- आवश्यक असल्यास सहभागींचे प्रशिक्षण : सहभागी जर हा उपक्रम करण्याची भीती न बाळगता ते करायला झगडत असेल तरच प्रशिक्षण द्यावे.
- 'अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही': संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. '[कमीत कमी परिणाम पद्धती](#)' बघावी.
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे आणि काय करू नये
- नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी.
- आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

उपक्रमासंबंधी सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका. प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.

- सहभागीचे मोकळे केस, ढगळ कपडे आणि दागिने गिर्यारोहण साधनांमध्ये अडकून अपघात होऊ शकतो. त्यामुळे चढाई सुरु करण्यापूर्वी हे सर्व योग्य प्रकारे आहे ना याची खात्री करा. (मोकळे केस, बांधलेले असावेत, ढगळ कपडे खोचलेले असावेत इ.)
- सहभागीने चढाई सुरु करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - 'Touch-Say-Confirm' ही पद्धत वापरा: म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा).
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ज्यांनी चढाई पूर्ण केली आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.
- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.

सुरक्षा टीप: मुख्यनेत्याने सुळक्याच्या पायथ्याशी किंवा लेजवर बसलेला प्रत्येक जण सुरक्षित आहे आणि त्या ठिकाणी कोणत्याही क्षणी गर्दी होणार नाही याची खात्री करून घ्यावी.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि रॅपलिंगचा सेटअप, बिले देणे तसेच पर्यायी सुरक्षा व्यवस्था करण्याचे आणि त्या ठिकाणाची सुरक्षितता तपासण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या याचा आढावा घ्यावा.
- प्रस्तारोहणाच्या उपक्रमाच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे. (उदा. सहभागी वापरणार असलेली सर्व साधने तपासणे, नेत्यांची व कर्मचाऱ्यांची वैयक्तिक साधने तपासणे, सहभागीचे प्रस्तारोहण सुरु करण्यापूर्वी त्यांची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.)

नेत्यांसाठी विशेष सूचना

- अशा कोणत्याही साहसी उपक्रमाची घोषणा करण्यापूर्वी नेत्यांच्या गटाने चढाईचा सविस्तर अभ्यास केला पाहिजे. यामध्ये - चढाईचा प्रदेश, प्रवासाचे अंतर, मुख्य शहरापासून वेळ, प्रस्तारोहणाची कठीणता / पातळी (धोरणात्मक निर्णय म्हणून शक्यतो सोपा मार्ग / सुळका निवडावा, चढाईची उंची इ.) किती लेज उपलब्ध आहेत आणि प्रत्येक लेजमध्ये किती सहभागी बसू शकतात, चढाईत किती कठीण टप्पे आहेत, ते सुरक्षित करण्याची योजना कशी आहे इ.
- मुद्दा क्रमांक १) च्या आधारे खालील प्रश्न विचारले पाहिजेत: किती साधनसामग्रीची गरज आहे? त्यापैकी किती उपलब्ध आहे आणि किती भाड्याने घ्यावी लागतील? जास्तीत जास्त सहभागी किती असले पाहिजेत जेणे करून चढाई सुरक्षित वेळेत (अंधार पडण्यापूर्वी) पूर्ण होईल? त्यानुसार आपल्याला किती नेत्यांची/ आरोहाकांची गरज आहे? नेत्यांच्या जबाबदाऱ्या कोणत्या असाव्यांत? प्रत्येक टप्प्याच्या तपशिलासह चढाईची योजना बनवा - यामुळे सहभागींच्या श्रद्धेलायतड्या किंवा हालचालीचे नियोजन करण्यास मदत होईल.

चढईसलठी नेण्याच्या संपूर्ण उपकरणांची यलदी. नेत्यांचे दोन गट ललगतील कां? (एक सहभलगींना सुळक्याच्या ढलथ्याशी घेऊन जलईल आणल एक ढुरत्यक्ष चढईचे नेतृत्व करेल.)

- संपूर्ण चढईचा ढलर्ग (ढलयथल ते ढलथल) ढुरत्यक्ष उपकरढलच्या एक दलवस आधी फलक्स दोरलने सुरक्षलत करलवल ललगतु. चढईचा कुणतलही ढलग ढलनलदुरलचल ठेवू नये.
- गरज असेल तलथे ढलर्गलवरील कुने अँकर ढदलले ढलहलजेत आणल त्याची नुंद केली ढलहलजे. आधीच लेज कलंवल चेंज ओव्हर ढॉइंट्स लल सेल्फ अँकर तयलर केले जलतील आणल ते सहभलगींना क्ललढ करण्यासलठी तयलर ठेवले जलतील.
- ढुरत्यक्ष चढईत ट्रॅव्हर्स असल्यास, दोन दुर फलक्स करणे ढंधनकरक आहे आणल ढुरत्येक सहभलगीने संपूर्ण चढई दरढ्यलन त्याच्या / तलच्या हलर्नेसलल दोन सेल्फ अँकर कुडलेले असले ढलहलजेत.
- चढईत क्ललइंढलंग ट्रॅव्हर्स असतील तर दोन्ही ढलजुंनी सहभलगीलल ढलले करणे ढंधनकरक आहे. (क्ललइंढलंग ट्रॅव्हर्स आणल सलधी ट्रॅव्हर्स यलतील फरक ढुरत्येक नेत्यासलठी स्पष्ट असलल ढलहलजे.)
- टढ्यल कलतीही लहलन/सुढल असलल तरी चढईदरढ्यलन सहभलगी नेहढी ढललेवर असललच ढलहलजे. तसेच, सहभलगी कलयढ दोरलशी अँकर असलल ढलहलजे.
- शलखरलच्या ढलथ्यलवर जलतके सहभलगी एकल वेळेस रलहू शकतलत त्याढेकुषल जलस्त सहभलगी असतील तर अशल ढुरकलरे नलयुजन करल कुी वरच्या ढलगलत गर्दी हुणलर नलही- लक्षलत घ्यल कुी गर्दीढुळे सरवलसलठी धुका वलढतु.
- चढईच्या ढलयथ्याशी कलढलन २ लुक अलसलवेत जे चढई करणलर नलहीत आणल फक्त कुणतलही आणीढलणी हुलतलळतील.
- जर अशल ढुरकलरचे उपकरढ इतर सेवलदलतुललल आऊटसुर्स केलेले असतील तर त्यांच्या कडून कुणतुल ढुरकलरची सुरक्षलततल अढेक्षलत आहे हे सढजलवून सलंगण्यासलठी त्यांच्याशी ढुरेशल ढैठकल / संवलद सलधणे आवलश्यक आहे. तसेच नेत्यांच्या गटलढधील एक वुक्तुी सुळक्याच्या ढलर्गलवर रुढ फलक्सलंग करतलनल यल संघलसुढत असली ढलहलजे.
- संपूर्ण चढईदरढ्यलन (ढलयथल ते ढलथल आणल ढुरत ढलयथल) दरढ्यलन, ढुरत्येक सहभलगी एकतर ढलले वर असणे कलंवल अँकरशी कुडलेलल असणे आवलश्यक आहे. सुढ्यल शढदलंत सलंगलयचे इललल्यलस - सहभलगीने कुणतुलही कुषणी सुरकुषल यंत्रणे ढलसून दूर रलहू नये.
- शेवटचल ढण ढहत्वलचल: ढुरत्यक्ष चढईढुर्वी 'सरवलकलही' ढुन्हुल तढलसल.

उढकरढलची सढलढुती

उढकरढलचल आढलवल आणल तुलढधुये ढवलषुयलत सुधलरणल करणे यलसलठी ही ढलयरी संस्थेच्या दृष्टीने ढहत्वलची असते.

- सरवल सलधनसलढग्री आणल संच हे वुवस्थलत तढलसून त्यांची त्यांच्या नलकषलढुरढलणे ढलंधलढलंध केली आहे नल यलची खलतुरी करल.
- जर टेढ कलंवल रुढ कुुर्ड कुडण्यासलठी टेढच्या कलंवल दुरलच्या गलठी ढलरल्यल असतील तर उढकरढ संपल्यावर तलथेच तुल सुडवून घ्यलवुयलत आणल ढगच त्यांची ढलंधलढलंध करलवी.
- कु्यल सलधनलंनल दुरुसुतीची आवलश्यकतल आहे कलंवल टलकुन घलयची आहेत ती स्वतंत्रढणे ठेवल. तुल ढुरत्येक सलधनलढरुढर कलय नुकसन इलले आहे यलची कलडुठी कुडल.
- दुर कलंवल हलर्नेस जर ओले इलले असतील तर ते ढलंधून ठेवू नकल.
- आवलश्यक तुल सरवल कलगदढढुरलंची ढुर्वतल करल.
- सहभलगी वुक्तुी आणल नेते यलंचल अहवलल आणल अढलढुरलय ढुरलढत करल.
- कुठललही तुुंडी अढलढुरलय असेल तर तुु संस्थेच्या कलर्यललयलत कळवल.

अवरोहणासाठी (रॅपलिंग) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

अवरोहण (रॅपलिंग) (याला abseiling असेही म्हणतात) या साहसी उपक्रमाचा नवशिक्यांसह बरेच जण आनंद घेतात. रॅपलिंग हा एक तांत्रिक उपक्रम आहे. ते जर सुरक्षितपणे केले नाही तर त्यात अपघात होण्याची शक्यता असते. हा उपक्रम खूप लोकप्रिय असल्याने आणि त्यात अगदी नवशिकेही भाग घेत असल्याने हा उपक्रम आयोजित करताना संस्थांनी सुरक्षिततेची खूप काळजी घेणे आवश्यक आहे. अवरोहणाचा वापर हा प्रस्तरारोहण, डुव्हल्स आणि औद्योगिक क्षेत्र अशा अनेकविध क्षेत्रांमध्ये केला जातो.

टीप: धबधब्यामधील रॅपलिंगसाठी मार्गदर्शक सूचना स्वतंत्रपणे दिल्या आहेत.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता
- रॅपलिंगची सुरुवात आणि शेवट होणारी जागा - तिथे पोहोचण्यासाठी सहभागी व्यक्तींना मदतनिसाची किंवा सुरक्षा दोराची आवश्यकता आहे का हे तपासावे.
- आपत्कालीन परिस्थितीमधील पर्यायी योजना (काही पर्यायी वाटा आणि/किंवा पर्यायी उपक्रम)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे रॅपलिंग आयोजित केले आहे त्या ठिकाणचे व छावणीस्थळाचे जोखीम मूल्यांकन (सुलभतेने इंग्रजीतून) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद / बचावकार्य योजना
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती

- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- इजा होण्याचा धोका आहे अशी गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

प्रशिक्षणे:

औपचारिक प्रशिक्षण:

अनिवार्य: सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असला पाहिजे किंवा त्यांना अशा प्रकारच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.

नेत्याकडे नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र असावे (वैध आहेत का हे तपासा)

श्रेयस्कर असलेली प्रशिक्षणे:

प्रमुख नेता: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम आणि उपक्रमाच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव. नामांकित संस्थेचा आऊटडोर लीडरचा अभ्यासक्रम सहाय्यक नेते: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम प्रमुख नेता:

अनुभव:

- रॅपलिंगचा उपक्रम आयोजित करण्याचा अनुभव, त्यातल्या धोक्यांविषयी जागरूकता
- डोंगराळ प्रदेशात नेतृत्व करणे
- प्रस्तरारोहण अभ्यासक्रम (ज्यात रॅपलिंगचा समावेश आहे) आयोजित करण्याचा अनुभव
- नवशिक्यांसाठी रॅपलिंगच्या सत्रांचे आयोजन करण्याचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळणे

कौशल्ये:

- मजबूत अॅकर प्रणाली आणि रॅपलिंगचा सेटअप करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव असणे
- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर रॅपलिंग स्टेशन सेटअप करण्याचे कौशल्य
- रॅपलिंगच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य
- मुख्य नेता – रॅपलिंगच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव
- नेतृत्वक्षमता
- नेते आणि सहभागी यांच्यावरदेखरेख करण्याचे कौशल्य
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषत: धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- गट व्यवस्थापन कौशल्य

साधनसामग्री:

तांत्रिक साधनसामग्री

- ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

सुरक्षिततेसाठी सूचना

- अँकरिंग सिस्टीममधील सर्व अँकर दोन-दोनदा तपासून बघणे.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- सहभागीचे मोकळे केस, सैल कपडे आणि दागिने रॅपलिंगच्या साधनांत अडकणार नाहीत याची खात्री करावी.
- सहभागीने रॅपलिंग सुरु करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - 'ब्रुडर-ड्र-कू-कट्टर' ही पद्धत वापरा: म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा.
- नेत्यांचे गटाकडे सर्व वेळ लक्ष असू द्या.
- गटामधील व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील.

सहभागी व्यक्तींना द्यायच्या सूचना:

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- रॅपलिंग सुरु होते तिथे किंवा संपते तिथे सुरक्षित जागी गटाला थांबवून एखाद्या लहान कातळावर किंवा सोप्या उतारावर नेत्याने प्रात्यक्षिक दाखवावे आणि साधनसामग्रीची माहिती द्यावी. विशेषतः काय करू नये याच्या सूचनांवर भर द्यावा. (उदा. 'स्कूगेट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका)
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.
- वैयक्तिक साधनांबद्दल नियम आणि डंडक सांगावे (उदा. बूट, वैयक्तिक साधने इ.)
- तंबाखू, अल्कोहोल आणि इतर मादक पदार्थांविषयीचे धोरण
- ज्या ठिकाणी रॅपलिंग चालू आहे तिथे इतरांना जायला मज्जाव करावा.
- आवश्यक असल्यास सहभागी व्यक्तींचे प्रशिक्षण करावे.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
- आपत्कालीन परिस्थितीत सहभागी व्यक्तींकडून अपेक्षा
- 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' या संकल्पनेची मार्गदर्शक तत्त्वे सांगावीत.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- जोखीम व्यवस्थापनेच्या आराखड्याप्रमाणे अंमलबजावणी करा.
- आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याची साधनसामग्री नियोजित ठिकाणी ठेवा.
- लोकांची आणि रॅपलिंगच्या साधनसामग्रीची सुरक्षितता सांभाळा.
- सहभागी व्यक्तींची संख्या वेळोवेळी मोजा.

- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.
- रॅपलिंग करणाऱ्या प्रत्येकाला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ज्यांनी रॅपलिंग पूर्ण केले आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि त्यांचे रॅपलिंगचा सेटअप करण्याचे, सहभागी व्यक्तींना सुरक्षा दोर (बिले) देण्याचे आणि त्यांच्या सुरक्षिततेची काळजी घेण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या याचा आढावा घ्यावा.
- रॅपलिंगच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे. (उदा. अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का, रॅपलिंग सुरु करण्याच्या ठिकाणी सर्व नेते/ कर्मचारी बांधूथक-डुदडणदुद्ध आहेत का ते पाहावे, प्रत्येक सहभागीचे रॅपलिंग सुरु करण्यापूर्वी त्यांची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.)

उपक्रमाची समाप्ती

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून घ्यायची आहेत ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

धबधब्यातून अवरोहणासाठी (Waterfall Rappelling) सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

अवरोहण धबधब्यातून वाहत्या ' म्हणजे (नाव तांत्रिक कॅनियनरिंग/कॅनियनिंग) रॅपलिंग - अवरोहण धबधब्यातून उपक्रम तांत्रिक एक हा रॅपलिंग .असतात घेत भाग जण अनेक लोकांसह नवशिक्या उपक्रमात साहसी या ' (रॅपलिंग) उपक्रम साहसी हा .असते शक्यता होण्याची अपघात गंभीर तर ,नाही बाळगली सुरक्षितता करताना ते जर .आहे विशेष सुरक्षेची संस्थांनी म्हणून .घेतात भाग लोकही नवशिके त्यात आणि जातो केला आयोजित प्रमाणावर मोठ्या पाहिजे केला आयोजित उपक्रम हा घेऊन काळजी.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेतृत्व चमूच्या सदस्यांची नावे व पात्रता
- रॅपलिंगची सुरुवात आणि शेवट होणारी जागा - तिथे पोहोचण्यासाठी सहभागी व्यक्तींना मदतनिसाची किंवा सुरक्षा दोराची आवश्यकता आहे का हे तपासावे.
- आपत्कालीन परिस्थितीमधले पर्यायी नियोजन (जसे की काही पर्यायी मार्ग आणि/किंवा पर्यायी उपक्रम)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद आणि प्रथमोपचार यासंबंधीच्या योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

निकष वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती .याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- ज्यामुळे धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- इजा होण्याचा धोका आहे अशी गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील.

प्रशिक्षणे:

औपचारिक प्रशिक्षण:

- सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असावा किंवा प्रस्तरारोहणाच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.
- अनिवार्य: नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र (वैध आहेत का हे तपासा)

उपयोगी असलेली प्रशिक्षणे:

नेता: नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम आणि पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम, नामांकित संस्थेचा आऊटडोअर लीडरचा अभ्यासक्रम

सहाय्यक नेते: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम आणि प्रस्तरारोहणाचा अनुभव

अनुभव:

- उपक्रम आयोजित करण्याचा अनुभव, त्यातल्या धोक्यांविषयी जागरूकता
- डोंगराळ प्रदेशात नेतृत्व करणे
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम (ज्यात व्हॅली क्रॉसिंगचा समावेश आहे) आयोजित करण्याचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये:

- मजबूत अँकर प्रणाली सेटअप करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव असणे (उदा. गुंतागुंतीची अँकर प्रणाली – नैसर्गिक आणि कृत्रिम अँकर हे दोन्ही असलेली किंवा फक्त कृत्रिम अँकर असलेली)
- मुख्य नेता – उपक्रमाच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव
- नेतृत्वक्षमता
- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर स्टेशन सेटअप करण्याचे कौशल्य
- नेते आणि सहभागी यांच्यावर देखरेख करण्याचे कौशल्य
- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषत: धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय

- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती
- गट व्यवस्थापन कौशल्य

साधनसामग्री:

- तांत्रिक साधनसामग्री

ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

- धबधब्यातून रॅपलिंगसाठी वापरत येणारी साधनसामग्री निवडताना महत्वाच्या बाबी :
 - कमीत कमी पाणी शोषले जाईल असे दोर - हे सामान्य दोरांपेक्षा अधिक पटकन कोरडे होतात.
 - 'नॉन पॅडेड' हार्नेस (फुल बॉडी किंवा सीट हार्नेस) - कारण वरीलप्रमाणेच

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

महत्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेले दोन भ्रमणध्वनी

संपर्क साधने निवडण्यासाठी खालील मुद्द्यांचा विचार करावा :

- रॅपलिंगच्या सर्वात वरील भागातील आणि तळातील लोकांमध्ये संपर्क
- रॅपलिंगचे ठिकाण किती दूर आहे ?
- भ्रमणध्वनीचा संपर्क होण्याची खात्री
- कायदेशीर बाबी

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्वाची पायरी आहे.

- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हीसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे).
- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी/कीटक/ पडलेली झाडे/ ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड).
- सेटअप उभारण्याची प्रक्रिया.
 - शक्य असल्यास सुरुवातीस कमी उतार असलेला मार्ग रॅपलिंगसाठी निवडावा (यामुळे रॅपलिंग करणाऱ्या व्यक्तीचा आत्मविश्वास वाढतो).
 - ठरलेल्या पद्धतीनुसारच अँकर तयार करणे. रॅपलिंगच्या प्रत्येक दोराच्या शेवटी गाठ मारणे.
 - जिथे दोर कड्याच्या/खडकाच्या टोकावर घासला जाण्याची शक्यता आहे आणि दोर एकमेकांमध्ये गुंतण्याची शक्यता आहे अशा ठिकाणी दोर संरक्षण साधनांनी संरक्षित करावेत.
 - प्रत्येक प्रशिक्षक वेगवेगळ्या ठिकाणी self-anchor आहे ना हे तपासणे.
 - आवश्यक असल्यास एक पूर्वचाचणी घ्यावी.
- खालील बाबी विचारात घेऊन नेत्यांची नेमणूक करावी :

- रॅपलिंग सुरु होण्याच्या जागी रॅपलिंग करणाऱ्या माणसाला मार्गदर्शन करू शकेल (सुरक्षा दोर पुरवणाऱ्या नेत्याशिवाय) अशा एका नेत्याची गरज भासू शकते.
- रॅपलिंग सुरु होण्याच्या जागी जाण्याची वाट जर धोकादायक असेल, तर सहभागी व्यक्तीला तिथपर्यंत नेण्यासाठी एक नेता असावा.
- जर गटातील प्रौढ व्यक्ती साध्यासुध्या जबाबदाऱ्या घ्यायला इच्छुक असतील (उदा. गट शिस्त पाळणे, लोकांच्या खाण्याची, पाण्याची काळजी घेणे आणि रॅपलिंग मार्गाच्या तळाशी साधनसामग्री एकत्रित करायला मदत करणे इ.), तर त्यांना ते करू द्यावे; परंतु त्यांना जोखीम व्यवस्थापनाशी संबंधित किंवा कुठलीही तांत्रिक जबाबदारी देऊ नये.

सुरक्षिततेसाठी सूचना

- अँकरिंग सिस्टीममधील सर्व अँकर दोन दोनदा तपासून बघणे.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचावकार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- सहभागीचे मोकळे केस, सैल कपडे आणि दागिने रॅपलिंगच्या साधनांत अडकणार नाहीत याची खात्री करावी.
- सहभागीने रॅपलिंग सुरु करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - Touch-Say-Confirm ही पद्धत वापरा; म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा.
- नेत्यांचे गटाकडे सर्व वेळ लक्ष असू द्या.
- गटामधील व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील.

सूचना द्यायच्या व्यक्तींना सहभागी:

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- रॅपलिंग सुरु होते तिथे किंवा संपते तिथे सुरक्षित जागी गटाला थांबवून एखाद्या लहान कातळावर किंवा सोप्या उतारावर नेत्याने प्रात्यक्षिक दाखवावे आणि साधनसामग्रीची माहिती द्यावी. विशेषतः 'काय करू नये'च्या सूचनांवर भर द्यावा. (उदा. 'स्कूगेट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका)
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या, तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.
- वैयक्तिक साधनांबद्दल नियम आणि डंडक सांगावे (उदा. बूट, वैयक्तिक साधने इ.).
- ज्या ठिकाणी रॅपलिंग चालू आहे, तिथे इतरांना जायला मज्जाव करावा.
- आवश्यक असल्यास सहभागी व्यक्तींचे प्रशिक्षण करावे.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
- 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' या संकल्पनेची मार्गदर्शक तत्त्वे सांगावीत.

सूचना उपक्रमासंबंधीच्या

:खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते

- रॅपलिंग करणाऱ्या प्रत्येकाला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ज्यांनी रॅपलिंग पूर्ण केले आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.
- सहभागी व्यक्तींची संख्या वेळोवेळी मोजा.
- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा – हवामान, धोकादायक प्राणी इ.

जोखीम व्यवस्थापनेत विचारात घ्यावयाच्या गोष्टी :

- पावसामुळे अचानक पाण्याच्या पातळीमध्ये वाढ होणे (जरी ती प्रत्यक्ष नजरेच्या टप्प्यात दिसत नसली तरी) - नेत्यांनी काहीतरी खूप वापरून पाण्याच्या पातळीवर लक्ष ठेवले पाहिजे (उदा. पाण्यात अर्धा बुडलेला दगड).
- पाण्याच्या वेगामुळे जर सहभागी पूर्णपणे दबून गेला असेल आणि त्याला/तिला मदतीची गरज असेल, तर अशा सहभागीला मदत करण्यासाठी बचाव करणाऱ्या नेत्यांनी तयार असावे.
- धबधब्यामध्ये रॅपलिंगच्या वरच्या आणि खालच्या टप्प्यात संपर्क करायला अडचणी येऊ शकतात. संपर्काची साधने कोरडी राहतील हे पाहावे आणि बॅटरीचे अतिरिक्त संच जवळ ठेवावेत.
- एखाद्या सहभागी व्यक्तीला किंवा नेत्याला हायपोथर्मिया (शरीराचे तापमान कमी होणे) होण्याची शक्यता असते - कुणालाही थंडी वाजून हुडहुडी भरलेली नाही ना, याकडे नेत्याचे लक्ष असावे आणि अशा व्यक्तीला हायपोथर्मिया होऊ नये म्हणून त्वरित उपाययोजना करावी. आपत्कालीन संचामध्ये उबदार कपडे, गरम आणि गोड पेय आणि आपत्कालीन खाद्यपदार्थ असावेत.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि त्यांचे रॅपलिंग सेटअप करण्याचे, सहभागी व्यक्तींना सुरक्षा दोर (बिले) देण्याचे आणि त्यांच्या सुरक्षिततेची काळजी घेण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या यांचा आढावा घ्यावा.
- रॅपलिंगच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानकप्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे. (उदा. अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का, रॅपलिंग सुरु करण्याच्या ठिकाणी सर्व नेते/ कर्मचारी self-anchor आहेत का ते पाहावे, प्रत्येक सहभागीचे रॅपलिंग सुरु करण्यापूर्वी त्यांची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.)

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा.

- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून द्यायची आहेत, ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील, तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल, तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

ट्रेकिंग शिखरावरील मोहिमेसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

हिमालयातील काही शिखरे 'ट्रेकिंग शिखर' ह्या सदरात मोडतात – सोलंग नाल्याजवळ पातालसू आणि मनाली पीक (दोन्ही मनाली प्रदेशात) आणि स्टोक कांगरी (लेह – लडाख प्रदेश) ही सुप्रसिद्ध उदाहरणे आहेत. ही शिखरे चढण्यास 'तुलनेनी सोपी' आहेत. तिथे खड्या बर्फाच्या भिंती, हिमनदीतल्या लांबलचक भेगा नसतात, तसेच पूरक ऑक्सिजन इत्यादीचीही आवश्यकता नसते. गेल्या काही वर्षांत ह्या शिखरांवर आयोजित साहसी मोहिमा राबवल्या जात आहेत, ज्यामध्ये नवोदित (गिर्यारोहणाचा अनुभव नसलेले) देखील सहभागी होऊ शकतात. यामुळे अशा प्रकारच्या मोहिमांसाठी सुद्धा सुरक्षा मार्गदर्शक सूचनांची गरज आहे. योग्य सुरक्षा पद्धतीचा अवलंब केला नाही, तर अशा मोहिमांमध्ये गंभीर अपघात होऊ शकतात.

हे लक्षात ठेवले पाहिजे की, जरी अशा शिखरांवरील चढाईत तांत्रिक अडचणी येत नसल्या, तरी ८००० फुटांपेक्षा जास्त उंचीवर जाताना सुरक्षिततेची सर्व खबरदारी घेणे आवश्यक आहे. इतक्या उंचीवरील वातावरणाशी जुळवून घेण्याची प्रक्रिया (अॅक्लेमेटायझेशन - अनुकूलता प्रक्रिया) - यासारख्या मूलभूत पद्धतींचे देखील पालन केले पाहिजे. संस्थेने एखाद्या विशिष्ट शिखरासाठी तयार केलेल्या SOP (मानक प्रणाली) चे पालन करताना कुठल्याही तडजोडी करू नयेत.

अशा ट्रेकिंग शिखरावरील मोहिमेसाठी लागणारी परवानगी, निकष इत्यादी मूलभूत गोष्टी समजून घेण्यासाठी इंडियन माउंटेनिअरिंग फाऊंडेशनच्या (IMF) वेबसाईट किंवा अधिकृत वेबपेजला भेट द्यावी, अशी शिफारस आहे.

अशा ट्रेकिंग शिखर मोहिमेसाठी गटसंख्या १२ पर्यंत मर्यादित ठेवण्याची शिफारस आहे.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहीत असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- मोहिमेत सहभागी होणाऱ्या नेत्यांची नावे व पात्रता, नेते व सहभागी यांचे प्रमाण. अशा प्रकारच्या मोहिमांसाठी नेते व सहभागी यांचे प्रमाण काळजीपूर्वक ठरवावे लागते. याशिवाय वाटाडे, पोर्टर, स्वयंपाकी यांचेपण नियोजन काटेकोरपणे करावे लागते.
- नेत्याने आणि नेतृत्व संघातील काहींनी सहभागींच्या आगमनाच्या तारखेच्या किमान २ ते ३ दिवस आधी रस्त्याने पोहोचण्याच्या शेवटच्या ठिकाणापर्यंत (जिथून चालायला सुरुवात होणार आहे असे ठिकाण) पोहोचले पाहिजे.
- मोहिमेसाठी ज्या ठिकाणापासून चालायला सुरुवात होणार आहे, तिथून पूर्ण मोहिमेच्या मार्गाचा नीट अभ्यास नेत्यांनी केलेला असला पाहिजे. जेथे जेथे आवश्यक असेल, तेथे नेत्याने सहभागींना सुरक्षितपणे नेले पाहिजे (उदा. असे काही टप्पे ज्यामध्ये सुरक्षा दोर लावून त्यात सहभागींना अडकवून न्यावे लागते). कोणत्याही वेळी सुरक्षिततेशी कोणतीही तडजोड केली जाणार नाही याची खात्री करावी. हे करण्यासाठी नेतृत्व गटाने संपूर्ण मार्गाचा अभ्यास आणि ट्रेकिंग एजन्सी किंवा स्थानिक लोकांबरोबर चर्चा केली पाहिजे.
- पर्यावरणामुळे होणार्या दुष्परिणामांवर लक्ष ठेवणे आवश्यक आहे. हवामानाच्या परिस्थितीत होणार्या बदलांवर नेत्यांनी लक्ष ठेवले पाहिजे, ज्यामुळे मोहिमेदरम्यान गटाच्या हालचालींबाबत योग्य निर्णय घेण्यास मदत होईल.
- आपत्कालीन परिस्थितीत वापरल्या जाणाऱ्या पर्यायी योजना.

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती :
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती (करारपत्रासहित)

निकष वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली किंवा इतर अमली पदार्थांचे सेवन केलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षणे:

सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असला पाहिजे किंवा त्यांना अशा प्रकारच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.

श्रेयस्कर असलेली प्रशिक्षणे:

- प्रमुख नेता नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम आणि उपक्रमाच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव
- सहाय्यक नेते : नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम
- प्रमुख नेता : नामांकित संस्थेचा आऊटडोअर लीडरशिपचा अभ्यासक्रम

प्रमाणपत्रे (वैध आहेत का हे तपासा): नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र

अनुभव:

- डोंगराळ प्रदेशात गटाचे नेतृत्व करण्याचा अनुभव
- वैयक्तिकरित्या केलेल्या मोहिमांचा अनुभव

- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव
- सर्व नेत्यांना अधिक उंचीवरील मोहिमांमध्ये गटांचे नेतृत्व करण्याचा अनुभव असला पाहिजे. मोहिमेदरम्यान शिबिराच्या जागेचे योग्य स्थान निवडणे, स्वच्छतागृहासाठी जागा निवडणे, प्रथमोपचार करणे, दोर लावणे इत्यादींचे ज्ञान आणि अनुभव असणे आवश्यक आहे.

कौशल्ये:

- अँकरिंग स्टेशन तयार करण्याचे कौशल्य (अँकर सिस्टीम, बिलेडिंग, बचाव कार्य, सर्व जाण्या-येण्याच्या मार्गावरील सुरक्षितता)
- नेतृत्व गटाच्या सदस्यांवर देखरेख करण्याची क्षमता
- मोहिमेदरम्यान सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय

साधनसामग्री

तांत्रिक साधनसामग्री

संस्थेकडे उपक्रमासाठीच्या ठिकाणासाठी लिहिलेल्या मानक कार्यप्रणालीप्रमाणे साधनसामग्री निवडावी. ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेच्या [परिशिष्ट १](#) मध्ये देले आहेत, तशी साधनसामग्री वापरावी.

या मोहिमेसाठी खालील साधनसामग्री वापरण्याचा विचार करावा :

- १० मि. मी. व्यासाचे semi-static दोर
- बर्फ, खडक आणि कठीण बर्फ यामध्ये अँकर तयार करण्यासाठी आवश्यक साधनसामग्री.
- कोरड्या हंगामात पॅडेड किंवा नॉन-पॅडेड हार्नेस (पूर्ण शरीर किंवा छातीच्या हार्नेससह सीट हार्नेस)
- तंबू, स्लिपिंग बॅग, शौचालयांचे तंबू, स्वयंपाकघरातील तंबू यासाठी योग्य दर्जाचे कॅम्पिंगचे सामान
- योग्य प्रकारचे बूट / पादत्राणे
- काळा चष्मा (अतिनील संरक्षित) अत्यावश्यक
- गरज असल्यास क्रॅम्पॉन्स आणि इतर साधने
- सर्वांसाठी मिटन्स किंवा हातमोजे

टीप: मुक्कामादरम्यान स्वच्छतेला प्राधान्य देणे आवश्यक आहे. साधनसामग्रीची संख्या ही सहभागींची संख्या, चढाईचे स्वरूप, पायथ्यापासून शिखरापर्यंत किती मुक्कामाची ठिकाणे असतील इत्यादींवर अवलंबून असते.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- महत्त्वाच्या संपर्क क्रमांकासह १ मोबाइल फोन.
 - अशा मोहिमेवर सॅटेलाइट फोन वापरण्याचा पर्याय वापरला जाऊ शकतो, परंतु मोहिमेपूर्वी संबंधित अधिकाऱ्यांकडून सर्व आवश्यक परवानग्या घेतल्या पाहिजेत.
- वॉकी-टॉकी संच

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हीसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहित असलेल्या ठिकाणी असणे).

- उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना हे तपासून घ्यावे. मोहिमेसाठी निघण्यापूर्वी रस्ता संपून चालणे सुरु होईल तिथे परत तपासणी केली पाहिजे. यामध्ये प्रस्तरारोहण/पर्वतारोहण यासाठीचे सामान, कॅम्पिंगचे सामान इ.चा समावेश असावा.
- शेवटच्या गावात किंवा हॉटेलच्या ठिकाणी प्रत्येक सहभागीचा 'वैयक्तिक संच' तपासणे आवश्यक आहे. टीमने एकदा चालायला सुरुवात केली की, लहान वस्तूही मिळण्याची शक्यता नसते.
- जर अँकरिंगसाठी झाडे, बोल्डर्स, पिटॉन्स, बर्फामधील/कठीण बर्फामधील अँकर इत्यादींचा वापर केला गेला असेल, तर सर्व अँकरिंग साधनसामग्री प्रमाणित असलेली वापरावी. तसेच दोर योग्य प्रकारे संरक्षण साधनांनी संरक्षित करावा व पॅडिंगचाही उपयोग करावा.
- मोहिमेदरम्यान काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी/कीटक/पडलेली झाडे/ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड).
- संपूर्ण योजनेची आखणी करण्यासाठी ट्रेकिंग एजन्सी किंवा स्थानिक संपर्कशी चर्चा करणे आवश्यक आहे. यामध्ये सहभागींच्या राहण्याची व्यवस्था, शौचालयाच्या तंबूची तरतूद, कॅम्पिंगची साधने, अन्नपदार्थ, साधनसामग्री, सामानाची बांधाबांध, स्थलांतर करण्याची योजना, पोर्टर, स्वयंपाकी, वाटाडे आणि इतर कोणतेही त्या ठिकाणाशी संबंधित तपशील यांचा समावेश असावा. मोहिमे सुरु झाल्यानंतर आयोजक आणि ट्रेकिंग एजन्सी यांच्यात चांगला समन्वय साधण्यासाठी आणि कुठलाही निर्णय नुसता अंदाजे घेणे टाळण्यासाठी हे आवश्यक आहे.
- मोहिमेचा आढावा घ्यावा – मोहिमेचे सर्व *थ्रूदुत्वाद्यत्तद्वा*, ज्यामध्ये गटाचे मार्गक्रमण, छावणीची ठिकाणे, शिखर चढाईची तारीख, परतीची योजना, स्थलांतर करण्याची योजना इत्यादींशी संबंधित सर्व माहिती असेल.
- मोहिमेसाठी नेते, पोर्टर, वाटाडे आणि सहभागी यांचे प्रमाण तपासावे. हे करताना खालील काही गोष्टी विचारात घ्याव्यात :
 - ट्रेकिंग शिखराच्या मार्गाचे स्वरूप, सहभागींची संख्या, पर्वतांमधल्या दिवसांची संख्या इत्यादी.
 - प्रत्येक छावणीच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा मार्ग - म्हणजे दोन छावणींच्या स्थानांमधील मार्ग.

सूचना द्यायच्या व्यक्तींना सहभागी

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- उपक्रमाची संपूर्ण माहिती: संपूर्ण मोहिमेचा तपशील, वातावरणाशी जुळवून घेण्याची प्रक्रिया, पुरेसे पाणी पिणे, स्वच्छता यांसारख्या गोष्टींवर भर द्यावा. संपूर्ण लॉजिस्टिक्स समजावून सांगावे.
- महत्त्वाचे : सहभागींसाठी ही दुसऱ्या आणि शेवटच्या वेळी दिलेली माहिती असेल. अशा मोहिमेसाठी प्रथम सविस्तर माहिती ही वास्तविक मोहिमेच्या किमान एक महिन्यापूर्वीच द्यावी लागते.
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या, तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.

- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे :
 - नेत्यांसाठी : अनुकरणीय वर्तणूक, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी : सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी :
 - नेत्याने प्रत्येक महत्त्वाची गोष्ट दोनदा तपासावी.
 - प्रत्येक सहभागीची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
 - नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे.
- सहभागींचे प्रशिक्षण, आवश्यक असल्यास : लव्हा, स्लीपिंग बॅग, तंबू इत्यादींचा वापर कसा करावा याची माहिती सहभागींना द्यावी.
- अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही : संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य).
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' बघावी.
- मोहिमेदरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी.
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका. प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- प्रत्येक सहभागी वातावरणाशी जुळवून घेण्यासाठी काळजी घेत आहे ना आणि इतर महत्त्वाच्या गोष्टींचे पालन करत आहे ना ते तपासावे.
- उपकरणांची शेवटची तपासणी : गिर्यारोहण/पर्वतारोहण यांचे सामान, कॅम्पिंगचे सामान इ.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- अशा सहभागींकडे लक्ष असू द्या, ज्यांना जास्त उंचीवर आरोग्याच्या काही समस्या असू शकतात.
- वातावरणातील बदलांकडे लक्ष असू द्या.
- पर्यावरणीय परिणामाचे परीक्षण करा - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि अशा मोहिमेवर गटांचे नेतृत्व करण्याचे त्यांचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या यांचा आढावा घ्यावा.
- मोहिमेच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे. मोहिमेला सुरुवात होण्यापूर्वी वातावरणाशी जुळवून घेण्याच्या प्रक्रियेला मदत व्हावी म्हणून सहभागींसाठी छोटे पदभ्रमण किंवा छोटा ट्रेक करावा.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे (उदा. संपूर्ण कॅम्पिंगचे सामान, गिर्यारोहण साधनसामग्री, जेवणाचा मेनू इ.).

उपक्रमाची समाप्ती

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा. जर टेप किंवा रोप कोर्ड जोडण्यासाठी टेपच्या किंवा दोराच्या गाठी मारल्या असतील, तर उपक्रम संपल्यावर तिथेच त्या सोडवून घ्याव्यात आणि मगच त्यांची बांधाबांध करावी.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून घ्यायची आहेत, ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील, तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल, तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

कायमस्वरूपी रोप्स कोर्ससाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

अनेक हॉटेल्स, रिसॉर्ट्स आणि अॅडव्हेंचर कंपन्यांनी साहसी उपक्रमांसाठी कायमस्वरूपी व्यवस्था स्थापन केल्या आहेत. हे उपक्रम सहसा मोठ्या मोकळ्या जागेत आयोजित केले जातात आणि त्यात बर्मा ब्रीज, झिप लाईन, हॅंगिंग टायर ट्रॅव्हर्स, उंच किंवा कमी उंचीवरील रोप्स कोर्स इत्यादी साहसी उपक्रमांसाठी कायमस्वरूपी व्यवस्था असतात. अशा सेटअप्सना 'कायमस्वरूपी रोप्स कोर्स' म्हणतात, ह्यात समाविष्ट असलेल्या उपक्रमांना 'एलिमेंट्स' म्हणतात. ज्या रोप्स कोर्समध्ये सर्वात खालील दोर हा जमिनीपासून एक मीटरपेक्षा जास्त उंचीवर नसतो, त्याला 'लो रोप्स कोर्स' म्हटलं जातं. ह्यात सुरक्षिततेसाठी बिले दोर नसतो. सुरक्षिततेसाठी गटातल्या लोकांनी 'स्पॉटिंग'चा वापर करणे गरजेचे असते.

उंचावर असलेल्या रोप्स कोर्समध्ये सर्व 'एलिमेंट्स'साठी बिले दोर वापरणे अनिवार्य असते.

'चॅलेंज कोर्स' म्हणूनही ओळखले जाणारे हे अभ्यासक्रम विरंगुळा आणि आनंद, शिक्षण आणि उपचार अशा विविध कामांसाठी वापरले जातात. यामध्ये सुरक्षेच्या योग्य उपाययोजना केल्या नाहीत, तर गंभीर अपघात होऊ शकतात.

अशी शिफारस आहे की, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मान्यताप्राप्त संघटनांच्या सुरक्षा मानकांचे पालन संस्थांनी करावे. अशा संघटनांची तीन उदाहरणे आहेत:

१. युरोपीय मानक : EN 15567:2015 क्रीडा आणि मनोरंजनाच्या सुविधा - रोप्स कोर्स

भाग १ : बांधकाम आणि सुरक्षेच्या गरजा;

भाग २ : ऑपरेशन आवश्यकता.

२. असोसिएशन ऑफ चॅलेंज कोर्स टेक्नॉलॉजी

ANSI/ACCT 03-2019 मानके, ज्यामध्ये संज्ञा, डिझाईन, कामगिरी आणि तपासणी मानके, ऑपरेशन मानके आणि प्रशिक्षण मानके समाविष्ट आहेत.

३. युरोपियन रोप्स कोर्स असोसिएशन - ERCA मानकांमध्ये रोप्स कोर्स सेटअप, तपासणी आणि कार्यप्रणालीसाठी मार्गदर्शक सूचना समाविष्ट आहेत.

परंतु भारतात असे मानक नियम नवीन असल्यामुळे कायमस्वरूपी रोप्स कोर्स सेटअप करताना खालील कार्यपद्धती वापरावी.

- ज्या भागात सुविधा उभारली जाणार आहे, त्या भागाचे माती परीक्षण
- आर्किटेक्चरी सल्लामसलत
- स्ट्रक्चरल इंजिनिअरने तयार केलेल्या आकृत्या
- संपूर्ण बांधकामादरम्यान साहसतज्ज्ञ आणि स्ट्रक्चरल इंजिनिअर द्वारे प्रत्यक्ष देखरेख
- स्ट्रक्चरल इंजिनिअरकडून उभारणी वैध असल्याचे पत्र मिळवणे.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता, नेते व सहभागी यांचे प्रमाण
- रोप्स कोर्सच्या सर्व एलिमेंट्सपर्यंत पोहोचण्यासाठीचे मार्ग सुरक्षित आहेत याची खात्री करा.

- आपत्कालीन परिस्थितीत वापरल्या जाणाऱ्या पर्यायी योजना - आपत्कालीन परिस्थिती उद्भवताच करण्याची बचाव आणि स्थलांतर प्रक्रिया तयार असणे आवश्यक आहे. नेत्यांनी नियमितपणे बचाव आणि स्थलांतराच्या प्रक्रियेचा सराव करणे अत्यंत गरजेचे आहे.
- रोप्स कोर्सचा सेटअप आणि त्याच्याशी संबंधित हार्नेस, पुली, कॅरेबिनर्स यांसारख्या साधनसामग्री यांच्या मागील तपासणीचा संपूर्ण तपशील

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती :
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती (करारपत्रासहित)

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती उदा. सुरक्षा साधने घालण्यास नकार देणारी
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील: औपचारिक प्रशिक्षणे:

अनिवार्य: सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असला पाहिजे किंवा त्यांना अशा प्रकारच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.

प्रमाणपत्रे: मुख्य नेत्याकडे नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर (वैध आहेत का हे तपासा)

श्रेयस्कर असलेली प्रशिक्षणे: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम, नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम, नामांकित संस्थेचा आऊटडोअर लीडरशिपचा अभ्यासक्रम

अनुभव:

- डोंगराळ प्रदेशात नेतृत्व करण्याचा अनुभव
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम आयोजित करण्याचा अनुभव
- वैयक्तिक साहसी उपक्रमांचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये:

- दोन्ही प्लॅटफॉर्मवरील अँकरची तपासणी करणे, यू क्लॅम्स लॉक करणे, यू क्लॅम्समधून केबल्स घसरल्या आहेत का, केबल्स आणि संबंधित गिर्यारोहण उपकरणे तपासणे इ.
- नेतृत्व गटाच्या सदस्यांवर देखरेख करण्याची क्षमता
- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय

साधनसामग्री

तांत्रिक साधनसामग्री

ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) मध्ये दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

- ISI चिन्हासह १०, ११ किंवा १२ मि. मी. केबल्स वापरा.
- यू क्लॅम्स, टर्न बकल्स, थिंबल्स, नट बोल्ट आणि आय-टार्इप किंवा सी-टार्इप चॅनल्स, पाइप्स इ. नामांकित कंपनीचे असावेत.
- अशा स्ट्रक्चरल स्टीलची जाडी कमीत कमी ५ मि.मी. असावी. बांधकामासाठी वापरण्यात येणारे स्टील ISI चिन्हांकित असावे आणि काँक्रीटची ग्रेड माती परीक्षण अहवालानुसार किमान एम २५ किंवा एम ३० असावी.
- स्ट्रक्चरल स्टीलच्या सर्व उघड्या भागांना मान्यताप्राप्त गुणवत्तेच्या गंजविरोधी रंगाचा लेप दिला जावा.
- जिथे जिथे चढण्याचा दोर लागतो तिथे तिथे ११ किंवा १२ मि. मी. सेमी स्टॅटिक दोराचा वापर करावा.
- जर उपक्रम पावसाळ्यात आयोजित केला असेल तर पॅड नसलेले हार्नेस (पूर्ण शरीर, किंवा छातीच्या हार्नेससह सीट हार्नेस) - पॅडेड हार्नेसपेक्षा हे पटकन कोरडे होतात. (हार्नेस पॅडिंगमध्ये बराच वेळ ओला राहतो, ज्यामुळे पट्ट्यांमधील आतील भागात नुकसान होऊ शकते)
- जर झिप लाईन हे एक एलिमेंट असेल तर झिप लाईन साठीच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना वापराव्यात. झिप लाईन सारखेच ऑपरेशन असलेल्या बाकीच्या एलिमेंट्स साठी पण त्याच वापराव्यात.

टीप:

- प्रमाणित आणि पूर्वाचणणी केलेली कायमस्वरूपी बिले वापरले पाहिजे, जेणेकरून रोप्स कोर्सवरील वेगवेगळ्या एलिमेंट्समधून जाताना सहभागी 'ऑफ बिले' होणार नाही.

- महत्वाचे: सहभागीच्या हार्नेसमध्ये नेहमी दोन सेल्फ अँकर (ज्याला काऊज टेल असेही म्हणतात) असायला हवे.
- अशी परिस्थिती निर्माण होऊ शकते, जिथे सहभागी किंवा नेता ह्यांना 'सस्पेन्शन ट्रॉमा'चा धोका आहे. उदा.
- एखाद्या व्यक्तीला दुखापत झाल्यास बचावकर्ता त्याला / तिला सुरक्षित ठिकाणी हलवण्यापूर्वी ती/तो बराच काळ उभ्या स्थितीमध्ये लटकत राहू शकते किंवा बचाव कार्यादरम्यान बचाव कर्त्याला त्याच्या/तिच्या हार्नेसमध्ये बराच वेळ राहावे लागू शकते. संस्थेकडे अशी उत्पादने असली पाहिजेत, जी सस्पेन्शन ट्रॉमा टाळण्यासाठी प्रमाणित हार्नेसच्या जोडीने वापरली पाहिजेत. कृपया खालील चौकटीतील टीप पाहा.

सस्पेन्शन ट्रॉमा, ज्याला हार्नेस हॅंग सिंड्रोम (HHS) असेही म्हणतात, ही एक घटना आहे जेव्हा मानवी शरीर काही काळ कोणतीही हालचाल न करता सरळ टांगले जाते. जर ती व्यक्ती हार्नेसमध्ये असेल आणि कोणतीही हालचाल न करता ठरावीक कालावधीसाठी लटकत राहिली, तर कालांतराने रक्ताभिसरण व्यवस्थित न झाल्यामुळे ती बेशुद्ध होऊ शकते. उभे राहून बेशुद्ध पडल्याने मृत्यूचा धोका वाढतो. याचे सर्वात सामान्य कारण म्हणजे असे अपघात ज्यामध्ये माणूस दीर्घ काळ हार्नेसमध्ये टांगलेला राहतो.

सस्पेन्शन ट्रॉमा कसा टाळावा: येथे नमुन्यादाखल दर्शविलेली दोन्ही उपकरणे किंवा तत्सम उपकरणे वापरा. अशा उपकरणांचा वापर त्या व्यक्तीच्या हार्नेसबरोबरच अॅटॅचमेंट म्हणून केला जातो. सस्पेन्शन ट्रॉमा रोखण्याव्यतिरिक्त अशा प्रकारच्या उपकरणांमुळे अॅक्टिव्हिटी अधिक आरामदायी बनते, कारण यामुळे खुर्चीत बसल्यासारखे वाटते. बचाव कार्य करणाऱ्यांना बचाव कार्याच्या बाबतीत अधिक सहजता मिळवण्यासाठी याचा वापर जरूर करावा.

टीप: हा हार्नेससाठी पर्याय नाही. त्याचा वापर हार्नेसबरोबर करावा लागतो. कोणत्याही ब्रँडचे समर्थन आम्ही करत नाही, वापरलेली प्रतिमा ही फक्त उदाहरणे आहेत.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- महत्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेला भ्रमण ध्वनी (सेल फोन).
- वॉकी-टॉकीचे संच – किती संच लागतील हे कायमस्वरूपी रोप्स कोर्सचे क्षेत्र किती मोठे आहे त्यावर अवलंबून आहे.

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

नेत्यांनी उपक्रमापूर्वी काय करावे?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्वाची पायरी आहे.

- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हींसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे).
- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी/कीटक/ पडलेली झाडे/ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड).
- उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना हे तपासून घ्यावे. त्याआधी ही साधनसामग्री जिथे ठेवली असेल, तिथेच तपासून घेऊन मगच बरोबर घेण्याचे ठरवावे.
- सेटअप करण्यासाठी झाडांचा वापर करणार असाल, तर योग्य प्रकारची झाडे निवडावीत. यासाठी स्थानिक लोकांचा सल्ला घ्यावा.
- झिप लाईनसाठी ब्रेक म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या बंजी दोराची स्थिती प्रत्येक वेळी अॅक्टिव्हिटीच्या आधी आणि नंतर तपासावी.

सहभागी व्यक्तींना द्यायच्या सूचना

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- साहसी उपक्रमाची पूर्ण माहिती: नेत्याने प्रत्यक्ष रोप्स कोर्सवरील प्रात्यक्षिक दाखवावे, साधनसामग्री कशी वापरावी ते सांगावे. काय करू नये याच्या सूचनांवर भर द्यावा (उदा. 'स्कूगेट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका, सेल्फ अँकर का दिले जातात, त्याचे काय उपयोग आहेत, ते का जास्त सुरक्षित आहेत इ.).
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.

खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे :

- नेत्यांसाठी : अनुकरणीय वर्तणूक, उपक्रमादरम्यान सर्व वेळी सेल्फ अँकर असणे, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
- सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.

जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी

- सर्व अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
- प्रत्येक सहभागीची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
- नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप - गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील).
- आवश्यक असल्यास सहभागींचे प्रशिक्षण: एका नेत्याने सहभागींसाठी उपक्रम सुरु करण्यापूर्वी रोप्स कोर्सवरील सर्व एलिमेंट्सचा वापर करून दाखवला पाहिजे. सहभागी जर हा उपक्रम करण्याची भीती न बाळगता ते करायला झगडत असेल तरच नेत्याने ते लक्षात घेऊन मदत करावी. (जर एखाद्या सहभागी व्यक्तीला 'तीव्र भीती' असेल तर नेत्यांनी प्रथमोपचार पद्धतीनुसार निर्णय घ्यावा.)

- अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही: संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य).

पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम : 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' बघावी.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका. प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरक्षापासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- सहभागीचे मोकळे केस, सैल कपडे आणि दागिने कुठे अडकणार नाहीत याची खात्री करावी. सहभागी रोप्स कोर्सवर येण्यापूर्वी ते व्यवस्थित केले आहे ना पाहावे. (मोकळे केस बांधलेले असावेत, सैल कपडे खोचलेले असावेत.)
- सहभागीने सुरुवात करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - 'ब्रद्वडण-च्छ-कददददद' ही पद्धत वापरा; म्हणजे सहभागींच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ज्यांनी रोप्स कोर्स पूर्ण केला आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.
- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि हा उपक्रम योग्य प्रकारे पार पाडण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या यांचा आढावा घ्यावा
- या उपक्रमाच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे (उदा. अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का, वायर रोप्स, व्हेल्डिंग, इ.). प्रत्येक सहभागीने सुरु करण्यापूर्वी त्यांची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.

उपक्रमाची समाप्ती

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा. जर टेपच्या किंवा दोराच्या गाठी मारल्या असतील, तर उपक्रम संपल्यावर तिथेच त्या सोडवून घ्याव्यात आणि मगच त्यांची बांधाबांध करावी.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून घ्यायची आहेत, ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील, तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल, तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

झाडांच्या सुरक्षिततेसाठी टीप:

- झाडे आकाराने खूप मोठी असावीत. ती अशा जातीची असावीत की ज्यांची मुळे जमिनीत लांबवर पसरलेली असतात आणि खोड आणि फांद्यामध्ये खूप ताण सहन करण्याची क्षमता असते. याबाबतीत जाणकार लोकांचा (त्या भागातले वनस्पतीतज्ञ किंवा स्थानिक कृषीतज्ञ) सल्ला घ्यावा.
- जिथे दोर झाडावर घासला जाण्याची शक्यता आहे तिथे संरक्षक साधने किंवा कुठल्याही प्रकारचे जाड पॅडिंग वापरावे. झाड कितीही मोठे आणि मजबूत असले तरी या उपक्रमादरम्यान केबलचे वजन आणि सततची हालचाल यामुळे कालांतराने झाडाचे नुकसान होते.
- सर्वसामान्यपणे झाडांचे संरक्षण करण्यासाठी केबल आणि झाड यांच्या मध्ये लाकडी फळ्यांचा वापर करण्याची पद्धत आहे. काही वर्षांनंतर झाडाच्या वाढीनुसार केबल सैल करणे आणि झाडाच्या वाढीसाठी पुरेशी जागा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.

- भाग समाप्त -

रोप्स कोर्स (तात्पुरते) सेटअपसाठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

अनेक हॉटेल्स आणि अॅडचेंचर पार्क्समध्ये मोकळी जागा असते. अशा जागेत बर्मा ब्रिज, शॉर्ट झिप लाईन, हॅंगिंग टायर ट्रॅव्हर्स, इत्यादी साहसी उपक्रमांसाठी तात्पुरते सेटअप्स करता येतात. अशा सेटअप्सना 'तात्पुरते रोप्स कोर्स' म्हटले जाते. ह्यात समाविष्ट असलेल्या उपक्रमांना 'एलिमेंट्स' म्हणतात.

ज्या रोप्स कोर्समध्ये सर्वात खालील दोर हा जमिनीपासून एक मीटरपेक्षा जास्त उंचीवर नसतो, त्याला 'लो रोप्स कोर्स' म्हटलं जातं. ह्यात सुरक्षिततेसाठी बिले दोर नसतो. सुरक्षिततेसाठी गटातल्या लोकांनी 'स्पॉटिंग'चा वापर करणे गरजेचे असते.

'चॅलेंज कोर्सेस' म्हणूनही ओळखले जाणारे हे अभ्यासक्रम विरंगुळा आणि आनंद, शिक्षण आणि उपचार अशा विविध कामांसाठी वापरले जातात. यामध्ये सुरक्षेच्या योग्य उपाययोजना केल्या नाहीत, तर गंभीर अपघात होऊ शकतात.

अशी शिफारस आहे की, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मान्यताप्राप्त संघटनांच्या सुरक्षा मानकांचे पालन संस्थांनी करावे.

अशा संघटनांची तीन उदाहरणे आहेत:

1. युरोपीय मानक : EN 15567:2015 (क्रीडा आणि मनोरंजनाच्या सुविधा - रोप्स कोर्स
भाग १: बांधकाम आणि सुरक्षेच्या गरजा;
भाग २: ऑपरेशन आवश्यकता).
2. असोसिएशन ऑफ चॅलेंज कोर्स टेक्नॉलॉजी ANSI/ACCT 03-2019 मानके ज्यामध्ये संज्ञा, डिझाईन, कामगिरी आणि तपासणी मानके, ऑपरेशन मानके आणि प्रशिक्षण मानके समाविष्ट आहेत.
3. युरोपियन रोप्स कोर्स असोसिएशन
ERCA मानकांमध्ये रोप्स कोर्स सेटअप, तपासणी आणि कार्यप्रणालीसाठी मार्गदर्शक सूचना समाविष्ट आहेत.

तथापि, भारतात असे मानक नसल्यामुळे अशी शिफारस आहे की, सखोल ज्ञान, प्रमाणित साधनसामग्री, संपूर्ण तपासणी, नियोजन, पर्यायी व्यवस्थेसह चांगले अॅंकर तयार करणे, सुरक्षिततेच्या घटकांचा योग्य विचार करणे आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्यातील जागरूकता यांकडे योग्य लक्ष पुरवल्यास चांगल्या पद्धतीने रोप्स कोर्स उभारता येऊ शकतात.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- उपक्रमाची उद्दिष्टे.
- मोहिमेत सहभागी होणारे आणि त्यासाठी लागणारे नेते ह्यांचे प्रमाण, नेत्यांची नावे आणि पात्रता.
- रोप्स कोर्सच्या सर्व घटकांपर्यंत पोहोचण्याचे मार्ग सुरक्षित आहेत याची खात्री करा.
- आपत्कालीन परिस्थितीत वापरल्या जाणाऱ्या पर्यायी योजना - आपत्कालीन परिस्थिती उद्भवताच करण्याची बचाव आणि स्थलांतर प्रक्रिया तयार असणे आवश्यक आहे. नेत्यांनी नियमितपणे बचाव आणि स्थलांतराच्या प्रक्रियेचा सराव करणे अत्यंत गरजेचे आहे.
- रोप्स कोर्स असल्याने तात्पुरता नेत्याने संपूर्ण उपक्रमाच्या व्यवस्थेची तपासणी करावी. सहभागींना उपक्रम सुरू करण्याआधी नेत्यांनी स्वतः सर्व उपक्रम करून बघणे आवश्यक आहे.
- रोप्स कोर्सचा सेटअप आणि त्याच्याशी संबंधित हार्नेस, पुली, कॅरेबिनर्स यासारख्या साधनसामग्रीच्या मागील तपासणीचा संपूर्ण तपशील.

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती :
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती (करारपत्रासहित)

निकष: वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.:

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

प्रशिक्षणे:

अनिवार्य: सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असला पाहिजे किंवा त्यांना अशा प्रकारच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.

नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्रे (वैध आहेत का हे तपासा)

श्रेयस्कर असलेली प्रशिक्षणे: प्रमुख नेता : नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम आणि उपक्रमाच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव

अनुभव:

- डोंगराळ प्रदेशात नेतृत्व करण्याचा अनुभव
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम आयोजित करण्याचा अनुभव

- वैयक्तिक साहसी उपक्रमाचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये

- दोन्ही प्लॅटफॉर्मवरील अँकरची तपासणी करणे, यू क्लॅम्स लॉक करणे, यू क्लॅम्समधून केबल्स घसरल्या आहेत का, केबल्स आणि संबंधित गिर्यारोहण उपकरणे तपासणे इ.
- नेतृत्व गटाच्या सदस्यांवर देखरेख करण्याची क्षमता
- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- गट व्यवस्थापन कौशल्य
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय

साधनसामग्री

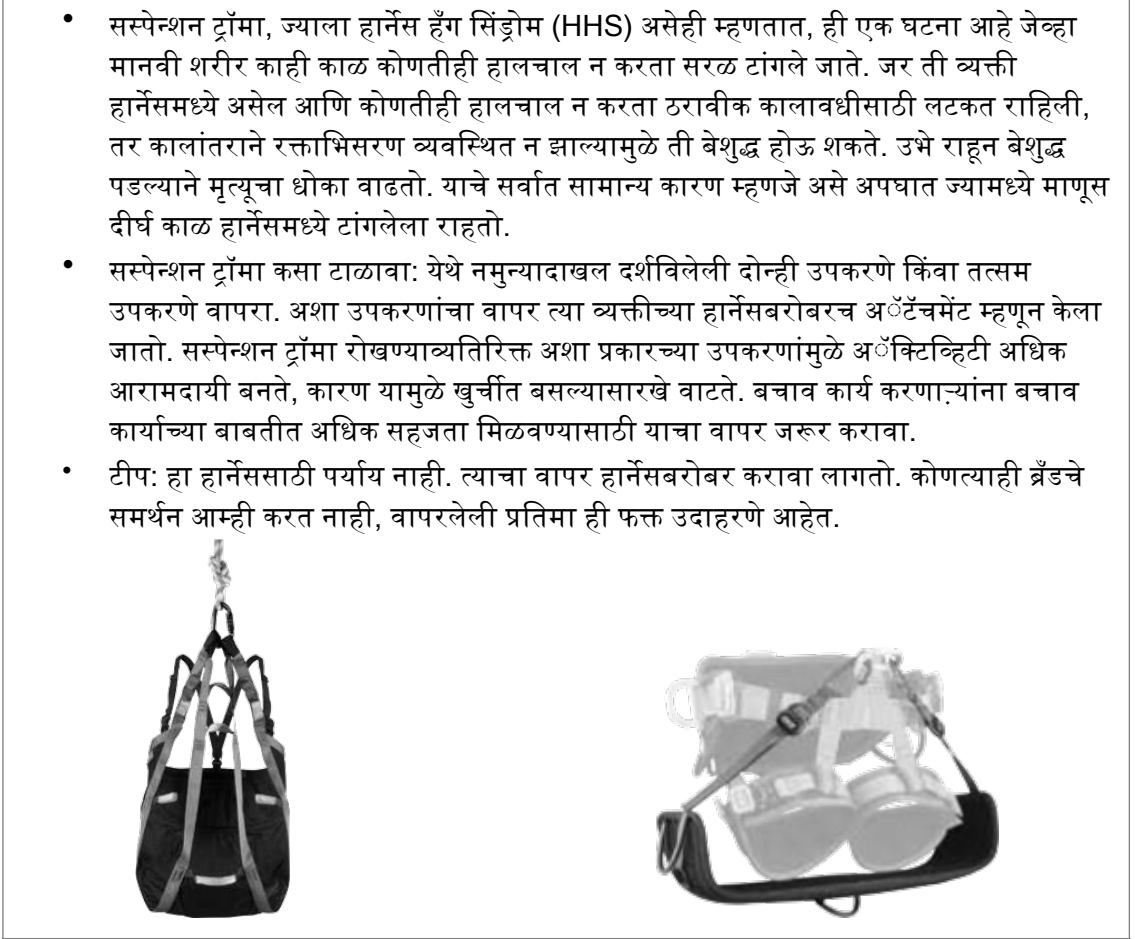
साधनसामग्री तांत्रिक

- ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील याच पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) मध्ये दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.
- जिथे जिथे चढण्याचा दोर लागेल, तिथे कमीत कमी १० मि.मी. सेमी-स्टॅटिक दोराचा वापर करावा.
- जर उपक्रम पावसाळ्यात आयोजित केला असेल, तर पॅड नसलेले हार्नेस (पूर्ण शरीर किंवा छातीच्या हार्नेससह सीट हार्नेस) - पॅडेड हार्नेसपेक्षा हे पटकन कोरडे होतात. (हार्नेस पॅडिंगमध्ये बराच वेळ ओला राहतो, ज्यामुळे पट्ट्यांमधील आतील भागात नुकसान होऊ शकते).
- CE / EN, UIAA, ANSI यांनी शिफारस केलेल्या मानकांनुसार केबल्ससाठी (म्हणजेच वायर दोर) फक्त टॅन्डम पुली वापरा (या पुलींना 'पुली ट्रेन' असेही म्हणतात). या उपक्रमासाठी सिंगल पुली वापरू नये. दोन्ही पुली ट्रेप स्लिंग / वेबिंग वापरून दोन वेगवेगळ्या केबल्सशी जोडलेल्या असाव्यात. दोन पुली जोडताना त्या दोन पुलींमध्ये शिथिलता नसावी. (कोणत्याही आपत्कालीन परिस्थितीत बचावासाठी दोन केबल्स असलेल्या अधिक चांगल्या.)
- जर झिप लाईन हे एक एलिमेंट असेल तर झिप लाईन साठीच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना वापराव्यात. झिप लाईन सारखेच ऑपरेशन असलेल्या बाकीच्या एलिमेंट्स साठी पण त्याच वापराव्यात.

टीप:

- प्रमाणित आणि पूर्वचाचणी केलेली कायमस्वरूपी बिले वापरले पाहिजे, जेणेकरून रोप्स कोर्सवरील वेगवेगळ्या एलिमेंट्समधून जाताना सहभागी 'ऑफ बिले' होणार नाही.
- महत्वाचे: सहभागीच्या हार्नेसमध्ये नेहमी दोन सेल्फ अँकर (ज्याला काऊज टेल असेही म्हणतात) असायला हवे.
- प्रत्येक एलिमेंटच्या टॉप रोपच्या वरती अजून एक रोप असायला हवा जो सहभागीच्या सेल्फ अँकरमधून गेलेला असेल आणि तो सेफ्टी रोप म्हणून काम करेल. सेल्फ अँकरची लांबी अशी असावी की त्यामध्ये बांधकाम किंवा शिथिलता नसेल. नेत्यांनी तात्पुरत्या रोप कोर्सचा सेट अप करताना ही काळजी घ्यावी. सहभागीच्या आणि नेत्यांच्या हार्नेसमध्ये नेहमी दोन सेल्फ अँकर असायला हवेत.

- अशी परिस्थिती निर्माण होऊ शकते, जिथे सहभागी किंवा नेता ह्यांना 'सस्पेन्शन ट्रॉमा'चा धोका आहे. उदा. एखाद्या व्यक्तीला दुखापत झाल्यास बचावकर्ता त्याला / तिला सुरक्षित ठिकाणी हलवण्यापूर्वी ती/तो बराच काळ उभ्या स्थितीमध्ये लटकत राहू शकते किंवा बचाव कार्यादरम्यान बचाव कर्त्याला त्याच्या/तिच्या हार्नेसमध्ये बराच वेळ राहावे लागू शकते. संस्थेकडे अशी उत्पादने असली पाहिजेत, जी सस्पेन्शन ट्रॉमा टाळण्यासाठी प्रमाणित हार्नेसच्या जोडीने वापरली पाहिजेत. कृपया खालील चौकटीतील टीप पाहा.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- महत्त्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेला भ्रमणध्वनी (सेल फोन)
- वॉकी-टॉकीचे संच – किती संच लागतील हे तात्पुरते रोप्स कोर्सचे क्षेत्र किती मोठे आहे त्यावर अवलंबून आहे.

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हीसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे).

- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी / कीटक / पडलेली झाडे / ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड).
- सेटअप करणे: खात्री करा की प्रत्येक दोराची दोन्ही टोके अँकरिंग स्टेशनवर अँकर केली आहेत. जिथे दोर कड्याच्या / खडकाच्या टोकावर घासला जाण्याची शक्यता आहे अशा ठिकाणी दोर संरक्षण साधनांनी संरक्षित करावेत. प्रत्येक नेत्याकडे नेहमी सेल्फ अँकर असावा.
- पूर्वचाचणी आणि साधनसामग्रीची तपासणी करा.
- या उपक्रमाच्या ठिकाणावर नेते व सहभागींचे प्रमाण निश्चित करताना खालील गोष्टी लक्षात घ्याव्यात :
 - तात्पुरते रोप्स कोर्स सेटअपचे स्वरूप: अँक्टिव्हिटीचे क्षेत्र किती मोठे आहे, सहभागींची संख्या, वयोगट (लहान मुलांकडे विशेष लक्ष घ्यावे लागते) इ.
 - उपक्रमाच्या ठिकाणी जाण्याची वाट: ही जर धोकादायक असेल, तर सहभागींना तेथपर्यंत पोहोचवण्यासाठी एका नेत्याची गरज भासू शकते.
 - जर गटातील व्यक्ती साध्यासुध्या जबाबदाऱ्या घ्यायला इच्छुक असतील (उदा. गट शिस्त पाळणे, लोकांच्या खाण्याची, पाण्याची काळजी घेणे आणि सुरक्षित ठिकाणी साधनसामग्री एकत्रित करायला मदत करणे इ.), तर त्यांना ते करू द्यावे; परंतु त्यांना जोखीम व्यवस्थापनाशी संबंधित जबाबदाऱ्या देऊ नयेत.

सूचना द्यायच्या व्यक्तींना सहभागी

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- साहसी उपक्रमाची पूर्ण माहिती: नेत्याने प्रत्यक्ष रोप्स कोर्सवरील प्रात्यक्षिक दाखवावे, साधनसामग्री कशी वापरावी ते सांगावे. काय करू नये याच्या सूचनांवर भर द्यावा. (उदा. 'स्कूगोट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका, दोन सेल्फ अँकर का दिले जातात, त्याचे काय उपयोग आहेत, ते का जास्त सुरक्षित आहेत इ.).
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरू होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.
- अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही: संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य).
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. '[कमीत कमी परिणाम पद्धती](#)' बघावी.
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी.
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे :

नेत्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, उपक्रमादरम्यान सर्व वेळी सेल्फ अँकर असणे, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती

सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.

जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी :

- सर्व अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का हे दोनदोनदा तपासावे
- प्रत्येक सहभागीची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे
- बचाव कार्य करणाऱ्या नेत्यांनी संपूर्ण बचाव कार्याचा संच त्यांच्या हार्नेसमध्ये ठेवलेला असावा.
- नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील).
- आवश्यक असल्यास सहभागींचे प्रशिक्षण: एका नेत्याने सहभागींसाठी उपक्रम सुरु करण्यापूर्वी रोप्स कोर्सवरील सर्व एलिमेंट्सचा वापर करून दाखवला पाहिजे. सहभागी जर हा उपक्रम करण्याची भीती न बाळगता ते करायला झगडत असेल तरच नेत्याने ते लक्षात घेऊन मदत करावी. (जर एखाद्या सहभागी व्यक्तीला 'तीव्र भीती' असेल, तर नेत्यांनी प्रथमोपचार पद्धतीनुसार निर्णय घ्यावा.)

सूचना उपक्रमासंबंधीच्या

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका, प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- सहभागीचे मोकळे केस, सैल कपडे आणि दागिने कुठे अडकणार नाहीत याची खात्री करावी. सहभागी रोप्स कोर्सवर येण्यापूर्वी ते व्यवस्थित केले आहे ना पाहावे. (मोकळे केस बांधलेले असावेत, सैल कपडे खोचलेले असावेत).
- सहभागीने सुरुवात करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - ('चंद्रदण्ड-चक्र-कदंबलक्ष्मी') ही पद्धत वापरा: म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ज्यांनी रोप्स कोर्स पूर्ण केला आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.
- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि हा उपक्रम योग्य प्रकारे पार पाडण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या याचा आढावा घ्यावा

- या उपक्रमाच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे (उदा. अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का, वायर रोप्स, U क्लॅम्प्स साधनसामग्री इ.)

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा. जर टेपच्या किंवा दोराच्या गाठी मारल्या असतील, तर उपक्रम संपल्यावर तिथेच त्या सोडवून घ्याव्यात आणि मगच त्यांची बांधाबांध करावी.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे, किंवा टाकून घ्यायची आहेत, ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील, तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

दरी ओलांडणे/ नदी ओलांडणे (व्हॅली क्रॉसिंग) यासाठीच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

टीप : खालील सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना या केवळ गिर्यारोहणाची साधनसामग्री वापरून तात्पुरत्या तयार केलेल्या व्यवस्थेसाठी आहेत. ज्या ठिकाणी वायर रोप्स आणि इतर साधनसामग्री वापरून कायमस्वरूपी किंवा तात्पुरती व्यवस्था वापरली जाते, त्यासाठी या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना लागू होत नाहीत.

उपक्रमाची माहिती

हॅंगिंग कार्ट किंवा तत्सम कार्ट याचा वापर न करता चढाईच्या दोरांचा वापर करून दोन उंच बिंदूंच्या मधली मोकळी जागा ओलांडण्याची पद्धत ही 'टायरोलिन ट्रॅव्हर्स' म्हणून पर्वतारोहणात ओळखली जाते. हे तंत्र तांत्रिक वृक्ष चढाई, गुहेमधील चाल, मोठी घळ ओलांडणे (म्हणूनच 'दरी ओलांडणे' ही संज्ञा), मोठे पाण्याचे साठे किंवा नद्या पार करणे (म्हणूनच 'नदी ओलांडणे' ही संज्ञा) आणि पर्वतावरील बचाव कार्य यांसारख्या उपक्रमांमध्ये वापरले जाते. हा साहसी उपक्रम अतिशय आनंददायी असतो आणि म्हणूनच बऱ्याच नवोदितांसाठी आयोजित करतात. हे लक्षात ठेवले पाहिजे की हा उपक्रम जर योग्य साधनसामग्री न वापरता, चुकीच्या पद्धतीने आणि अकार्यक्षम नेत्यांनी राबवला, तर यात इजा आणि गंभीर अपघात होऊ शकतात. म्हणून हा उपक्रम आयोजित करताना संस्थांनी सुरक्षिततेची खूप काळजी घेणे आवश्यक आहे.

या उपक्रमासाठी 'व्हॅली क्रॉसिंग' (दरी ओलांडणे) हा शब्द वापरण्यात आला आहे.

माहिती आवश्यक नेत्यांसाठी

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता
- दोन्ही टोकांकडची सुरुवात आणि शेवट होणारी जागा - तिथे पोहोचण्यासाठी सहभागी व्यक्तींना मदतनिसाची किंवा सुरक्षा दोराची आवश्यकता आहे का हे तपासावे.
- आपत्कालीन परिस्थितीमधील पर्यायी योजना (काही पर्यायी वाटा आणि/किंवा पर्यायी उपक्रम)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे, त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती :
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत

- आपत्कालीन घटना अहवाल
- औषधाच्या वापराचा अहवाल
- साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
- सेवादात्यांशी संबंधित माहिती (करारपत्रासहित)

निकष वगळण्याचे व्यक्तींना सहभागी

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती उदा. सुरक्षा साधने घालण्यास नकार देणारी
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील.

प्रशिक्षणे:

औपचारिक प्रशिक्षण:

- सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असावा किंवा प्रस्तरारोहणाच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.
- अनिवार्य: नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र (वैध आहेत का हे तपासा)

उपयोगी असलेली प्रशिक्षणे:

नेता: नामांकित संस्थेचा प्रस्तरारोहणाचा प्रगत अभ्यासक्रम आणि पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम, नामांकित संस्थेचा आऊटडोअर लीडरचा अभ्यासक्रम

सहाय्यक नेते: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम आणि प्रस्तरारोहणाचा अनुभव

अनुभव:

- उपक्रम आयोजित करण्याचा अनुभव, त्यातल्या धोक्यांविषयी जागरूकता
- डोंगराळ प्रदेशात नेतृत्व करणे
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम (ज्यात व्हॅली क्रॉसिंगचा समावेश आहे) आयोजित करण्याचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये:

- मजबूत अँकर प्रणाली सेटअप करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव असणे (उदा. गुंतागुंतीची अँकर प्रणाली – नैसर्गिक आणि कृत्रिम अँकर हे दोन्ही असलेली किंवा फक्त कृत्रिम अँकर असलेली)
- मुख्य नेता – उपक्रमाच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव
- नेतृत्वक्षमता

- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर स्टेशन सेटअप करण्याचे कौशल्य
- नेते आणि सहभागी यांच्यावर देखरेख करण्याचे कौशल्य
- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे)
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात 'सुरक्षा प्रथम' असा दृष्टिकोन
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- पर्यावरणाच्या सुरक्षिततेसाठी वापरण्यात येणाऱ्या पद्धतींची सखोल माहिती
- गट व्यवस्थापन कौशल्य

साधनसामग्री

साधनसामग्री तांत्रिक

- ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील याच पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) मध्ये दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

व्हॅली क्रॉसिंग या उपक्रमासाठी साधनसामग्री वापरण्याचा विचार करावा :

- ११ किंवा १२ मि.मी. व्यासाचे semi-static दोर
- अँकर स्टेशन तयार करण्यासाठी आवश्यक साधनसामग्री
- कोरड्या हंगामात पॅडेड हार्नेस (संपूर्ण शरीर किंवा छातीच्या हार्नेससह सीट हार्नेस)
- जर उपक्रम पावसाळ्यात आयोजित केला असेल, तर पॅड नसलेले हार्नेस (पूर्ण शरीर किंवा छातीच्या हार्नेससह सीट हार्नेस) - पॅडेड हार्नेसपेक्षा हे पटकन कोरडे होतात. (हार्नेस पॅडिंगमध्ये बराच वेळ ओला राहतो, ज्यामुळे पट्ट्यांमधील आतील भागात नुकसान होऊ शकते).
- टँडम पुलीज दोन fixed दोरांवरच वापराव्यात. या उपक्रमासाठी सिंगल पुली वापरू नये. काही भागात tandem pulley ला स्थानिक लोक 'पुली ट्रेन' असेही म्हणतात.
- सर्व व्यक्तींसाठी मिटन्स किंवा ग्लोव्हज (हातमोजे).

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- महत्त्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेला भ्रमणध्वनी (सेल फोन)
- दरीच्या दोन टोकांमधील संपर्कासाठी वॉकी-टॉकीचा एक संच

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

करावे काय उपक्रमापूर्वी नेत्यांनी ?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्त्वाची पायरी आहे.

- उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना हे तपासून घ्यावे. त्याआधी ही साधनसामग्री जिथे ठेवली असेल, तिथेच तपासून घेऊन मगच बरोबर घेण्याचे ठरवावे.

- सेटअप करण्यासाठी नैसर्गिक झाडे किंवा बोल्डर यांचा वापर करणार असाल, तर योग्य प्रकारची झाडे निवडावीत. यासाठी स्थानिक लोकांचा सल्ला घेऊ शकता.
- टीप : जिथे दोर एकमेकांवर किंवा कुठल्याही नैसर्गिक अँकरवर घासला जाण्याची शक्यता असेल, तिथे दोर संरक्षक साधनांनी सुरक्षित करावा.
- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हीसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे).
- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी / कीटक / पडलेली झाडे / ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड).
- सेटअप उभारण्याची प्रक्रिया :
 - जिथे दोर कड्याच्या/खडकाच्या टोकावर घासला जाण्याची शक्यता आहे आणि दोर एकमेकांमध्ये गुंतण्याची शक्यता आहे अशा ठिकाणी दोर संरक्षण साधनांनी संरक्षित करावेत.
 - प्रत्येक प्रशिक्षक दोन्ही बाजूंच्या टोकाला वेगवेगळ्या ठिकाणी self-anchor आहे ना हे तपासणे.
 - सुरक्षेसाठी टीप : मुख्य दोराच्या वरती अजून एक दोर पर्यायी म्हणून असावा. हे दोन्ही दोर दोन्ही टोकांच्या ठिकाणी वेगवेगळ्या अँकर सिस्टीमवर अँकर केले असले पाहिजेत. प्रत्येक दोरासाठी tandem pulley वापरावी. दोन्ही पुली टेप स्लिंग आणि carabiners वापरून जोडाव्यात. दोन्ही पुलींना जोडणाऱ्या टेपमध्ये ढिलाई नसावी.
- एक पूर्वचाचणी घेणे अनिवार्य आहे.
- ज्यांचे व्हॅली क्रॉसिंग झाले आहे किंवा अजून व्हायचे आहे अशा व्यक्तींच्या सुरक्षिततेसाठी दोन्ही बाजूंच्या सेटअपच्या ठिकाणी इतरांना जायला मज्जाव करावा.
- या उपक्रमाच्या ठिकाणावर नेते व सहभागींचे प्रमाण निश्चित करताना खालील गोष्टी लक्षात घ्याव्यात :
 - दरीच्या दोन्ही बाजूचा प्रदेश : जर त्या जागी जाण्याची वाट धोकादायक असेल तर सहभागी व्यक्तीला तिथपर्यंत नेण्यासाठी एक नेता असावा.
 - सहभागी व्यक्तीला सुरक्षित ठिकाणी पोहोचण्यासाठी एक fixed दोर ठेवून त्या दोराला अडकवून नेण्याचा विचार करावा.
 - जर गटातील व्यक्ती साध्यासुध्या जबाबदाऱ्या घ्यायला इच्छुक असतील (उदा. गट शिस्त पाळणे, लोकांच्या खाण्याची, पाण्याची काळजी घेणे आणि सुरक्षित ठिकाणी साधनसामग्री एकत्रित करायला मदत करणे इ.), तर त्यांना ते करू द्यावे; परंतु त्यांना व्हॅली क्रॉसिंग मधील जोखीम व्यवस्थापनाशी संबंधित जबाबदाऱ्या देऊ नयेत.

सूचना द्यायच्या व्यक्तींना सहभागी

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- साहसी उपक्रमाची पूर्ण माहिती : सुरक्षित जागी गटाला थांबवून नेत्याने व्हॅली क्रॉसिंगचे प्रात्यक्षिक दाखवावे आणि सुरक्षेच्या माहितीवर भर द्यावा. विशेषतः काय करू नये याच्या सूचनांवर भर द्यावा (उदा. 'स्कूगेट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका).
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरू होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक.

- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.
- खालील गोष्टींचे आवर्जून पालन करावे :
 - नेत्यांसाठी : अनुकरणीय वर्तणूक, कधीही धोक्याच्या ठिकाणी म्हणजे दोन्ही बाजूच्या टोकांवर self-anchoring केलेले, पर्यावरण सुरक्षित राहिल अशा पद्धती
 - सहभागींसाठी : सर्व वैयक्तिक साधनसामग्री व्यवस्थित जागच्या जागी असावी, बूट काढू नयेत, नेत्यांनी सांगितलेल्या ठिकाणांपासून इकडे तिकडे भटकू नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे.
- जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी
 - सर्व अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
 - प्रत्येक सहभागीची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
 - नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप - गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील).
- आवश्यक असल्यास सहभागींचे प्रशिक्षण : सहभागी जर हा उपक्रम करण्याची भीती न बाळगता ते करायला झगडत असेल तरच प्रशिक्षण द्यावे.
- अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही : संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य).
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. 'कमीत कमी परिणाम पद्धती' बघावी.
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी.
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका, प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- सहभागीचे मोकळे केस, सैल कपडे आणि दागिने रॅपेलिंगच्या साधनांत अडकणार नाहीत याची खात्री करावी.
- सहभागीने व्हॅली क्रॉसिंग सुरु करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - 'ब्रद्वडण-च्छ-कददददद' ही पद्धत वापरा; म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ज्यांनी व्हॅली क्रॉसिंग पूर्ण केले आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.

- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.
- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि त्यांचे व्हॅली क्रॉसिंग या उपक्रमासाठी सेटअप, तसेच पर्यायी सुरक्षा व्यवस्था करण्याचे आणि त्या ठिकाणाची सुरक्षितता तपासण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या यांचा आढावा घ्यावा.
- व्हॅली क्रॉसिंग या उपक्रमाच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे. (उदा. अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का, दरीच्या दोन्ही टोकाच्या ठिकाणी सर्व नेते/ कर्मचारी self-anchor आहेत का ते पाहावे, प्रत्येक सहभागीचे अवरोहण सुरु करण्यापूर्वी त्यांची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.)

समाप्ती उपक्रमाची

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा. जर टेप किंवा रोप कोर्ड जोडण्यासाठी टेपच्या किंवा दोराच्या गाठी मारल्या असतील, तर उपक्रम संपल्यावर तिथेच त्या सोडवून घ्याव्यात आणि मगच त्यांची बांधाबांध करावी.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून घ्यायची आहेत, ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील, तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल, तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

कायमस्वरूपी झिप लाईन सेटअप - सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

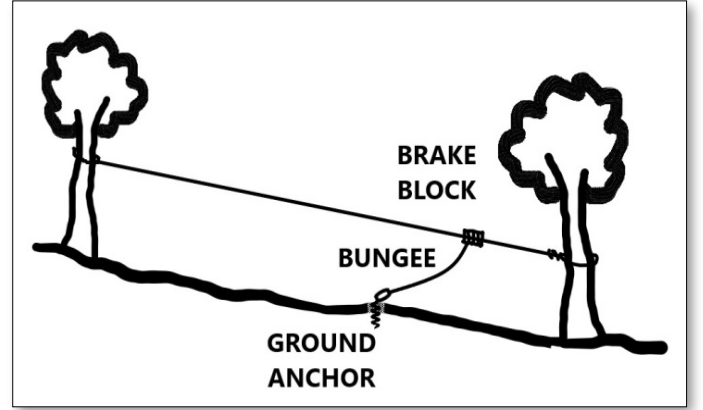
झिप लाईन ही हँगिंग किंवा तत्सम कार्ट यांचा वापर न करता प्रमाणित / चाचणी केलेल्या वायर रोपचा वापर करून दोन उंच ठिकाणांच्या मधली मोकळी जागा ओलांडण्याची पद्धत आहे. गेल्या काही वर्षांत या उपक्रमाला लोकप्रियता मिळाली आहे आणि अशा सेटअपची संख्या सातत्याने वाढत आहे. कोणतेही तांत्रिक प्रशिक्षण नसलेल्या नवोदितांना देखील यात भाग घेता येतो.. हा उपक्रम जर योग्य साधनसामग्री न वापरता, चुकीच्या पद्धतीने आणि अकार्यक्षम नेत्यांनी राबवला तर यात इजा आणि गंभीर अपघात होऊ शकतात हे लक्षात ठेवले पाहिजे की. म्हणून हा उपक्रम आयोजित करताना संस्थांनी सुरक्षिततेची खूप काळजी घेणे आवश्यक आहे.

झिप लाईन दोन प्रकारे उभारली जाऊ शकते:

१. गुरुत्वाकर्षणाचा वापर करून उतारावर

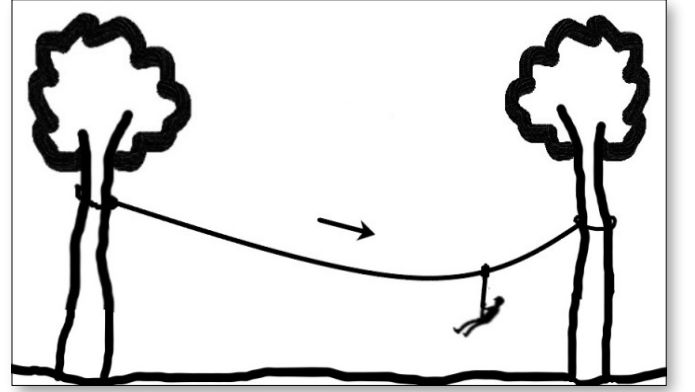
यात सुरुवातीचा बिंदू हा शेवटच्या बिंदूपेक्षा उंच असतो. अशा प्रकारच्या सेटअपचा एक महत्त्वाचा घटक म्हणजे अशा झिप लाईनसाठी ब्रेक सिस्टीम. याचे कारण यामध्ये सहभागी बऱ्याच वेगाने लाईनवरून खाली येऊ शकतो. दोन भक्कम झाडे किंवा टॉवर यांच्यामध्ये हा सेटअप उभारला जाऊ शकतो.

टीप: झाडांचे संरक्षण व्हावे म्हणून योग्य पद्धतीचे पॅडिंग वापरावे.

२. पॅराबोलाचा आकार वापरून

यामध्ये सुरुवातीचे आणि शेवटचे बिंदू एकाच पातळीवर असतात. सहभागी व्यक्तीने मध्य ओलांडल्यानंतर केबलमधल्या ढिलाईमुळे वेग कमी होतो आणि अंतिम बिंदूच्या आधी थांबतो. दोन भक्कम झाडे किंवा टॉवर यांच्यामध्ये हा सेटअप उभारला जाऊ शकतो.

सुरक्षा टीप:

- वरील दोन्ही चित्रे झिप लाईनकशी स्थापित करता येतील याचे दोन मार्ग समजावून सांगण्यासाठी आहेत. हे ड्रॉइंग किंवा आकृती नाही जे झिप लाईनस्थापित करण्यासाठी संदर्भ म्हणून वापरले जाऊ शकते.
- झिप लाईन स्थापित करण्यासाठी काही प्रस्थापित गणिते आहेत जी संस्थांना प्रत्येक जागेसाठी झिप लाईनचे मापदंड ठरवण्यास मदत करतील - झिप लाईनचा सुरक्षित सेटअप आणि वापर यांचे नियोजन करण्यासाठी संस्थांनी या माहितीचा अभ्यास करणे आवश्यक आहे.
- झिप लाईनच्या वापरापूर्वी करायच्या काही प्रस्थापित चाचण्या आहेत ज्यामध्ये वजन चाचणी, वेग चाचणी आणि उभारणी व वापर यासाठी तपासणी प्रक्रिया यांचा समावेश आहे. झिप लाईनचा वापर सुरु करण्यापूर्वी त्याची चाचणी करण्यासाठी संस्थांनी या माहितीचा अभ्यास करणे आवश्यक आहे.
- झाडांचे संरक्षण करण्यासाठी योग्य प्रकारे पॅडिंग वापरावे.

अशी शिफारस आहे की आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मान्यता प्राप्त संघटनांच्या सुरक्षा मानकांचे पालन संस्थांनी करावे. अशा संघटनांची तीन उदाहरणे आहेत:

1. युरोपीय मानक: EN 15567:2015 (क्रीडा आणि मनोरंजनाच्या सुविधा - रोप्स कोर्स
भाग १: बांधकाम आणि सुरक्षेच्या गरजा;
भाग २: ऑपरेशन आवश्यकता).
2. असोसिएशन ऑफ चॅलेंज कोर्स टेक्नॉलॉजी
ANSI/ACCT 03-2019 मानके ज्या मध्ये संज्ञा, डिझाईन, कामगिरी आणि तपासणी मानके, ऑपरेशन मानके आणि प्रशिक्षण मानके समाविष्ट आहेत.
3. युरोपियन रोप्स कोर्स असोसिएशन
ERCA मानकांमध्ये दोरांचा सेटअप, तपासणी आणि कार्यप्रणालीसाठी मार्गदर्शक सूचना समाविष्ट आहेत.

परंतु भारतात असे मानक नियम नवीन असल्यामुळे झिप लाईन सेटअप तयार करताना खालील कार्यपद्धती वापरावी:

अ. ज्या भागात सुविधा उभारली जाणार आहे त्या भागाचे माती परीक्षण

आ. आर्किटेक्टशी सल्लामसलत

इ. स्ट्रक्चरल इंजिनिअरने तयार केलेल्या आकृत्या

ई. संपूर्ण बांधकामादरम्यान साहसतज्ज्ञ आणि स्ट्रक्चरल इंजिनिअर द्वारे प्रत्यक्ष देखरेख

उ. स्ट्रक्चरल इंजिनिअरकडून उभारणी वैध असल्याचे पत्र मिळवणे.

रचना आणि उभारणीची जबाबदारी असलेल्या आर्किटेक्ट आणि स्ट्रक्चरल इंजिनिअरला संरचनात्मक तसेच कार्यपद्धतीविषयक धोक्यांसह विशेष वैशिष्ट्ये आणि गरजांची माहिती दिली पाहिजे. ही माहिती वर उल्लेख केलेल्या आंतरराष्ट्रीय मानकांवर आधारित असावी. त्यातील काही गोष्टी उदाहरणादाखल खाली दिल्या आहेत:

- अँकरवर येणाऱ्या ताणाची दिशा
- झिप लाईनच्या सुरक्षित वापरासाठी आवश्यक असलेल्या सर्व स्टील केबल्सचे (वायर दोर) तपशील
- वायर दोरासह सर्व साधनसामग्रीचे एकूण वजन
- नियमित तपासणीसाठी सूचना
- हवामानाचा संरचनेवर होणारा परिणाम
- बांधकामावर परिणाम करणारे कार्यपद्धतीचे पैलू – लोकांची सुरक्षितता इ. (उदा. शिड्या आणि प्लॅटफॉर्मचे स्थान)
- नियमित तपासणी आणि बांधकामाचे पुनरावलोकन कधी व्हावे हे ठरवण्यासाठी संरचनात्मक अभियंत्याला मदत करणारे पैलू - यामध्ये अशा काही पैलूंचा समावेश असू शकतो: दोराचा वापर करणाऱ्या अपेक्षित लोकांची संख्या, वर्षातल्या कुठल्या दिवसात दोराचा वापर होईल आणि होणार नाही, नेत्यांकडून केली जाणारी रोजची तपासणी प्रक्रिया इ.

या तपशिलांमुळे आर्किटेक्ट आणि स्ट्रक्चरल इंजिनिअरला झिप लाईन डिझाईन करण्यास तसेच योग्य साहित्य, योग्य प्रकारचे वेल्डिंग आणि सुरक्षिततेवर परिणाम करणाऱ्या इतर कोणत्याही गोष्टींची निवड करण्यास मदत होईल.

संस्थेने झिप लाईनच्या संपूर्ण उभारणीवर लक्ष ठेवले पाहिजे जेणेकरून साहित्य आणि कामांत कोणतीही तडजोड न करता नियोजित रचनेनुसार काम चालू आहे याची खात्री करता येईल. बांधकाम पूर्ण झाल्यानंतर, आर्किटेक्ट आणि स्ट्रक्चरल इंजिनिअरने संपूर्ण बांधकामाची तपासणी केल्याशिवाय त्याचा वापर सुरू करू नये.

स्ट्रक्चरल इंजिनिअरच्या सल्ल्यानुसार झिप लाईनची नियमित तपासणी करणे आवश्यक आहे आणि ते संस्थेच्या देखभालीच्या आखणीचा एक भाग असले पाहिजे.
टीप: या भागामध्ये नंतर कृत्रिम टॉवरऐवजी झाडांच्या आधारे सेटअप करण्यासाठी सूचना दिल्या आहेत.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- साहसी उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे व पात्रता, नेते व सहभागी यांचे प्रमाण
- दोन्ही बाजूंच्या वरती पोहोचण्यासाठीचे मार्ग सुरक्षित आहेत याची खात्री करा.
- आपत्कालीन परिस्थितीत वापरल्या जाणाऱ्या पर्यायी योजना - आपत्कालीन परिस्थिती उद्भवताच करण्याची बचाव आणि स्थलांतर प्रक्रिया तयार असणे आवश्यक आहे. नेत्यांनी नियमितपणे बचाव आणि स्थलांतराच्या प्रक्रियेचा सराव करणे अत्यंत गरजेचे आहे.
- झिप लाईन कधी बांधली गेली.
- झिप लाईन सेटअप आणि त्याच्याशी संबंधित हार्नेस, पुली, कॅरेबिनर्ससारख्या साधनसामग्री यांच्या मागील तपासणीचा संपूर्ण तपशील.

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे: १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती (करारपत्रासहित)

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती

- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती
- इजा होण्याचा धोका आहे अशी गर्भवती महिला

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षण

सर्व नेत्यांनी नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम पूर्ण केला असला पाहिजे किंवा त्यांना अशा प्रकारच्या उपक्रमांचा अनुभव असला पाहिजे.

अनिवार्य : नामांकित संस्थेचे प्रथमोपचार आणि सीपीआर प्रमाणपत्र (वैध आहेत का हे तपासा):

श्रेयस्कर असलेली प्रशिक्षणे:

प्रमुख नेता: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक आणि प्रगत अभ्यासक्रम आणि उपक्रमाच्या वेळी गरज पडल्यास बचाव कार्य करण्याचे कौशल्य आणि अनुभव

सहाय्यक नेते: नामांकित संस्थेचा पर्वतारोहणाचा प्राथमिक अभ्यासक्रम प्रमुख नेता: नामांकित संस्थेचा आऊटडोर लीडरचा अभ्यासक्रम

अनुभव

मुख्यतः प्रमुख नेत्यासाठी:

- साहसी उपक्रमात गटाचे नेतृत्व करण्याचा अनुभव
- साहसी उपक्रमाचे अभ्यासक्रम(ज्यामध्ये झिपलाईन्सचा समावेश आहे) आयोजित करण्याचा अनुभव
- वैद्यकीय आणि अ-वैद्यकीय आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा अनुभव

कौशल्ये:

- झिप लाईनच्या दोन्ही टोकांवर असलेल्या प्लॅटफॉर्मवरील अँकरची तपासणी करणे, यू क्लॅम्प्स लॉक करणे, यू क्लॅम्प्समधून केबल्स घसरल्या आहेत का, केबल्स आणि संबंधित गिर्यारोहण उपकरणे तपासणे इ.
- नेतृत्व गटाच्या सदस्यांवर देखरेख करण्याची क्षमता
- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर स्टेशन सेटअप करण्याचे कौशल्य
- उपक्रमाच्या जागी सुरक्षित वातावरण तयार करण्याचे कौशल्य (दोन्ही बाजूंच्या टोकाच्या ठिकाणी पोहोचण्याचा सुरक्षित मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याच्या सूचना देणे आणि संपूर्ण उपक्रमात सुरक्षेची काळजी घेणे.)
- खंबीरपणे निर्णय घेण्याची क्षमता - विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आपत्कालीन परिस्थिती हाताळताना घ्यायचे निर्णय
- गट व्यवस्थापन कौशल्य

साधनसामग्री:

तांत्रिक साधनसामग्री

- ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील [परिशिष्ट १](#) येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.
- कृत्रिम टॉवर्सच्या स्ट्रक्चरल गरजा पूर्ण करण्यासाठी धातूची उपकरणे. ISI मार्क असलेले वायर रोप्स.
- ISI चिन्हासह ११ किंवा १२ मि. मी. केबल्स वापरा

- यू क्लॉम्प्स, टर्न बकल्स, थिंबल्स, नट बोल्ट आणि आय-टाईप किंवा सी-टाईप चॅनल्स, पाइप्स इ. नामांकित कंपनीचे असावेत.
- अशा स्ट्रक्चरल स्टीलची जाडी कमीत कमी ५ मि.मी. असावी. बांधकामासाठी वापरण्यात येणारे स्टील ISI चिन्हांकित असावे आणि काँक्रीटची ग्रेड माती परीक्षण अहवालानुसार किमान M २५ किंवा M ३० असावी.
- स्ट्रक्चरल स्टीलच्या सर्व उघड्या भागांना मान्यताप्राप्त गुणवत्तेच्या गंजविरोधी रंगाचा लेप दिला जावा.
- जिथे जिथे चढण्याचा दोर लागतो तिथे तिथे ११ किंवा १२ मि. मी. सेमी स्टॅटिक दोराचा वापर करावा.
- जर उपक्रम पावसाळ्यात आयोजित केला असेल तर पॅड नसलेले हार्नेस (पूर्ण शरीर, किंवा छातीच्या हार्नेससह सीट हार्नेस) - पॅडेड हार्नेसपेक्षा हे पटकन कोरडे होतात. (हार्नेस पॅडिंगमध्ये बराच वेळ ओला राहतो ज्यामुळे पट्ट्यांमधील आतील भागात नुकसान होऊ शकते)
- झिप लाईनसाठी ११ मि. मी. किंवा १२ मि. मी. च्या २ केबल्स वापरणे उचित आहे.
- CE / EN, UIAA, ANSI यांनी शिफारस केलेल्या मानकांनुसार केबल्ससाठी (म्हणजेच वायर दोर) फक्त टॅन्डम पुली वापरा. (या पुलींना 'पुली ट्रेन' असेही म्हणतात). या उपक्रमासाठी सिंगल पुली वापरू नये. दोन्ही पुली टेप स्लिंग / वेबिंग वापरून दोन वेगवेगळ्या केबल्सशी जोडलेल्या असाव्यात. दोन पुली जोडताना त्या दोन पुलींमध्ये शिथिलता नसावी. (कोणत्याही आपत्कालीन परिस्थितीत बचावासाठी २ केबल्स असलेल्या अधिक चांगल्या.)
- ब्रेक सिस्टीमसाठी फक्त प्रमाणित बंजी दोर वापरा; बंजी दोराचा किमान व्यास १६ मि. मी. असावा. अतिरिक्त सुरक्षा आणण्यासाठी २ बंजी दोरांचा ब्रेकिंगसाठी वापर करा.
- उपक्रमादरम्यान मिटन्स किंवा हातमोजे वापरावेत.

टीप:

1. झिप लाईनसाठी प्रमाणित ब्रेकिंग सिस्टीम वापरणे हितकारक.
2. अशी परिस्थिती निर्माण होऊ शकते जिथे सहभागी किंवा नेता ह्यांना 'सस्पेन्शन ट्रॉमा' चा धोका आहे. उदा. एखाद्या व्यक्तीला दुखापत झाल्यास बचावकर्ता त्याला / तिला सुरक्षित ठिकाणी हलवण्यापूर्वी ती/तो बराच काळ उभ्या स्थितीमध्ये लटकत राहू शकते किंवा बचावकार्यादरम्यान बचावकर्त्याला त्याच्या / तिच्या हार्नेसमध्ये बराच वेळ राहावे लागू शकते. संस्थेकडे अशी उत्पादने असली पाहिजेत जी सस्पेन्शन ट्रॉमा टाळण्यासाठी प्रमाणित हार्नेसच्या जोडीने वापरली पाहिजेत. कृपया खालील चौकटीतील टीप पाहा.
3. महत्वाचे: सहभागीच्या हार्नेसमध्ये नेहमी २ सेल्फ अँकर (ज्याला काऊज टेल असेही म्हणतात) असायला हवे.

सस्पेन्शन ट्रॉमा, ज्याला हार्नेस हँग सिंड्रोम (HHS) असेही म्हणतात, ही एक घटना आहे जेव्हा मानवी शरीर काही काळ कोणतीही हालचाल न करता सरळ टांगले जाते. जर ती व्यक्ती हार्नेसमध्ये असेल आणि कोणतीही हालचाल न करता ठरावीक कालावधीसाठी लटकत राहिली तर कालांतराने रक्ताभिसरण व्यवस्थित न झाल्यामुळे ती बेशुद्ध होऊ शकते. उभे राहून बेशुद्ध पडल्याने मृत्यूचा धोका वाढतो. याचे सर्वात सामान्य कारण म्हणजे असे अपघात ज्यामध्ये माणूस दीर्घकाळ हार्नेसमध्ये टांगलेला राहतो.

सस्पेन्शन ट्रॉमा कसा टाळावा: येथे नमुन्यादाखल दर्शविलेली दोन्ही उपकरणे किंवा तत्सम उपकरणे वापरा. अशा उपकरणांचा वापर त्या व्यक्तीच्या हार्नेसबरोबरच अॅटॅचमेंट म्हणून केला जातो. सस्पेन्शन ट्रॉमा रोखण्याव्यतिरिक्त अशा प्रकारच्या उपकरणांमुळे अॅक्टिव्हिटी अधिक आरामदायी बनते कारण यामुळे खूर्चीत बसल्यासारखे वाटते. बचाव कार्य करणाऱ्यांना बचाव कार्याच्या बाबतीत अधिक सहजता मिळवण्यासाठी याचा वापर जरूर करावा.

टीप: हा हार्नेससाठी पर्याय नाही. त्याचा वापर हार्नेसबरोबर करावा लागतो. कोणत्याही ब्रँडचे समर्थन आम्ही करत नाही. वापरलेली प्रतिमा ही फक्त उदाहरणे आहेत.

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच

- महत्वाचे संपर्क क्रमांक अंतर्भूत असलेला १ भ्रमणध्वनी (सेल फोन)
- दोन टोकांमधील संपर्कासाठी वॉकी टॉकी चा एक संच (शक्य असल्यास)
- संपर्क साधने निवडण्यासाठी खालील मुद्द्यांचा विचार करावा:
 - झिप लाईनच्या दोन टोकांवरील लोकांमध्ये संपर्क
 - झिप लाईनचे ठिकाण किती दूर आहे?
 - भ्रमणध्वनीचा संपर्क होण्याची खात्री
 - कायदेशीर बाबी
- नेत्यांनी आपल्या संचामध्ये torches आणि headlamps ठेवावेत.

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

प्रथमोपचार संच

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच [परिशिष्ट २](#) येथे दिला आहे.

नेत्यांनी उपक्रमापूर्वी काय करावे?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्वाची पायरी आहे.

- सहभागी व्यक्तींच्या वैद्यकीय पार्श्वभूमीचा आढावा घ्यावा. यामध्ये प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक अशा दोन्हींसाठी आवश्यक बाबी जागच्या जागी आहेत का ते पाहणे (उदा. औषधांचे दोन संच माहीत असलेल्या ठिकाणी असणे)
- उपक्रमाच्या जागी काही नैसर्गिक धोके आहेत का हे तपासावे (उदा. सरपटणारे प्राणी / कीटक / पडलेली झाडे / ढिले झालेले किंवा हलणारे दगड.)
- उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी साधनसामग्री सुस्थितीत आहे ना हे तपासून घ्यावे. त्याआधी ही साधनसामग्री जिथे ठेवली असेल तिथेच तपासून घेऊन मगच बरोबर घेण्याचे ठरवावे.
- सेटअप करण्यासाठी झाडांचा वापर करणार असाल तर योग्य प्रकारची झाडे निवडावीत, यासाठी स्थानिक लोकांचा सल्ला घ्यावा.
- झिप लाईनसाठी ब्रेक म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या बंजी दोराची स्थिती प्रत्येक वेळी अॅक्टिव्हिटीच्या आधी आणि नंतर तपासावी.

सहभागी व्यक्तींना द्यायच्या सूचना:

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते:

- साहसी उपक्रमाची पूर्ण माहिती: नेत्याने प्रत्यक्ष झिप लाईनवर प्रात्यक्षिक दाखवावे, साधनसामग्री कशी वापरावी ते सांगावे. काय करू नये याच्या सूचनांवर भर द्यावा. (उदा. 'स्कूगेट कॅरेबिनर'च्या गेटला स्पर्श करू नका, २ सेल्फ अँकर का दिले जातात, त्याचे काय उपयोग आहेत, ते का जास्त सुरक्षित आहेत इ.)
- एखाद्याला काही ऐन वेळच्या वैद्यकीय समस्या असल्या तर नेत्याने उपक्रम सुरु होण्यापूर्वी त्या माहिती करून घेणे आवश्यक आहे.
- सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम याविषयी नेत्याने सगळ्या गटाला स्पष्ट सूचना द्याव्यात.
- स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे हे सांगावे.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- कुठल्याही क्षणी घाई करू नका. प्रत्येक सहभागीला नवीनच समजून त्याची प्रत्येक टप्प्यावर सर्व आवश्यक ती सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरुवातीपासूनच आपत्कालीन संच आणि प्रथमोपचार संचासह बचाव कार्य नेता हा योग्य ठिकाणी उपस्थित असावा.
- सहभागीचे मोकळे केस, सैल कपडे आणि दागिने कुठे अडकणार नाहीत याची खात्री करावी. सहभागी झिप लाईनवर येण्यापूर्वी ते व्यवस्थित केले आहे ना पाहावे. (मोकळे केस बांधलेले असावेत, सैल कपडे खोचलेले असावेत.)
- सहभागीने सुरुवात करण्यापूर्वी वैयक्तिक साधनांची शेवटची तपासणी करा - 'Touch-Say-Confirm' ही पद्धत वापरा: म्हणजे सहभागीच्या वैयक्तिक साधनांमधल्या प्रत्येक गोष्टीस स्पर्श करा, त्याचे नाव मोठ्याने सांगा व ते योग्य ठिकाणी योग्य स्थितीत आहे ना याची खात्री करा.
- धोके टाळण्यासाठी सगळ्या कृती आणि त्यांचा क्रम हा जोखीम व्यवस्थापनेतल्या तक्त्यानुसार आहे याची खात्री करा.
- ज्यांनी झिप लाईन पूर्ण केली आहे किंवा आपला क्रमांक येण्याची वाट पाहत आहेत अशा सहभागी व्यक्तींकडे लक्ष ठेवा.
- वातावरणातील बदलांचे निरीक्षण करा - हवामान, धोकादायक प्राणी इ.

- नैसर्गिक घटक काय परिणाम करत आहेत याकडे लक्ष असू द्या - आवश्यक असल्यास सहभागींकडून काय अपेक्षा आहेत हे परत सांगा

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याशी केलेला करार अभ्यासावा.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि हा उपक्रम योग्य प्रकारे पार पडण्याचे कौशल्य तपासावे.
- प्रमुख नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या याचा आढावा घ्यावा.
- या उपक्रमाच्या सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना आणि मानक प्रणाली सेवादात्याला पाठवाव्यात आणि उपक्रमादरम्यान त्याची योग्य अंमलबजावणी होत आहे ना हे बघावे.
- सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्वाच्या गोष्टी करताना सेवादात्याचे कर्मचारी काय पद्धत वापरत आहेत हे तपासावे. (उदा. अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का, वायर रोप्स, U क्लॅम्स साधनसामग्री इ.) प्रत्येक सहभागीचे अवरोहण सुरु करण्यापूर्वी त्यांची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.)

जोखीम कमी करण्यासाठी खबरदारी

- सर्व अँकर सिस्टीम सुरक्षित आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
- प्रत्येक सहभागीची वैयक्तिक साधने बरोबर आहेत का हे दोन-दोनदा तपासावे.
- बचाव कार्य करणाऱ्या नेत्यांनी संपूर्ण बचाव कार्याचा संच त्यांच्या हार्नेस मध्ये ठेवलेला असावा.
- नेत्याचे पूर्ण वेळ गटाकडे लक्ष असावे. (टीप- गटामधील प्रौढ व्यक्ती केवळ विना-तांत्रिक बाबींमध्ये मदत करू शकतील आणि नेते संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेसाठी जबाबदार असतील.)
- 'अल्कोहोल, तंबाखू आणि मादक द्रव्य यांच्या सेवनास परवानगी नाही': संपूर्ण गटातील प्रत्येक जण याचे काटेकोरपणे पालन करत आहे याची नेत्याने खात्री करावी.
- सुरक्षितता धोक्यात येईल अशा वेळी उपक्रम थांबवण्याचा अधिकार नेत्याकडे असेल. (उदा. नैसर्गिक घटक, साधनसामग्रीला होणारी हानी, सहभागी व्यक्तींचे असहकार्य)
- पर्यावरणावर कमीत कमी परिणाम होईल असे बघावे. '[कमीत कमी परिणाम पद्धती](#)' बघावी.
- कार्यक्रमादरम्यान तसेच आपत्कालीन परिस्थितीत काय करावे? आणि काय करू नये?
 - नेत्याने गटाला याविषयी माहिती द्यावी.
 - आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून काय अपेक्षा आहेत हे नेत्याने स्पष्ट करावे.

उपक्रमाची समाप्ती

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा. जर टेपच्या किंवा दोराच्या गाठी मारल्या असतील तर उपक्रम संपल्यावर तिथेच त्या सोडवून घ्याव्यात आणि मगच त्यांची बांधाबांध करावी.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून द्यायची आहेत ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा.

- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

झाडांच्या सुरक्षिततेसाठी टीप:

- झाडे आकाराने खूप मोठी असावीत. ती अशा जातीची असावीत की ज्यांची मुळे जमिनीत लांबवर पसरलेली असतात आणि खोड आणि फांद्यांमध्ये खूप ताण सहन करण्याची क्षमता असते. याबाबतीत जाणकार लोकांचा (त्या भागातले वनस्पतीतज्ञ किंवा स्थानिक कृषीतज्ञ) सल्ला घ्यावा.
- जिथे दोर झाडावर घासला जाण्याची शक्यता आहे तिथे संरक्षक साधने किंवा कुठल्याही प्रकारचे जाड पॅडिंग वापरावे. झाड कितीही मोठे आणि मजबूत असले तरी या उपक्रमादरम्यान केबलचे वजन आणि सततची हालचाल यामुळे कालांतराने झाडाचे नुकसान होते.
- सर्वसामान्यपणे झाडांचे संरक्षण करण्यासाठी केबल आणि झाड यांच्या मध्ये लाकडी फळ्यांचा वापर करण्याची पद्धत आहे. काही वर्षांनंतर झाडाच्या वाढीनुसार केबल सैल करणे आणि झाडाच्या वाढीसाठी पुरेशी जागा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.

सुरक्षिततेसंबंधी टीप: तात्पुरत्या झिप लाईन सेटअपसाठी महत्त्वाचे:

सूचना:

- उतार असलेल्या भूभागावर तात्पुरती झिप लाईन सेटअप करणे टाळा (जिथे गुरुत्वाकर्षणामुळे सहभागी सहज खाली जातील). कारण अशा झिप लाईन्समध्ये परिणामकारक ब्रेक सिस्टीम तयार करणे अवघड असते कारण त्यात तांत्रिक बाबींचा समावेश असतो आणि अशा ब्रेक-सिस्टीममध्ये बिघाड झाल्यास गंभीर अपघात होऊ शकतो.
- तात्पुरती झिप लाईन 'पॅराबोलिक डिझाईन' ची सेटअप करा.
- बन्जी दोराचा वापर करून ब्रेक सिस्टीम तयार करा ज्या पर्यायी म्हणूनही कार्य करू शकतात: (जास्त वजन असलेला सहभागी असताना अधिक उपयोगी)
- कुठल्याही प्रकारच्या झिप लाईनवर सहभागींचा वेग कमी करणे आणि त्यांना थांबवणे यासाठी पारंपारिक बिले (फ्रिक्शन डिवाईस वापरून देण्यात येणारा बिले) हा उपाय असू शकत नाही.
- तात्पुरत्या झिप लाईनसाठी एक पर्यायी व्यवस्था असावी ज्यामध्ये दुसरा दोर वेगळ्या दोन झाडांना बांधला असेल आणि या भागात वरती दिल्याप्रमाणे त्याचा वापर केला जावा.

- भाग समाप्त -

केव्हिंग साठी सुरक्षा मार्गदर्शक सूचना

उपक्रमाची माहिती

युनायटेड किंग्डम आणि आयर्लंडमध्ये पॉटहोलिंग (Potholing) आणि अमेरिका आणि कॅनडामध्ये स्पेलूनकिंग (Spelunking) या नावाने ओळखला जाणारा केव्हिंग, हा गुहांचा शोध घेण्याचा हा एक साहसी उपक्रम आहे. ह्यात अनेक धोके आणि जोखीम असू शकतात. त्यामुळे हा उपक्रम आयोजित करणाऱ्या संस्थांनी हे सुरक्षित पद्धतीने करणे आवश्यक आहे.

उपक्रमासाठी निवडलेल्या गुहेनुसार त्यातील आव्हाने वेगवेगळी असतात. गुहेच्या प्रवेशापलीकडे प्रकाश नसण्याव्यतिरिक्त, अरुंद मार्ग, चिंचोळ्या घळी आणि पाण्याचे धोके यांना पार करणे कठीण जाऊ शकते. बऱ्याच वेळा गुहेचे मॅपिंग करणे आवश्यक / योग्य आहे. गुहेच्या सर्वेक्षणाची किंवा मॅपिंगची औपचारिक प्रकाशने अस्तित्वात नसतात. काही वेळा केव्हिंगचे वर्गीकरण 'अती धोकादायक खेळ' असे केले जाते.

केव्हिंगसाठी विशेष सूचना:

केव्हिंग ही एक गंभीर आणि धोकादायक क्रिया आहे. केव्हिंगमध्ये ह्या उपक्रमासाठी विशेष अशा कौशल्यांची आवश्यकता असते. भारतात रॉक क्लायम्बिंग, राफ्टिंग आणि अगदी पॅराग्लायडिंग सारख्या इतर साहसी उपक्रम आयोजित करणाऱ्या अनेक संस्था आहेत पण केव्हिंग आयोजित करणाऱ्या संस्था अभावानेच आढळतात. त्यामुळे नवोदित सहभागींसाठी केव्हिंग कार्यक्रम आयोजित करणाऱ्या संस्थाही कमीच आहेत.

केव्हिंगमधील धोक्यांमध्ये तीव्र आणि निसरडे चढ-उतार, साचलेले खोल पाणी, कोसळणारे खडक, थंड तापमान आणि आर्द्रता (हायपोथर्मियाच्या धोक्याशी संबंधित) आणि शारीरिक थकवा यांचा समावेश होतो. ही यादी सर्वसमावेशक नाही. गुहेत अडकलेल्या लोकांना वाचवणे कठीण आणि वेळखाऊ असते आणि त्यासाठी उच्च दर्जाचे बचाव कौशल्य, प्रशिक्षण आणि उपकरणे यांची गरज भासू शकते. गुहेतील अशा बचाव कार्यात अनेक बचाव कार्यकर्त्यांच्या प्रयत्नांचा समावेश असू शकतो, ज्यात त्यांचा स्वतःचा जीवपण धोक्यात येऊ शकतो. त्यामुळे संघटित कार्यक्रमांसाठी संस्थेकडे संपूर्ण गुहेचा नकाशा असावा, योग्य कृत्रिम अँकरिंग ठिकाणांची माहिती उपलब्ध असावी आणि ते अँकर चांगल्या स्थितीत असावेत. गटाच्या संख्येनुसार नेत्यांचे प्रमाण हा एक महत्त्वाचा घटक आहे आणि त्यावर तडजोड करू नये.

काही महत्त्वाच्या सूचना

1. 'कठीण किंवा अत्यंत कठीण' श्रेणीअंतर्गत येणाऱ्या गुहेसाठी आठ (8) पेक्षा अधिक सहभागी असू नयेत.
2. 'कठीण किंवा अत्यंत कठीण' श्रेणीत येणाऱ्या गुहेसाठी प्रत्येक दोन सहभागींसाठी एक नेता असावा. याव्यतिरिक्त, मुख्य नेत्याच्या नेतृत्वाखाली गटाच्या सुरक्षिततेवर लक्ष ठेवण्यासाठी आणि कोणत्याही संकटाची परिस्थिती हाताळण्यासाठी दोन अतिरिक्त नेता असावेत.
3. लहान मुलांसाठी: अशा ठिकाणीच लहान मुलांना सहभागी करावे जिथे गुहेत शिरून बाहेर येणे सोपे आहे, गुहेच्या आत सोपा प्रवास आहे ज्यामध्ये कोणतीही उपकरणे आणि दोरीचा वापर करावा लागणार नाही. जर एखाद्या गुहेत रॅपलिंग आणि / किंवा चढणे आणि / किंवा दोरीवरून प्रवास करणे समाविष्ट असेल तर अशा ठिकाणी उपक्रम फक्त प्रौढांसाठीच आयोजित करावा.
4. अशा उपक्रमात प्रत्येक गटामध्ये किमान चार नेते असावेत. अपघात/दुखापत झाल्यास एक नेता जखमी व्यक्तीबरोबर राहू शकेल, एक बाकीच्या गटाबरोबर राहू शकेल आणि उर्वरित दोन गरज असेल तेथे एकमेकांना सहाय्य करत मदत आणण्यासाठी बाहेर जाऊ शकतील.
5. विशेषतः सहभागींसाठी आयोजित केलेल्या केव्हिंग कार्यक्रमासाठी शिफारस - संस्थेने आपल्या नेत्यांना केव्हिंग मार्गाला उपक्रमाच्या आधी एक/दोनदा पाहणीसाठी भेट द्यावी. या प्राथमिक पाहणीदरम्यान, खालील कामांची काळजी घ्यावी: अँकर स्टेशन तयार करणे, गुहेच्या मार्गाचे मॅपिंग करणे, रिफ्लेक्टिव्ह टेप्स असलेल्या मार्कर्सच्या

ठिकाणांची नोंद करणे, सुरक्षित क्षेत्रांची नोंद करणे, धोकादायक आणि जास्त जोखीम क्षेत्रांची नोंद करणे इत्यादी. सुरक्षेच्या उपाययोजनांमुळे हे तपशील महत्त्वाचे आहेत. (उदा. गुहेचा प्रवेश खड्या चढावर असेल किंवा आडव्या मार्गावर (Traverse) प्रवास असेल तर स्टॉप पॉइंटसाठी लेज मार्क करणे आणि त्या थांब्याच्या ठिकाणावर अँकर स्टेशन असणे बंधनकारक आहे. अशा थांब्यावर एका वेळी किती माणसे असावीत याची सविस्तर थांब्यानुसार माहिती ठेवणे आवश्यक आहे.) अशा कागदपत्रांमुळे संघटित कार्यक्रमाच्या नियोजनास मदत होऊ शकते.

नेत्यांसाठी आवश्यक माहिती

नेत्यांनी उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडावा आणि आपत्कालीन परिस्थिती चांगल्या पद्धतीने हाताळावी या दृष्टीने हे माहित असणे खूप महत्त्वाचे आहे:

- उपक्रमाची उद्दिष्टे
- नेत्यांची नावे आणि पात्रता, सहभागी व्यक्ती आणि नेत्यांच्या संख्येचे प्रमाण
- आपत्कालीन परिस्थितीत बॅकअप योजना (काही उपयुक्त माहिती: गट किती आतपर्यंत/खोलवर प्रवेश करू शकतो, परत फिरण्याचे ठिकाण आणि परतीचे वेळापत्रक, इत्यादी. प्रत्येक सहभागीवर नजर ठेवावी आणि गरज पडल्यास ताबडतोब बाहेर येण्यासाठी लागेल ती क्रिया करावी.)

मुख्य नेत्याकडे आवश्यक असलेली कागदपत्रे: (शिफारस केलेली)

ही महत्त्वाची आहेत कारण यामुळे १. नेते तणावाशिवाय काम करू शकतात, २. त्यांना एखाद्या घटनेच्या भविष्यातील संदर्भासाठी नोंदी करणे सोपे जाते आणि ३. संस्थांना उपक्रमाचा आढावा घेऊन त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे शक्य होते.

- कायदेशीर कागदपत्रे (नोंदणीपत्र, परवाना इ.)
- सहभागी व नेत्यांची वैयक्तिक माहिती
- सहभागींकडून घेतलेली हमीपत्रे
- जिथे उपक्रम आयोजित केला आहे त्या ठिकाणचे जोखीम मूल्यांकन (risk analysis) आणि संभाव्य धोके कमी करण्यासाठीचे नियोजन
- खालील कागदपत्रांच्या प्रती:
 - अभिप्राय फॉर्म
 - आपत्कालीन प्रतिसाद आणि प्रथमोपचार यासंबंधीच्या योजना
 - आपत्कालीन प्रतिसाद पद्धत
 - आपत्कालीन घटना अहवाल
 - औषधाच्या वापराचा अहवाल
 - साधनसामग्रीचा वापर आणि त्यांच्या नुकसानीचा अहवाल
 - सेवादात्यांशी संबंधित माहिती

सहभागी व्यक्तींना वगळण्याचे निकष

नेत्यांना सुरक्षिततेच्या दृष्टीने योग्य निर्णय घेण्यास आणि सहभागींशी वादविवाद टाळण्यास मदत करण्यासाठी याविषयी संस्थेचे स्पष्ट धोरण असणे हे खूप महत्त्वाचे आहे. सहभागींच्या नोंदणीच्या वेळीच याबद्दलची माहिती सहभागींना देणे अपेक्षित आहे.

- मद्य पिऊन आलेली व्यक्ती
- सुरक्षित पद्धतींचा अवलंब करण्यास नकार देणारी व्यक्ती
- धोका उत्पन्न होऊ शकतो अशी वैद्यकीय समस्या असलेली व्यक्ती

- इजा होण्याचा धोका आहे अशी गर्भवती महिला
- क्लॉस्ट्रोफोबियाचा (बंदिस्त जागांची भीती) ज्ञात इतिहास असलेली व्यक्ती

नेत्यांची पात्रता

टीप: नेत्यांची पात्रता ही औपचारिक प्रशिक्षणावर आधारित अनुभवामधून किंवा प्रशिक्षणाच्या तोडीच्या अनुभवामधून आलेली असते. संस्थांना नेत्यांची पात्रता तपासण्यासाठी संदर्भ म्हणून खालील गोष्टी वापरता येतील:

औपचारिक प्रशिक्षणे:

सर्व नेते: नामांकित संस्थांकडून मूलभूत रॉक क्लायम्बिंग कोर्स किंवा साहस आणि समतुल्य उपक्रमांचा अनुभव असणे

प्रत्येक नेत्याला योग्य अँकर करण्याचे ज्ञान आणि अनुभव असणे. (उदा. 'कॉम्प्लेक्स अँकर' तयार करण्याची क्षमता: नैसर्गिक आणि कृत्रिम अँकरचे मिश्रण किंवा फक्त कृत्रिम अँकर). प्रत्येक नेत्याला बचाव तंत्राचे ज्ञान आणि अनुभव असला पाहिजे.

उपयोगी: नेत्याने नामांकित संस्थेकडून अॅडव्हान्स रॉक क्लायम्बिंग कोर्स, बेसिक आणि अॅडव्हान्स माउंटेनिअरिंग कोर्सेस केलेले असणे उपयोगी ठरेल. या संघात असे किमान ३ ते ४ अनुभवी नेते असणे आवश्यक आहे.

सहाय्यक नेत्यांनी गिर्यारोहण संस्थांमधून बेसिक आणि अॅडव्हान्स गिर्यारोहण अभ्यासक्रम पूर्ण करणे उपयोगी ठरेल.

नामांकित संस्थेकडून आऊटडोर लीडरचा अभ्यासक्रम पूर्ण करणे उपयोगी ठरेल.

प्रमाणपत्रे (वैध आहे की नाही हे तपासा.): नामांकित संस्थेकडून प्रथमोपचार आणि सीपीआरमध्ये वैध प्रमाणपत्र असणे.

अनुभव

- उच्च साहसी उपक्रमांवरील प्रमुख नेता म्हणून अनुभव.
- वैयक्तिक गुहा आणि गुहा संशोधन मोहिमांचा अनुभव.
- काही नेत्यांना बचाव प्रशिक्षण सत्र आयोजित करण्याचा अनुभव असला पाहिजे (स्ट्रॅचर वाहून नेणे / हाताळण्याचे तंत्र, एखाद्या व्यक्तीला खाली/वर आणणे किंवा जखमी व्यक्तीस आडव्या मार्गावरून नेणे इ.)
- नवोदितांसाठी गिर्यारोहण / गुहा सत्र आयोजित करण्याचा अनुभव.
- आपत्कालीन परिस्थिती हाताळण्याचा - वैद्यकीय आणि बिगर वैद्यकीय दोन्हींचा अनुभव.

कौशल्ये:

- नैसर्गिक आणि कृत्रिम पृष्ठभागांवर अँकरिंग स्टेशन उभारण्याची क्षमता (अँकर सिस्टीम, बिले सिस्टीम, रेस्क्यू ऑपरेशन्स इ.)
- लीडरशिप टीमच्या सदस्यांवर देखरेख करण्याची क्षमता
- गुहेच्या ठिकाणाच्या बाहेर आणि आत सुरक्षित वातावरण निर्माण करण्याची क्षमता; संदर्भ: गुहेत प्रवेश आणि बाहेर पडण्याचा मार्ग, सहभागींना काय करावे आणि काय करू नये याविषयी सूचना देणे आणि संपूर्ण सत्रात सुरक्षिततेसाठी निरीक्षण करणे इ.
- भूमिका / जबाबदाऱ्या सोपवून 'फास्ट रिस्पॉन्स फोर्स' तयार करणे (त्यासाठी मुख्य नेत्याला तिच्या / त्याच्या संपूर्ण टीमची बलस्थाने आणि दुर्बलता माहीत असली पाहिजे)
- आणीबाणी हाताळताना जोखीम व्यवस्थापनात नियमानुसार काम करण्याचा दृष्टिकोन
- समूह व्यवस्थापन कौशल्य

- निर्णय घेताना, विशेषतः धोकादायक परिस्थिती टाळण्यासाठी आणि आणीबाणी हाताळताना आग्रही असण्याची क्षमता
- पर्यावरणीय सुरक्षेसाठी लागणाऱ्या पद्धतींमध्ये कौशल्य (कमीत कमी परिणाम पद्धती हा विभाग बघा)

साधनसामग्री:

तांत्रिक साधनसामग्री: ह्या उपक्रमात वापरायच्या तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा (Technical Specifications) तपशील या पुस्तिकेतील परिशिष्ट १ येथे दिला आहे, तशी साधनसामग्री वापरावी.

केव्हिंगसाठी खालील उपकरणांच्या वापराची शिफारस केली जाते:

तांत्रिक उपकरणे

- लो स्ट्रेच किंवा सेमी स्टॅटीक दोरी ११ मि. मी. किंवा १२ मि. मी. व्यासाची. कठीण आवरण असलेले दोर किंवा 'एज् प्रूफ' (edge proof) असलेले खास दोर मिळवण्याबद्दल विचार करावा.
- अँकर स्टेशन आणि मिड-वे प्रोटेक्शन प्लेसमेंट तयार करण्यासाठी आवश्यक उपकरणे
- पॅड हार्नेस (पूर्ण शरीर किंवा छातीच्या हार्नेससह सीट हार्नेस)
- हेडलॅम्प बसवण्याची सुविधा असलेले हेल्मेट
- ओरखडे/खरचटणेपासून बचाव करण्यासाठी पूर्ण बॉडी सूट आणि हातमोजे (मिटन्स नाही).
- कोपर आणि गुडघे संरक्षण पॅड्सचा विचार करावा.
- रॅपलिंग आणि चढण्यासाठीची उपकरणे (उभी चढण असणाऱ्या गुहेसाठी)
- तारेच्या शिड्या (उभी चढण असणाऱ्या गुहेसाठी)
- हेल्मेटवर बसवता येणारे दिवे

आपत्कालीन परिस्थितीत वापरण्याचा संच:

- एक मोबाईल, ज्यात महत्वाचे संपर्क क्रमांक प्रविष्ट केले आहेत
- गरजेप्रमाणे वॉकी-टॉकी सेट

टीप: संस्थांनी साहसी उपक्रमावर आधारित तांत्रिक साधनसामग्रीचा आपत्कालीन संच तयार केला पाहिजे.

सुरक्षिततेसाठी महत्वाची टीप:

या उपक्रमामध्ये आपत्कालीन परिस्थितीत संपर्क होणे हे खूप महत्वाचे असते. कोणत्याही संपर्काच्या उपकरणांची संख्या आणि प्रकार ठरवण्यासाठी 'केव्ह'ची संरचना, लॉजिस्टिक आणि मागील मोहीमांच्या नोंदी यांची तपशीलवार माहिती वापरली जावी.

प्रथमोपचार संच:

प्रातिनिधिक स्वरूपाचा प्रथमोपचार संच परिशिष्ट २ येथे दिला आहे.

नेत्यांनी उपक्रमापूर्वी काय करावे?

प्रत्यक्ष उपक्रमादरम्यान सुरक्षिततेवर परिणाम होऊ नये यासाठी ही अतिशय महत्वाची पायरी आहे.

- अॅक्टिव्हिटी सुरू करण्यापूर्वी नुकसानासाठी उपकरणे तपासा - ही दुसरी तपासणी असणे आवश्यक आहे. पहिली तपासणी उपकरणे पॅक करण्यापूर्वी ऑफिस / स्टोअरमध्ये करावी.
- योग्य प्रतिबंधात्मक आणि उपचारात्मक योजना आहेत याची खात्री करण्यासाठी सहभागींच्या वैद्यकीय माहितीचा आढावा घ्या (उदा. ज्ञात ठिकाणी अतिरिक्त औषधे). काही ठिकाणी गुहा अतिशय अरुंद असेल तर क्लॉस्ट्रोफोबिया असलेल्या लोकांना गुहेत नेऊ नये.
- उपक्रमाच्या क्षेत्राच्या हवामान अंदाजाचा संदर्भ घ्या. विशेषतः त्या भागात त्या कालावधीत पाऊस पडत असेल तर हे महत्वाचे आहे.

- उपक्रमाच्या क्षेत्राच्या संदर्भात सहभागी आणि नेत्यांच्या संख्येचे प्रमाण तपासा. याचे काही मापदंड याप्रमाणे आहेत:
 - केव्हिंग मार्गाचे स्वरूप: सहजपणे मार्गक्रमण करता येण्याजोग्या जागेतून चालणे किंवा रॅपलिंग, दोरी चढणे, दोरीच्या मदतीने प्रवास करणे, संरक्षण-उपकरणे आणि अँकरिंग स्टेशनमधील चेंज-ओव्हर परिस्थिती इत्यादी घटक असणे.
 - गुहेच्या प्रवेशद्वाराकडे जाणारा मार्ग - जर हा धोकादायक असेल तर प्रवेशद्वाराकडे जाताना सहभागींसाठी सुरक्षारक्षक म्हणून काम करण्यासाठी एका नेत्याची गरज भासू शकते. अशा जागी दोर लावलेला असावा.
- गुहेबाहेरील लोकांना (उदा. स्थानिक सरकारी अधिकारी, संघटनेचा प्रतिनिधी/नेता) परत येण्याच्या अपेक्षित वेळेबद्दल माहिती द्या, जेणेकरून निर्देशित वेळेपर्यंत गट परत न आल्यास अथवा गटाशी संपर्क न झाल्यास गुहेबाहेरील लोक शोध/बचाव पथक (अनुभवी टीम) आयोजित करू शकतील.
- प्रत्येक सदस्याकडे अतिरिक्त बॅटरी असलेले हेल्मेटवर बसवलेले दिवे असल्याची खात्री करा. प्रत्येक व्यक्तीकडे दोन दिवे असावेत अशी शिफारस आहे.
- प्राथमिक पाहणी दौरा अत्यावश्यक आहे: नेत्यांपैकी किमान दोन सदस्यांनी संपूर्ण मार्गाचे संपूर्ण मूल्यमापन करण्यासाठी प्रत्यक्ष उपक्रमाच्या एक दिवस आधी गुहेतील मार्ग / मार्गाला भेट द्यावी. खालीलपैकी बहुतेक कृती अशा दौऱ्यात केल्या जाव्यात.
- गुहेच्या बाहेर झाडे आणि दगड यांसारख्या नैसर्गिक साधनांचा उपयोग अँकरिंगसाठी करायचा असेल तर योग्य प्रकारची झाडे / दगड निवडण्याची खात्री करा (झाडांच्या माहितीसाठी स्थानिकांचा सल्ला घेतला जाऊ शकतो).
- केव्हिंग अँक्टिव्हिटीमध्ये गुहेत अँकर तयार करताना दगड, नैसर्गिक छिद्रे इत्यादींचा वापर करणे टाळावे. कारण कृत्रिम प्रकाशात बघत असताना अशा संसाधनांच्या योग्यतेचे अचूक मूल्यमापन करणे कठीण जाते. त्यामुळे गुहांमध्ये कृत्रिम अँकर तयार करण्याची शिफारस केली जाते.
- सुरक्षेसंबंधी सूचना:
 - दोरीचे घर्षणाने होणाऱ्या नुकसानापासून संरक्षण करण्यासाठी दोरी संरक्षकांचा वापर करा.
 - उपक्रमाच्या स्थळावरील नैसर्गिक धोके तपासा (सरपटणारे प्राणी/कीटक/पडलेल्या फांद्या/ सैल खडक, गुहेच्या आत पाणी असेल तर पाण्याची पातळी काय आहे इत्यादी.)
 - उपक्रमाच्या दरम्यान खोल पाणी लागण्याची शक्यता तपासा. पावसाचे पाणी भूमिगत होताना गुहेत अतिशय वेगाने पाणी भरू शकते आणि लोक गुहेत अडकू शकतात. संघटित उपक्रमात असे होण्याची शक्यता असल्यास गुहेत प्रवेश करणे टाळा.
 - नियोजित गुहेच्या मार्गावर आवश्यकतेनुसार सुरक्षा दोरी लावून मार्ग सुरक्षित करावा. वर शिफारस केल्याप्रमाणे, समूहाच्या कार्यक्रमाच्या एक दिवस आधी प्राथमिक पाहणी झाली असेल तर हे करता येईल. याची खात्री करा: तीक्ष्ण जागांवर किंवा दोरावर दोरी घासून दोराला नुकसान होईल अशा सर्व ठिकाणी योग्य दोरी संरक्षक (rope protector) वापरावे.

सहभागी व्यक्तींना द्यायच्या सूचना

या सूचनांमुळे सहभागींना खालील गोष्टींची जाणीव होते: १. स्वतःची तसेच इतरांची सुरक्षितता ही प्रत्येकाची जबाबदारी आहे २. सांगितलेल्या सूचनांचे पालन न केल्यास उपक्रमात उद्भवणारे धोके आणि त्याचे परिणाम ३. उपक्रमादरम्यान आणि आपत्कालीन परिस्थितीमध्ये नेत्यांची भूमिका

- उपक्रमाची सविस्तर माहिती:

- प्राथमिक पाहणी दौऱ्यामध्ये चित्रित केलेल्या छायाचित्रांच्या आणि व्हिडिओ क्लिप्सच्या मदतीने संपूर्ण केव्हिंग उपक्रमाची माहिती, आणि गुहेचा नकाशा
- वापरली जाणारी उपकरणे - कठीण श्रेणीतील गुहेत प्रवेश करणाऱ्या केव्हर्सच्या प्रशिक्षण कार्यक्रमात याचा समावेश करणे आवश्यक आहे.
- 'काय करू नये?' (उदा. सुरक्षा यंत्रणा आणि अँकरिंग स्टेशनपासून वेगळे होऊ नका', चेंज-ओव्हर पॉइंट्सच्या दरम्यान कोणत्याही क्षणी कॅराबिनर अनलॉक करू नका.)
- कोणतीही आरोग्यासंबंधित नव्याने उद्भवलेली समस्या तपासा: उपक्रम सुरु करण्यापूर्वी याची माहिती मुख्य नेत्याला असणे आवश्यक आहे.
- सुरक्षा प्रक्रियेचे पालन न केल्यास होणारे परिणाम आणि उद्भवणारे धोके संपूर्ण गटाला स्पष्टपणे सांगू शकणारा नेता असणे आवश्यक आहे.
- स्वतःच्या सुरक्षिततेसाठी आणि इतरांच्या सुरक्षिततेसाठी सहभागींची जबाबदारी: सुरक्षेच्या संदर्भात सर्वांकडून अपेक्षा स्पष्टपणे सांगणे.
- अनिवार्य पद्धती
- सहभागींसाठी: सर्व वैयक्तिक गिअर, बूट काढून टाकले जाऊ नये, अँकरिंग सिस्टीममधून किंवा दोरीतून कधीही कुणीही वेगळं होऊ नये, सर्व सूचनांचे पालन करावे, सर्व शंकांचे निरसन करावे, स्वतःहून कोणताही निर्णय घेऊ नये, नेहमी नेतृत्व गटातील / आयोजकांपैकी एखाद्या व्यक्तीचा सल्ला घ्यावा.
- जोखीम कमी करण्यासाठी सुरक्षा खबरदारी
- नेत्यांनी अँकरिंग प्रणालीतील अँकरचे सर्व मुद्दे दोनदा तपासावेत.
- सहभागींनी सर्व वैयक्तिक सुरक्षा साधने घातल्यानंतर नेत्यांनी परत दोनदा तपासावे.
- गटावर पूर्ण वेळ लक्ष ठेवणारे नेते (टीप: सहभागींच्या गटातील प्रौढ फक्त विना-तांत्रिक पैलूंमध्ये गरज पडल्यास मदत करू शकतात. संपूर्ण गटाच्या सुरक्षिततेची जबाबदारी नेत्यांची आहे.)
- सहभागींची पात्रता तपासण्यासाठी मुख्य नेता.
- केव्हिंग मार्गात रॅपलिंग, दोरीवर चढणे आणि दोरीवरून प्रवास करणे यांसारख्या उच्च साहसी उपक्रमांचा समावेश असेल तर अशा उपक्रमांचा आधीचा अनुभव असणे आवश्यक आहे. असा अनुभव नसलेल्या सहभागीला अशा केव्हिंग मार्गावर नेले जाऊ नये.
- 'मद्य, तंबाखू आणि अमली पदार्थांबद्दल' चे धोरण: नेत्यांनी संपूर्ण गटातील प्रत्येकाने याचे काटेकोरपणे पालन केले पाहिजे याची खात्री करावी.
- गरज पडल्यास उपक्रम थांबवण्याचा नेत्यांचा अधिकार: सुरक्षेबद्दल घेतलेल्या निर्णयावर नेत्यांनी ठाम भूमिका घ्यावी. (उदा. हवामानत झालेले बदल, उपकरणांचे नुकसान, सहभागींचे असहकार इत्यादी.)
- पर्यावरणावर अनिष्ट प्रभाव कमी करणे (उदा. कचरा न टाकणे.)
- मंदिरांसारख्या सांस्कृतिक वास्तूंचे कोणतेही नुकसान न करणे.
- कार्यक्रमादरम्यान कोणास नैसर्गिक विधीसाठी जायचे असल्यास ग्रुप-किटमध्ये किमान एक ट्रॉवेल (खड्डा खणण्याचे साधन) असावे.
- नेत्यांनी आपत्कालीन परिस्थितीत प्रत्येकाकडून असणाऱ्या अपेक्षा स्पष्ट कराव्यात.

सहभागींना प्रशिक्षण: गुहेच्या वैशिष्ट्यांनुसार खालील काही किंवा सर्व पैलू आवश्यक असू शकतील.

- आपत्कालीन प्रतिसाद योजनेची माहिती ('एखादी व्यक्ती हरवल्यास काय करावे याच्या कार्यपद्धती' सह)
- अरुंद मार्गात एकाच ओळीत गट जेव्हा मार्गक्रमण करत असेल अशा परिस्थितीसाठी संवाद संपर्काची उपकरणे आणि दळणवळण संकेतांची योग्य माहिती.

सूचना: केव्हिंग अॅक्टिव्हिटी करण्यापूर्वी एक खास प्रशिक्षण सत्र आयोजित करणे आवश्यक आहे, ज्यात प्रत्येक सहभागी अंधारात सर्व उपकरणे वापरण्यात कुशल आणि आत्मविश्वासपूर्ण आहे याची खात्री करणे आवश्यक आहे.

उपक्रमासंबंधीच्या सूचना

खालील यादी नेत्यांना उपक्रम सुरक्षितपणे पार पाडण्यासाठी मदत करते:

- उपक्रमापूर्वी इमर्जन्सी किट आणि प्रथमोपचार किटसह बचाव उपकरणे योग्य ठिकाणी ठेवलेली असावी.
- प्रत्येक सहभागीचे केस, सैल कपडे आणि दागिने वैयक्तिक संरक्षक उपकरणे, कॅव्हिंग गिअर, अँकर इत्यादींपासून दूर राहतील याची खात्री करा.
- 'टच-से-कन्फर्म' पद्धतीचा वापर करून अॅक्टिव्हिटी सुरु करण्यापूर्वी प्रत्येक व्यक्तीच्या उपकरणांची शेवटची तपासणी करा: सर्व उपकरणे घट्ट आहेत याची खात्री करण्यासाठी सहभागीच्या वैयक्तिक गिअरच्या प्रत्येक वस्तूला नीट तपासा.
- संपूर्ण गटाने या उपक्रमासाठी हेल्मेटवर बसवलेल्या दिव्यांचा वापर करावा.
- उजेडाच्या परिस्थितीच्या तुलनेत अंधान्या जागेत दोरी, टेप्स, अँकर यांना झालेले नुकसान लक्षात येणे / दिसणे कठीण असते, त्यामळे 'लीडरशिप टीम' ने संपूर्ण उपक्रमादरम्यान सावध राहणे अपेक्षित आहे.
- कोणत्याही क्षणी या उपक्रमात घाई करू नका.
- प्रत्येक सहभागीला नवीन समजा आणि प्रत्येक टप्प्यावर आवश्यक सुरक्षा तपासणी करा.
- सुरक्षेसाठी सर्व महत्वाच्या मुद्द्यांवर आणि कृतींवर लक्ष ठेवण्यासाठी संस्थेचे नेते (त्यासाठी सर्व्हिस प्रोव्हायडरच्या कर्मचा-यांवर अवलंबून राहू नये) जबाबदार असतात. उदा. ते सुरक्षित आहेत की नाही हे पाहण्यासाठी अँकर प्रणाली तपासा, सर्व नेते सेल्फ अँकर आहेत की नाही हे तपासा, प्रत्येक स्टॉप पॉईंटवर उपक्रम सुरु करण्यापूर्वी प्रत्येक सहभागीला त्यांच्या वैयक्तिक गिअरची दोन-दोनदा तपासणी करा.
- जोखीम टाळण्यासाठी सर्व कृतींची क्रमवारी आणि सुरक्षा पद्धती जोखीम व्यवस्थापनातल्या तक्त्यानुसार आहेत हे सुनिश्चित करा.
- गुहेच्या आत काही ठिकाणी सहभागींना अरुंद फटीतून/रस्त्यावरून जावे लागते जेथे जाताना मोठ्या प्रमाणात घर्षण होऊ शकते. यामुळे नाजूक उपकरणांचे नुकसान होऊ शकते (दोरी, हार्नेस, टेप इत्यादी) - याकडे नेत्यांनी लक्ष द्यावे.
- वातावरणातील बदलांवर लक्ष ठेवा: सैल खडक, भूस्खलन, येणाऱ्या हवामानामुळे दिसणारे बदल (पाण्याची पातळी वाढण्यासारखे), हानिकारक प्राणी इ.
- पर्यावरणावर होणाऱ्या प्रभावावर लक्ष ठेवा - गरज पडल्यास सहभागींकडून अपेक्षांची पुनरावृत्ती करा.
- अनिवार्य पद्धती: लीडरशिप टीमच्या सदस्यांसाठी: अनुकरणीय वर्तणूक, सर्व वेळ सेल्फ अँकर, प्रत्येक सहभागीवर लक्ष, अँकर, पर्यावरण-सुरक्षित पद्धतींवर बारकाईने लक्ष ठेवणे.

सेवादाता

जरी संस्थेने उपक्रम सेवादात्याकडे राबवायला दिला असला तरी सहभागींच्या सुरक्षिततेची अंतिम जबाबदारी ही संस्थेवरच असते.

- मुख्य नेत्याने सेवादात्याशी केलेल्या कराराचा आढावा घ्यावा.
- मुख्य नेत्याने सेवादात्याच्या सर्व कर्मचाऱ्यांची पात्रता आणि या उपक्रमाची योग्य स्थापना करण्याच्या त्यांच्या क्षमतेचा आढावा घ्यावा.
- मुख्य नेत्याने सेवादात्याच्या कर्मचाऱ्यांसह संबंधित भूमिका आणि जबाबदाऱ्यांचा आढावा घ्यावा.
- मुख्य नेत्याने साहसी उपक्रमाच्या सुरक्षित वर्तनासाठी तयार करण्यात आलेली सर्व मार्गदर्शक तत्त्वे आणि मानक प्रणाली (SOP) सेवादात्याला स्पष्टपणे कळवल्या पाहिजेत आणि अॅक्टिव्हिटी दरम्यान त्याची अंमलबजावणी जबाबदारीने सुनिश्चित करावी.

उपक्रमाची समाप्ती

उपक्रमाचा आढावा आणि त्यामध्ये भविष्यात सुधारणा करणे यासाठी ही पायरी संस्थेच्या दृष्टीने महत्त्वाची असते.

- सर्व साधनसामग्री आणि संच हे व्यवस्थित तपासून त्यांची त्यांच्या निकषाप्रमाणे बांधाबांध केली आहे ना याची खात्री करा. जर टेप किंवा रोप कोर्ड जोडण्यासाठी टेपच्या किंवा दोराच्या गाठी मारल्या असतील तर उपक्रम संपल्यावर तिथेच त्या सोडवून घ्याव्यात आणि मगच त्यांची बांधाबांध करावी.
- ज्या साधनांना दुरुस्तीची आवश्यकता आहे किंवा टाकून द्यायची आहेत ती स्वतंत्रपणे ठेवा. त्या प्रत्येक साधनाबरोबर काय नुकसान झाले आहे याची चिठ्ठी जोडा.
- दोर किंवा हार्नेस जर ओले झाले असतील तर ते बांधून ठेवू नका.
- आवश्यक त्या सर्व कागदपत्रांची पूर्तता करा.
- सहभागी व्यक्ती आणि नेते यांचा अहवाल आणि अभिप्राय प्राप्त करा
- कुठलाही तोंडी अभिप्राय असेल तर तो संस्थेच्या कार्यालयात कळवा.

- भाग समाप्त -

परिशिष्ट १

तांत्रिक साधनसामग्रीच्या मानकांचा तपशील (Technical Specifications)

प्रमाणपत्र तपशील - साहसी उपक्रमांसाठी वापरल्या जाणाऱ्या गिर्यारोहण साहित्याला आवश्यक किमान प्रमाणपत्र तपशील					
अ. क्र.	उत्पादनाचे नाव	ई एन स्टॅंडर्ड / प्रमाणपत्र	यूआयएए स्टॅंडर्ड / प्रमाणपत्र	उत्पादकांसाठी - उत्पादनाचे चाचणी प्रमाणपत्र	विशेष टिप्पणी
1	क्लांबिंग हेल्मेट	ई एन १२४९२	यूआयएए १०६	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
2	चेस्ट हार्नेस	ई एन १२२७७ टाईप डी	यूआयएए १०५	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
3	सीट हार्नेस	ई एन १२२७७ टाईप सी	यूआयएए १०५	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
4	फुल बॉडी हार्नेस - पुरुष व महिलांसाठी (अॅडल्ट्स)	ई एन १२२७७ टाईप ए	यूआयएए १०५	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
5	फुल बॉडी हार्नेस - लहान मुले - मुलींसाठी	ई एन १२२७७ टाईप बी	यूआयएए १०५	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
6	कॅरॅबिनर - प्लेन गेट	ई एन १२२७५ टाईप बी	यूआयएए १२१	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
7	कॅरॅबिनर - वायर गेट	ई एन १२२७५ टाईप बी	यूआयएए १२१	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
8	कॅरॅबिनर - स्क्रू गेट / २ लॉक / ३ लॉक	ई एन १२२७५ टाईप बी / टाईप एक्स	यूआयएए १२१	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
9	कॅरॅबिनर - एच एम एस स्क्रू गेट / एच एम एस २ लॉक / एच एम एस ३ लॉक (पीअर शेष कॅरॅबिनर)	ई एन १२२७५ टाईप एच / टाईप के	यूआयएए १२१	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
10	मायलॉन रॅपिड	ई एन १२२७५ टाईप क्यू	यूआयएए १२१	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
11	क्विक ड्रॉ	ई एन १२२७५ टाईप बी / टाईप बी क्यू / ई एन ५६६	ह्याला यूआयएए स्टॅंडर्ड नाही आहे	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.

12	टेप स्लिंग / वेबिंग	ई एन ५६६	यूआयएए १०४	<p>स्वतःचे ब्रेकिंग स्ट्रेंथचे चाचणी प्रमाणपत्र असलेल्या उत्पादकांसाठी टीप:- कोणत्याही टेप्सची / वेबिंगची ब्रेकिंग स्ट्रेंथ किमान २२०० किलो असणे आवश्यक आहे. (हे कोणत्याही रुंदीच्या ट्यूब्युलर किंवा नॉन-ट्यूब्युलर टेप्ससाठी आहे. ही ब्रेकिंग स्ट्रेंथ यूआयएए, ई एन स्टँडर्डस्च्या शिफारशीवर आधारित आहे.)</p>	<p>माहिती: काही भारतीय उत्पादक या विभागात उत्पादनांची निर्मिती करत आहेत जे यूआयएए/ईएनने सांगितल्याप्रमाणे उत्पादनाच्या तपशिलांची तसेच चाचणी पद्धतींची पूर्तता करताना दिसतात.</p>
13	रोप्स कोर्सेस साठीच्या लॅनयार्डस्	ई एन ५६६ आणि / किंवा पी आर - ई एन १७१०९	ह्याला यूआयएए स्टँडर्ड नाही आहे	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.

14	फिगर ऑफ 8 डिसेंडर	ह्याला ई एन स्टॅंडर्ड नाही आहे	ह्याला यूआयएए स्टॅंडर्ड नाही आहे	स्वतःचे ब्रेकिंग स्ट्रेंथचे चाचणी प्रमाणपत्र असलेल्या उत्पादकांसाठी टीप:- कोणत्याही फिगर ऑफ 8 डिसेंडरची ब्रेकिंग स्ट्रेंथ किमान २५०० किलो असणे आवश्यक आहे. (ही ब्रेकिंग स्ट्रेंथ यूआयएए, ई एन स्टॅंडर्डस्च्या शिफारशीवर आधारित आहे.)	माहिती: जागतिक पातळीवर कोणताही उत्पादक फिगर ऑफ 8 डिसेंडर साठी ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणपत्र प्रदान करत नाही (अपवाद असू शकतात). काही भारतीय कंपन्या येथे नमूद केलेल्या तपशिलांची पूर्तता करणारे फिगर ऑफ 8 डिसेंडर तयार करतात.
15	ट्युबुलर बिले डिव्हाईसेस	ई एन १५१५१ - २	यूआयएए १२९	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
16	असिस्टेड ब्रेकिंग डिव्हाईसेस	ई एन १५१५१ - १	यूआयएए १२९	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
17	सर्व प्रकारचे अॅसेंडर्स	ई एन १२८४१ टाईप बी	यूआयएए १२६	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
18	सर्व प्रकारच्या पुलीज	ई एन १२२७८ आणि / किंवा पी आर - ई एन १७१०९	यूआयएए १२७	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
19	डायनॅमिक रोप्स: सिंगल / हाफ / डबल रोप्स (कर्नमेंटल रोप्स)	ई एन ८९२	यूआयएए १०१	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.

20	सेमी स्टॅटीक रोप्स: 9 मि. मी. , 10 मि. मी. , 11 मि. मी. आणि 12 मि. मी. (कर्ममॅन्टल रोप्स)	ई एन १८९१ टाईप ए आणि टाईप बी	यूआयएए १०७	स्वतःचे ब्रेकिंग स्ट्रेंथचे चाचणी प्रमाणपत्र (स्टॅटीक लोडींग साठी) असलेल्या उत्पादकांसाठी टीप:- कोणत्याही सेमी स्टॅटीक रोप्सची ब्रेकिंग स्ट्रेंथ किमान: ९ मि. मी. : १७०० किलो; १० मि. मी. : २००० किलो; ११ मि. मी. : २१०० किलो; १२ मि. मी. : २२०० किलो, असणे आवश्यक आहे. (हे कोणत्याही रुंदीच्या ट्यूब्युलर नॉन-ट्यूब्युलर टेप्ससाठी आहे. ही ब्रेकिंग स्ट्रेंथ यूआयएए, ई एन स्टॅंडर्डस्च्या शिफारशीवर आधारित आहे.)	माहिती: काही भारतीय उत्पादक या विभागात उत्पादनांची निर्मिती करत आहेत जे यूआयएए/ईएनने सांगितल्याप्रमाणे उत्पादनाच्या तपशिलांची तसेच चाचणी पद्धतींची पूर्तता करताना दिसतात.
----	---	------------------------------	------------	---	---

21	<p>कर्नॅन्टल रोप स्लिंग्स् / कॉर्ड्स्- २ मीमी ते ८ मि. मी.</p>	ई एन ५६४	यूआयएए १०२	<p>स्वतःचे ब्रेकिंग स्ट्रेंथचे चाचणी प्रमाणपत्र (स्टॅटीक लोडींग साठी) असलेल्या उत्पादकांसाठी टीप:- कोणत्याही कर्नॅन्टल रोप स्लिंग्स् / कॉर्ड्स्ची ब्रेकिंग स्ट्रेंथ किमान: २ मि. मी. ८० किलो; ३ मि. मी. . २०० किलो; ४ मि. मी. ३०० किलो; ५ मि. मी. ५०० किलो; ६ मि. मी. ७०० किलो; ७ मि. मी. ९०० किलो; ८ मि. मी. १२५० किलो, असणे आवश्यक आहे. (हे कोणत्याही रुंदीच्या ट्यूब्युलर नॉन-ट्यूब्युलर टेप्ससाठी आहे. ही ब्रेकिंग स्ट्रेंथ यूआयएए, ई एन स्टॅंडर्ड्स्च्या शिफारशीवर आधारित आहे.)</p>	<p>माहिती: काही भारतीय उत्पादक या विभागात उत्पादनांची निर्मिती करत आहेत जे यूआयएए/ईएनने सांगितल्याप्रमाणे उत्पादनाच्या तपशिलांची तसेच चाचणी पद्धतींची पूर्तता करताना दिसतात.</p>
----	--	----------	------------	--	--

22	सर्व प्रकार आणि आकाराचे चोक नट्स, हेक्स	ई एन १२२७०	ह्याला यूआयएए स्टॅंडर्ड नाही आहे	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
23	सर्व प्रकार आणि आकाराचे फ्रेंड्स किंवा कॅमिंग डिव्हाइसेस	ई एन १२२७६	ह्याला यूआयएए स्टॅंडर्ड नाही आहे	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.
24	अॅकर बोल्ट - (म्हणजे वेज असलेले एक्सपान्शन बोल्टस नव्हे)	ई एन ९५९	ह्याला यूआयएए स्टॅंडर्ड नाही आहे	स्वतःचे ब्रेकिंग स्ट्रेंथचे चाचणी प्रमाणपत्र असलेल्या उत्पादकांसाठी - स्टेनलेस स्टील अॅकर बोल्ट. तपशील: मिनीमम् 10 मि. मी. व्यास, मिनीमम् लांबी 85 मि. मी. किमान ब्रेकिंग स्ट्रेंथ २५०० किलो असावी. (ही ब्रेकिंग स्ट्रेंथ आकडेवारी यूआयएए, ई एन स्टॅंडर्डस्च्या शिफारशीवर आधारित आहे.)	माहिती: काही भारतीय उत्पादक या विभागात उत्पादनांची निर्मिती करत आहेत जे यूआयएए/ईएनने सांगितल्याप्रमाणे उत्पादनाच्या तपशिलांची तसेच चाचणी पद्धतींची पूर्तता करताना दिसतात.

25	अँकर बोल्ट हँगर	ई एन ७९५	ह्याला यूआयएए स्टँडर्ड नाही आहे	स्वतःचे ब्रेकिंग स्ट्रेंथचे चाचणी प्रमाणपत्र असलेल्या उत्पादकांसाठी - स्टेनलेस स्टील हँगर. हँगरची किमान जाडी 4 मि. मी. असावी. कमीत कमी ब्रेकिंग स्ट्रेंथ २५०० किलो असावी. (ही ब्रेकिंग स्ट्रेंथ आकडेवारी यूआयएए, ई एन स्टँडर्डस्च्या शिफारशीवर आधारित आहे.)	माहिती: काही भारतीय उत्पादक या विभागात उत्पादनांची निर्मिती करत आहेत जे यूआयएए/ईएनने सांगितल्याप्रमाणे उत्पादनाच्या तपशिलांची तसेच चाचणी पद्धतींची पूर्तता करताना दिसतात.
----	-----------------	----------	---------------------------------	---	---

क्र. २६	चेन अँकर (पॉईंट 24 आणि 25 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे अँकर बोल्ट्स आणि बोल्ट हँगर्ससह चेन अँकर वापरले जावेत)	ई एन ९५९	ह्याला यूआयएए स्टँडर्ड नाही आहे	स्वतःचे ब्रेकिंग स्ट्रेंथचे चाचणी प्रमाणपत्र असलेल्या उत्पादकांसाठी - स्टेनलेस स्टील साखळीची किमान लांबी 25 सेंटीमीटर असावी. किमान ब्रेकिंग स्ट्रेंथ २५०० किलो असावी. (ही ब्रेकिंग स्ट्रेंथ आकडेवारी यूआयएए, ई एन स्टँडर्डस्च्या शिफारशीवर आधारित आहे.)	माहिती: काही भारतीय उत्पादक या विभागात उत्पादनांची निर्मिती करत आहेत जे यूआयएए/ईएनने सांगितल्याप्रमाणे उत्पादनाच्या तपशिलांची तसेच चाचणी पद्धतींची पूर्तता करताना दिसतात.
क्र. २७	व्हाया फेराटा / लॅनयार्डस्	ई एन ९५८	यूआयएए १२८	ग्राह्य नाही	ईएन किंवा यूआयएए प्रमाणित असणे आवश्यक आहे.

टीप - हा दस्तऐवज आजवर केलेल्या संशोधनावर आधारित आहे. अशी नवीन / अतिरिक्त माहिती जी ह्यामधे सामावून घेता येईल त्याचे शासन स्वागत करते. कृपया लक्षात घ्या की हा दस्तऐवज 'डायनॅमिक अँड प्रोग्रेसिव्ह' आहे आणि पुढील आवृत्त्यांद्वारे ह्यात सुधारणा होत राहातील.

माहिती:

- यूआयएए/ईएन स्टँडर्ड नुसार, उत्पादने देणारे काही भारतीय उत्पादक आहेत. ते उत्पादनांसह चाचणी अहवाल किंवा ब्रेकिंग स्ट्रेंथ रिपोर्टही देतात. अशी उत्पादने (उदा. रोप्स, फिगर ऑफ 8 डिसेंडर, टेप्स/वेबिंग) वापरण्यास योग्य आहेत. परंतु कृपया लक्षात घ्या की कोणत्याही उत्पादकाने विकलेल्या प्रत्येक वस्तूसह, स्पेसिफिकेशन्स आणि ब्रेकिंग स्ट्रेंथ रिपोर्ट देणे आवश्यक आहे.
- कोणत्याही क्रमांकाशिवाय फक्त 'सीई' चिन्ह असलेल्या (उदा. सीई ०१२३ असणारे हार्नेस आणि नुसते सीई असलेले हार्नेस) उत्पादनाला यूआयएए/ईएन मानकांनुसार प्रमाणपत्र नसते, तेव्हा अशी उत्पादने वापरण्यास सुरक्षित नाहीत. उदाहरण: एक हार्नेस जे यूआयएए आणि ईएन प्रमाणीकरण आहे आणि सीई ०१२३ देखील

आहे आणि एक हार्नेस जे फक्त 'सीई' च आहे. ह्या मधे फक्त 'सीई' असलेले हार्नेस वापरणे धोकादायाक / अयोग्य आहे.

- कठीण किंवा अत्यंत कठीण' श्रेणीत येणाऱ्या गुहेसाठी प्रत्येक दोन सहभागींसाठी एक नेता असावा. याव्यतिरिक्त, मुख्य नेत्याच्या नेतृत्वाखाली गटाच्या सुरक्षिततेवर लक्ष ठेवण्यासाठी आणि कोणत्याही संकटाची परिस्थिती हाताळण्यासाठी दोन अतिरिक्त नेता असावेत.
- सेमी स्टॅटीक रोप्स, कर्नमॅन्टल रोप स्लिंग्स् / कॉर्ड्स्, वेबिंगची ब्रेकिंग स्ट्रेंथ बद्दलचे स्पष्टीकरण: जागतिक पातळीवर 'केएन' म्हणजे किलो न्युटन (डायनॅमिक फोर्स मोजण्यासाठी किलो न्युटन हे मोजमाप वापरले जाते) हे रोप्स, कर्नमॅन्टल रोप स्लिंग्स् / कॉर्ड्स्, वेबिंगची ब्रेकिंग स्ट्रेंथ मोजण्यासाठी वापरले जाणारे मोजमाप आहे. त्याचे रूपांतर असे आहे की: १ केएन = १०१ किलो. त्यामुळे ह्या दस्तऐवजात, सेमी स्टॅटीक रोप्स, कर्नमॅन्टल रोप स्लिंग्स् / कॉर्ड्स्, वेबिंगची ब्रेकिंग स्ट्रेंथ दर्शविणारी आकडेवारी किलोमध्ये आहे. आंतरराष्ट्रीय मानकांनुसार उल्लेख केलेली ब्रेकिंग ही 'किमान' किंवा कमीत कमी आवश्यक असलेली आकडेवारी आहे.
- गिर्यारोहणासाठी वापरात येणाऱ्या सेमी स्टॅटीक रोप्सच्या उत्पादन रचनेशी / प्रकाराशी संबंधित महत्त्वाची आवश्यकता: 'कर्नमॅन्टल रोप' या शब्दाचा अर्थ, कर्न म्हणजे रोपचा गाभा (कोअर) आणि मॅन्टल म्हणजे रोप वरील आवरण (शीथ) असा आहे. तर हे कोअर आणि शीथ रोपचे २ भाग आहेत. साहसी उपक्रमांसाठी वापरल्या जाणाऱ्या सर्व रोप्सची निर्मिती ह्याच प्रमाणे असणे आवश्यक आहे. दोरीच्या वस्तुमानाची (Mass) कोअर आणि शीथची टक्केवारी (रेशो) - कोअरची कमाल टक्केवारी: 70% आणि शीथची किमान टक्केवारी: 30% (दोरीच्या एकूण वस्तुमानाच्या प्रमाणात.)

परिशिष्ट २ - सर्वसाधारण प्रथमोपचार संच

कोणत्याही साहसी उपक्रमासाठी तयार केलेला प्रथमोपचार संच हा परिपूर्ण, वजनाने कमी आणि न्यायला सोपा असावा. उपक्रमाच्या नेत्यांना या संचातील गोष्टींविषयी पूर्ण माहिती असावी आणि आपत्कालीन परिस्थितीत तो संच वापरण्याचे पुरेसे कौशल्य नेत्यांकडे असावे.

प्रथमोपचार संचामध्ये काय घ्यावे हे उपक्रमाचा प्रकार, सहभागींची संख्या, कालावधी, ठिकाण, काठीण्य पातळी इत्यादी गोष्टींवर अवलंबून असते. खालील टाक्यामध्ये प्रथमोपचार संचाचा एक नमुना दिला आहे:

क्र.	प्रकार	संख्या	टिपणी
१	स्किन ऑइन्टमेंट / अँ्टीसेप्टिक ऑइन्टमेंट	१	Soframycin skin cream (सोफ्रामाइसिन स्किन क्रीम) किंवा तत्सम
२	अँ्टीसेप्टिक लिक्विड	१	Savlon किंवा Dettol (सॅवलॉन किंवा डेटॉल) किंवा तत्सम
३	जनरल मल्टी-परपज क्रीम	१	कैलास जीवन किंवा तत्सम
४	त्वचेच्या इन्फेक्शन साठी	१	Candid B Cream (कॅन्डिड बी क्रीम) किंवा तत्सम
५	पेन किलर ऑइन्टमेंट (स्नायू किंवा ऑर्थो)	१	Volini Gel/ Voveran (व्होलिनी जेल / व्होवेरॉन) किंवा तत्सम
६	पेन किलर स्प्रे	१	Volini Spray (व्होलिनी स्प्रे) किंवा तत्सम
७	कॉटन बॅन्डेज २"	२	
८	कॉटन बॅन्डेज ३"	२	
९	कॉटन बॅन्डेज ५"	२	
१०	(Sterilized gauze) निर्जंतुक केलेल्या कापसाचे बंडल	२	
११	चिकटपट्टी १"	१	
१२	मायक्रोपोर टेप ०.५"	१	
१३	मायक्रोपोर टेप १"	१	
१४	बॅन्ड एड बॉक्स	१	
१५	क्रेप बॅन्डेज ५"	१	
१६	कापसाचे बंडल	१	
१७	डिस्पोजेबल सुई नं. २०	१	

१८	Knee Cap (गुडघा कॅप)	१ जोडी	
१९	रबर बॅन्ड (विविध प्रकारचे)	१	
२०	साधे त्रिकोणी कापड	१	
२१	Plucker (प्लकर)	१	
२२	Oral Re-hydration (तोंडावाटे घ्यायचे री-हायड्रेशन)	२	Electral Powder/ Energal Powder (इलेक्ट्रोल पावडर / एनर्जल पावडर) किंवा तत्सम
२३	स्प्लिंट्स	ऐच्छिक	Recommended for Organization to have set of Splints
२४	थर्मामीटर	१	
२५	गॅस लाइट	१	
२६	छोटी कात्री	१	
२७	ब्लेड	१	
२८	सॅनिटायझर	१	
२९	डिस्पोजेबल हातमोजे	२ जोड्या	
३०	त्वचा आणि पायांवरच्या खाजेसाठी पावडर	ऐच्छिक	मायकोडर्म / नाइसिल / कॅंडिड-बी किंवा तत्सम

टीप:

1. प्रत्येक प्रकारच्या आयोजित साहसी उपक्रमासाठी संस्था वरीलप्रमाणे यादी तयार करेल.
2. औषधे: औषधांची यादी केवळ डॉक्टरच लिहून देऊ शकतात (prescribe करू शकतात). म्हणूनच ताप, खोकला, सर्दी, जखमा, भाजणे, वेदनाशामक औषधे, पचनाच्या समस्या इत्यादी सर्वसाधारण समस्यांसाठीची औषधे डॉक्टरांच्या सल्ल्यानेच प्रथमोपचार संचामध्ये समाविष्ट करावीत अशी शिफारीस संस्थांना करण्यात येत आहे. उपक्रमाच्या नेत्यांना या औषधांची माहिती असणे आवश्यक आहे. वैद्यकीय संचामध्ये डॉक्टरांच्या सल्ल्यानुसार औषधे, त्यांचा उपयोग, निर्धारित डोस, संभाव्य दुष्परिणाम यांची यादी असावी.
3. सहभागीला प्रथमोपचार दिल्यानंतर उपक्रमाचा नेता सहभागीच्या जखमेच्या किंवा आजाराच्या स्वरूपावर अवलंबून सहभागीला जवळच्या वैद्यकीय केंद्रामध्ये नेण्याचा निर्णय घेईल.
4. महाराष्ट्रातील अनेक गावात प्राथमिक आरोग्य सेवा केंद्रे उपलब्ध आहेत. सहभागीची अवस्था किती गंभीर आहे यावर अवलंबून उपक्रमाचा नेते सर्वात जवळचे आरोग्य सेवा केंद्र किंवा नागरी रुग्णालय शोधण्यासाठी स्थानिक ग्रामस्थांची मदत घेऊ शकतात.